

Oppgjøret som forsvant?
Norsk samepolitikk 1945–1963

HIS-3900

Camilla Bakken Larsen

*Mastergradsoppgave i historie
Institutt for historie og religionsvitenskap
Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning
Universitetet i Tromsø
Vår 2012*

Innhold

Kapittel 1 Introduksjon, historiografi og metode	1
1.1 Presentasjon av emnet	1
1.1.1 Problemstillinger	2
1.1.2 Avgrensning	3
1.2 Forskningsoversikt	3
1.3 Kilder, teori og metode	7
1.3.1 Kilder	7
1.3.2 Metode	8
1.3.3 Teori	9
Kapittel 2 Samepolitikken, historisk oversikt	13
2.1 1870–1905: Starten på fornorskningspolitikken	13
2.2 1905–1945: Fornorskningspolitikken intensiveres	16
2.4 Oppsummering	21
Kapittel 3 Fase 1, 1945–1946: Nye signaler i samepolitikken?	23
3.1 Internasjonalt fokus på menneskerettigheter	23
3.2 Gjenreising, velferdspolitik og fornorskningspolitikken virkninger	24
3.3 Per Fokstads skoleplaner tas opp igjen	26
3.4 NRKs sameradiosendinger	27
3.5 Sikkerhetsvurderingen av minoritetene	28
3.6 Oppsummering: Nye signaler i samepolitikken?	30
Kapittel 4 Fase 2, 1947–1956: Ny giv utenfra og innenfra	33
4.1 Samordningsnemda for skoleverket	33
4.2 Etableringen av Norske Reindriftsamers Landsforening (NRL)	39
4.3 Sámi Sær'vi – Samisk Selskap	41
4.4 Samisk Råd for Finnmark, et fylkespolitisk organ	43
4.5 Starten på et nordisk samarbeid i samespørsmål	45
4.6 Behov for en klargjøring av "de prinsipielle sider av samespørsmålet"	47
4.7 Begynnende lokal debatt	50
4.8 Oppsummering	51

Kapittel 5 Fase 3, 1956–1959: Samekomiteen	57
5.1 Komiteens mandat og sammensetting	57
5.2 Møter	59
5.3 Komitéinnstillinga	63
5.3.1 Prinsipielle sider ved samepolitiske spørsmål	64
5.3.2 Økonomiske tiltak	67
5.3.3 Kulturelle tiltak	70
5.5 Oppsummering	74
 Kapittel 6 Fase 4, 1959–1963: Et samepolitisk oppgjør?	79
6.1 Reaksjonene i Finnmark på Samekomiteens innstilling	79
6.1.1 Masse møte i Karasjok	79
6.1.2 FN, Sør-Afrika og skolepolitikken	84
6.1.2 Høringsuttalelser fra finnmarkskommunene	87
6.2 Behandling i departement og på Stortinget	95
6.2.1 St. meld. nr. 21 1962/63	95
6.2.2 Innst. S. nr 196 (1962/63)	102
6.2.3 Stortingsdebatten: 27. mai 1963	104
6.3 Oppsummering	108
 Kapittel 7 Konklusjon	113
7.1 Oppsummering	113
7.2 Aktørenes rolle i politikken	117
7.3 Linjene i samepolitikken, 1945–1963	117
7.4 Epilog	119
 Vedlegg 1: Kart over kommuneinndeling i Finnmark	124
Vedlegg 2: Kart over den samisktalende befolkning i Finnmark	125
 Litteratur og trykte kilder	127
Litteratur	127
Offentlige utredninger, innstillinger, meldinger og forhandlinger	130
Avisklipp	131
Utrykte kilder/ arkivalia	132

Forord

I forbindelse med arbeidet med denne oppgaven er det flere jeg vil takke for deres bidrag.

Først vil jeg gjerne rette en takk til min veileder Einar Niemi for et stort faglig engasjement og for den oppfølgingen jeg har fått arbeidet med masteroppgaven. Jeg har satt pris på å kunne dra nytte av hans kunnskapsmengde og erfaring i arbeidet med masteroppgaven.

Av institusjoner er det flere som skal takkes. På Statsarkivet i Tromsø, Riksarkivet og Stortingsarkivet i Oslo samt Samisk arkiv i Kautokeino har jeg møtt hjelp utover det som kan forventes. Arkivbesøkene har derfor vært noe av det mest spennende og givende i hele arbeidet med masteroppgaven. Universitetsbiblioteket i Tromsø fortjener også en stor takk, også her har jeg møtt hjelpsomhet i bestilling av litteratur og i gjennom søking av kataloger og hyller.

Jeg vil også takke redaktør for Sámi skuvlahistorijá, Svein Lund, for flere faglige samtaler og for hjelp i kilde- og bakgrunnsarbeidet mitt.

Familie og venner har bidratt med alt fra korrekturlesing til middagslaging. Jeg setter stor pris på støtten deres. En særlig takk til mamma og Tor som har brukt tid til å lese gjennom oppgaven. Takk til mastergradsstudentene på institutt for historie og religionsvitenskap, som har gjort dette til to morsomme år.

Og sist, men ikke minst, takk til min kjære Jon Are, som har vist enorm støtte og tålmodighet under denne prosessen, som har krevd mye tid og arbeid.

Forkortelser

FMF = Fylkesmannen i Finnmark

HJH = Hans J. Henriksen (privatarkiv i samisk arkiv)

JD = Justisdepartementet

KUD = Kirke- og undervisningsdepartementet

LD = Landbruksdepartementet

LLM = Lydolf Lind Meløy (privatarkiv i samisk arkiv)

NRL= Norske Reindriftssamers Landsforbund

PA = Privatarkiv

RA = Riksarkiv

SA = Statsarkiv, Tromsø

SAMI = Samisk Arkiv, Kautokeino

SDF = Skoledirektøren i Finnmark.

SK = Samekomiteen, brukes i fotnote om en usortert perm i Lydolf Lind Meløys privatarkiv.

SRF = Samisk Råd for Finnmark

Kapittel 1

Introduksjon, historiografi og metode

1.1 Presentasjon av emnet

Etter andre verdenskrig ble spørsmål om menneskerettigheter satt på dagsorden, som en respons på det folkemordet som hadde blitt utført mot jødene, sigøyerne og slaverne under andre verdenskrig. Minoritetspolitikken ble tatt opp til debatt, og sentralmyndighetene i Norge gav signaler om en omlegging av samepolitikken mot større aksept og anerkjennelse av samene. Tankene om politikkomlegging skjedde etter en lang periode med assimilasjonspolitik, mest kjent som fornorskningsspolitikk, som hadde vært den overordnede statlige tilnærmingen til samene i underkant av et århundre. Assimilasjon og fornorskningstiltak hadde fra om lag 1870¹ bidratt til å undergrave samiske kultur som mindreverdig og “primitiv”.² Ved hjelp av norsk språkundervisning ble samene forsøkt tilpasset idealet om en homogen norsk nasjon. Debatten om samepolitiske spørsmål i de første par tiår etter krigen gav signaler om vilje til forandringer. Som del av partienes fellesprogram før Stortingsvalget 1945 ble det bestemt at skolevesenet skulle samordnes, noe som resulterte i oppnevningen av Samordningsnemda for skoleverket. Innstillinga, som ble lagt fram i 1948, førte til at skoleverket ikke lengre skulle ha funksjon som fornorskningssinstitusjon, men være en sentral arena for ivaretagelse av samisk språk og kultur i samiske områder. Blant tilrådingene som ble fremlagt for Kirke- og undervisningsdepartementet (heretter KUD) i mai 1948, var forslag om samiske lærebøker, opplæring for lærere på samisk, samisk folkehøyskole og framhaldsskole for samer.³

Forslagene til en ny samepolitikk møtte motstand på lokalpolitisk hold i Finnmark og især i de samiske kommuner. Kritikken gikk ut på at man ikke ville skape et isolert samesamfunn på siden av det norske velferdssamfunnet, ved at opplæring i samisk ville hindre barn og unge i å få nødvendige norskkunnskaper til å delta i det norske samfunnets verdiskapning.⁴ Karasjok skolestyre uttalte følgende:

En ser det videre slik at den samisktalende befolkning er en del av det norske folk, og for å skape grunnlag for den fastboende samisktalende befolkningens økonomi, ønsker vi for denne en undervisning med fullstendig fornorskning som mål.⁵

1 Eriksen og Niemi 1981: 48.

2 Niemi 2001: 29.

3 Aarseth 2006: 11-13.

4 Niemi 2001: 33.

5 NOU 1985: 14: 56-57.

Dette kom som en respons på Samordningsnemda tilrådninger om at samisk språk i skolen skulle styrkes, blant annet ved å skille ut samiske elever i egne klasser i de første skoleårene.⁶ Flere av tiltakene tok lang tid å gjennomføre, og enkelte forslag ble ikke iverksatt i det hele. Utfordringen lå i holdninger til samepolitikken, så vel som rent praktiske hindringer. På grunn av manglende rekruttering var det for lite skolepersonell for å gjennomføre de tiltakene Samordningsnemda hadde lagt opp til, og det ble ikke foretatt en styrking av det administrative apparatet til å følge opp vedtakene. Samisk ble derfor ikke brukt mer i skolen enn tidligere.⁷

Arbeidet med å skape tiltak for å styrke samisk språk og kultur ble fortsatt med Samekomiteen av 1956, som var nedsatt av KUD for å “foreslå konkrete tiltak av økonomisk og kulturell art for å gjøre det mulig for samene å dyktiggjøre seg og utfolde seg i samfunnet”.⁸ Komiteen skulle i tillegg utrede de “de prinsipielle sider” av samfunnsspørsmål i tilknytning til samene, hvor ett av de viktigste prinsippene som Samekomiteen foreslo, var at samisk kultur skulle gis vern og utviklingsmuligheter. Samekomiteens innstilling i 1959 ble grunnlaget for Stortingsmelding 21 (1962–63) *Om kulturelle og økonomiske tiltak av særlig interesse for den samisktalende befolkning*, som ble behandlet av Stortinget våren 1963. Nok en gang skapte reformforslagene misnøye i Finnmark mot det som ble beskyldt for å være “reservatpolitikk”, som ville bidra til å isolere samene fra hovedbefolkningen og den økonomiske- og sosiale utviklinga. Myndighetenes reformtiltak for den samiske kulturen møtte altså motstand fra uventet hold, fra samene selv.

1.1.1 Problemstillinger

Temaet for denne oppgaven er norsk samepolitikk i perioden fra 1945 til 1963. Hovedproblemstillingen er todelt: For det første vil jeg undersøke hvilke holdninger norske myndigheter hadde til samene i perioden fra 1945 til 1963, og hvilke samepolitiske tiltak som ble planlagt og forsøkt gjennomført fra myndighetenes side. For det andre vil jeg kartlegge samiske holdninger til de reformtiltak sentralmyndighetene hadde planer om. Som delproblemstilling vil jeg undersøke holdningene overfor samene på lokalt politisk nivå, og se på resultatene av reformforsøkene. Min arbeidshypotese er at myndighetene langt på vei var villige til å ta et grunnleggende oppgjør med fornorskningspolitikken, men at oppgjøret mislyktes på grunn av lokal motstand, herunder fra grupper av samer.

6 Jensen 1991: 72.

7 Aarseth 2006: 31.

8 Samekomiteens innstilling 1959: 5.

1.1.2 Avgrensning

Oppgaven vil fokusere på det nordsamiske området, med hovedvekt på Finnmark. Grunnen til dette er at mye av motstanden mot omleggingen av samepolitikken lå i Indre Finnmark, særlig i Karasjok kommune. Men man ser også konturer av slike holdninger i kystområdene, som i Porsanger, Tana og Nesseby kommune. Derimot var det en begrenset offentlig debatt rundt de samepolitiske spørsmålene i Troms, Nordland og i Sør-Norge, og det kan virke som at flere av samene her oppfattet seg som norske, og at spørsmålene derfor ikke lengre ble ansett som relevante.⁹

Oppgaven er tidsmessig avgrenset til årene 1945–1963. 1945 er et sentralt skille, ettersom andre verdenskrig bidro til at synet på minoriteter endret seg internasjonalt, og trolig også hos norske sentralmyndigheter. Sluttpunktet er 1963, etter behandlinga av Samekomiteens innstilling i Stortinget. Samekomiteens innstilling er særlig interessant fordi den representerte et tydelig brudd med fornorskningspolitikken og fordi behandlinga av den avslørte et stort spenn mellom holdningene til samene og til de samepolitiske tiltak, i Finnmark, i regjeringa og på Stortinget.

1.2 Forskningsoversikt

Forskning på samenes historie etter andre verdenskrig blir gjennomgått i Henry Mindes *Samenes historie som etterkrigshistorisk forskningsfelt* (1994), og i Einar Niemis artikkel “The Sami and the Kvens” i Hubbard et. al. *Making a Historical Culture* (1995). Med utgangspunkt i disse arbeidene, vil jeg kort redegjøre for norsk forskning på samisk kultur og historie i etterkrigstida, og hvordan forskningslitteraturen vil benyttes for å belyse problemstillingene for min oppgave.

I den første perioden av etterkrigstida var historikerne lite interessert i samisk historie, som i større grad var objekt for andre kultur- og samfunnsfag. En av forklaringene til dette var at nye disipliner som sosiologi og sosialantropologi kom på banen i Norge, og de spesialiserte seg på “eksotiske folkeslag”.¹⁰ Flere av de banebrytende forskerne innenfor disse disiplinene var ikke-skandinaviske og sterkt samtidsorientert, selv om enkelte forskere i varierende grad inkluderte samisk historie i arbeidet.¹¹

En av de samfunnsviterne som var historisk orientert er sosiologen Per Otnes. Otnes har skrevet om samiske interesseorganisasjoner og undersøkt etno- og samepolitikken i

9 Jensen 1991: 80.

10 Minde 1994: 4.

11 Ibid.

Norden med et vidt tidsperspektiv.¹² *Den samiske nasjon*, som kom ut i 1970, er et oversiktsverk som ikke går grundig inn på hver periode, Otnes skriver derfor relativt lite om minoritetspolitikken i første etterkrigsperiode. Det som likevel er relevant for mitt arbeid, er beskrivelsen av motstanden mot ny samepolitikk, som blant annet representeres av Henrik Ravna (Tana) og Hans Rønbeck (Karasjok), to av de mest ivrige debattantene i mediebildet.¹³ Otnes kommer inn på dette når han gjennomgår utviklingen i etnobevegelsen etter krigen og kritikerne av den. Dette temaet tas også opp av sosialantropologen Harald Eidheim, i to av hans verk, *Aspects of the Lappish Minority Situation* (1971) og “Entrepreneurship in Politics” (1972). Eidheims studier viser blant annet hvordan Rønbeck, som arbeiderpartipolitiker og medlem i flere organer i Karasjok kommune, tok opp “samespørsmålet” som en oppgave for Arbeiderpartiet, først lokalt, og senere også fylkeskommunalt. Studiene viser hvordan samenes økonomiske situasjon ble tilpasset den ideologiske rammen i arbeiderbevegelsen, hvor økonomisk og materiell utvikling ble prioritert framfor kulturelle- og identitetsmessige hensyn. Både Otnes og Eidheims bøker er relevant for å kartlegge og forklare motstanden i Finnmark mot de statlige reformtiltakene.

En annen historisk orientert sosialantropolog Ivar Bjørklund. Han beskriver i bygdeboka *Fjordfolket i Kvæningen* (1985) hvordan samenes identitetsoppfatning i kommunen Kvæningen i Nord-Troms endret seg i etterkrigsårene. Boka, som gir en grundig presentasjon av den etnisk blandede bygda, peker på hvordan krigen og gjenreisninga bidro til å skape en oppfattelse av et norsk fellesskap. Dette fikk innvirkning på folks identitetsoppfatning: Mange samer hadde et sterkt ønske om å ta del i en økonomisk og kulturell utvikling – bort fra fattigdom og samisk isolasjon. Boka belyser holdningene til etnisk opprinnelse og det nasjonale fellesskap i etterkrigsårene, noe som bidro til å forme det synet mange hadde på den “nye” samepolitikken. Bjørklund har i tillegg skrevet en artikkel om reaksjonene på Samekomiteens innstilling, i “Påskeresolusjonen i 1960 – Karasjoks etnopolitiske oppgjør”(2011).

Et kjennetegn for den sosialantropologiske studien av samenes forhold har det vært en vektlegging av blant annet dilemmaene som de samiske organisasjonene og samiske enkeltindivider stod i som følge av den etniske minoritetsstatusen i etterkrigstida, og hvor fornorskede samer var de som i størst grad lovpriste fornorskningspolitikken.¹⁴ Disse perspektivene er nødvendig å trekke inn i min oppgave, fordi de vil bistå i forklaringen av

12 Minde 1994: 15.

13 Otnes 1970: 171-175.

14 Minde 1994: 10-11.

hvorfor de samepolitiske reformtiltakene ble avvist i en del samiske områder og innenfor noen lokalpolitiske miljø.

Fra 1970-tallet har flere historikere forsket på minoritetspolitikk i Norge. Blant disse er Knut Einar Eriksen og Einar Niemi, som har skrevet *Den finske fare* (1981). I boka analyserer de motivene bak myndighetenes minoritetspolitikk i nord mellom 1860 og 1940, hvor de vektlegger sikkerhetspolitiske motiv og ideologiske strømninger, som sosialdarwinisme, nasjonalisme og rasetenkning som forklarende faktorer for statens politikk overfor samene og kvenene.¹⁵ Dette arbeidet vil være svært relevant for mitt bakgrunnskapittel om historien til norsk samepolitikk. Etterkrigstida behandles i epilogen i *Den finske fare*. Her pekes det på konkrete endringer i samepolitikken etter krigen, hvor 1948 beskrives som et merkeår. Da ble bl.a. Sámi Sær'vi i Oslo stiftet, og Samordningsnemda for skoleverket la frem sin innstilling. Eriksen og Niemi peker på en overgang fra assimileringpolitikk til en formelt sett pluralistisk minoritetspolitikk, hvor den samiske kulturen skulle anerkjennes på lik linje med den norske. Dette resulterte i iverksettelse av økonomiske- og kulturelle tiltak som kom den samiske befolkningen til gode. Imidlertid pekes det på praktisk og ideologiske utfordringer i prosessen og på motstand mot den nye samepolitikken, samt at kvenene etter krigen ble fraværende i debatten rundt minoritetspolitikken. Forklaringen kan ligge i at myndighetene anså assimilasjonsprosessen som fullstendig gjennomført hos kvenene, mener Eriksen og Niemi.¹⁶

I forhold til spørsmål om myndighetenes syn på kvenene i etterkrigsårene, er i tillegg historikerne Trond Bergh og Knut Einar Eriksens tobindsverk *Den hemmelige krigen. Overvåkning i Norge 1914–1997* (1998) sentral. I verket dokumenterer de at forestillingen om “den finske fare” ikke forsvant etter krigen, men fortsatte å eksistere fram til slutten av 1970-årene. Dette bidrar til å forklare hvorfor myndighetenes behandling av de to minoritetene i nord, samene og kvenene, skilte lag etter 1945. Temaet vil tas opp i kapittel 3.

Temaet gjennomgås også i boka *Norsk innvandringshistorie* (2003). Her skriver historiker Hallvard Tjelmeland om innvandringen til Norge i perioden 1940–1975. Tjelmeland tar blant annet for seg sikkerhetsvurderinger av samene og kvenene etter krigen, og statlige holdninger til minoritetene i Norge fram til 1970-tallet. Tjelmeland stadfester her at det i perioden etter krigen skjedde et skifte fra assimilasjonslinja til integrasjonslinja, og at oppgjøret med fornorskningspolitikken startet allerede på slutten av 1940-tallet.¹⁷

15 Minde 1994: 19.

16 Eriksen og Niemi 1981: 350.

17 Tjelmeland 2003: 124.

Et annet verk som bidrar til studien av etterkrigstidas samepolitikk, er Bjørn Aarseth. *Norsk samepolitikk 1945–1990* (2006) er et omfattende oversiktsverk over politiske målsettinger, virkemidler og resultater i samepolitikken i Norge i hele etterkrigshistorien, med hovedvekt på dokumentasjon. Aarseth kommer inn på hvordan de foreslåtte statlige tiltak for å øke bruken av samisk språk og kultur vekte motstand i en del samiske samfunn, blant annet med gjennomgang av lokale debatter rundt skolepolitiske tilrådinger. Aarseth gjennomgår politiske forslag og ulike dokumenter tilknyttet samepolitikk i perioden fra 1945 til 1990, og boka er utvilsomt den viktigste oversikten over temaet som eksisterer. Boka vil derfor være en sentral kilde for dokumentasjon og gjennomgang av samepolitikken, samtidig som den inspirerer til å drøfte forandringene mer inngående.

For å belyse problemstillingen om holdningene overfor samene på sentralt, regionalt og lokalt politisk nivå, er Henry Mindes artikkel “Samebevegelsen, Det norske arbeiderparti og samiske rettigheter” (1980) særlig relevant. Han beskriver hvordan 1950-årene var en viktig periode hvor samene tok opp etnopolitiske krav, og samebevegelsen skapte en basis for politisk virksomhet.¹⁸ Minde knytter i artikkelen inn relevante perspektiver på Arbeiderpartiets forhold til samepolitiske spørsmål. Han orienterer seg mot et senere gjennombrudd for den politiske debatten rundt samiske rettigheter, nemlig til Alta-Kautokeino konflikten 1979–82. Dette forklares bl.a. i artikkelen “Urfolksoffensiv, folkerettsfokus og styringskrise: Kampen for en ny samepolitikk 1960–1990” (2003). Her beskriver Minde “det samepolitiske segmentet”: Maktstrukturer rundt bestemte samfunnsspørsmål, bestående blant annet av Arbeiderpartiet på kommune- og fylkesnivå i Finnmark og Norsk rikskringkasting som bidro til å motarbeide de forslag som brøt med assimileringlinja i samepolitikken.¹⁹ Dette perspektivet vil jeg drøfte i slutten av oppgaven.

Til slutt er det flere hovedfagsavhandlinger jeg vil benytte meg av i oppgaven. En av disse er Anne Berit Faabergs oppgave i historie, *Norsk minoritetspolitikk. Trekk frå 1960- og 70-åras utvikling i samiske spørsmål* (1984). Analysen til Faaberg tar for seg den tidsepoken som etterfølger perioden som jeg har valgt i mitt arbeid, men den kan likevel være verdifull blant annet fordi Samekomiteens innstilling blir vurdert i Faabergs oppgave. Det viktigste kildemateriale i Faabergs avhandling er aviser og offentlige dokumenter, og dette vil for min del kunne brukes for å kartlegge holdninger og debatten hos opinionen. Andre hovedfagsoppgaver som vil benyttes er bl.a. Vigdis Stordahls hovedfagsoppgave *Samers sier nei til kongen?* (1982). Avhandlinga belyser bakgrunnen for opprettelsen av Norske Samers

18 Minde 1980: 100.

19 Minde 2003: 87- 98.

Riksforbund (NSR) i 1968. Det som er relevant for min oppgave, er beskrivelsene av arbeidet i de samiske interesseorganisasjonene i løpet av min undersøkelsesperiode, især opprettelsen av Sámi Sær'vi. Også Aksel Helmer Wigdehls hovedfagsoppgave om *Nordisk Sameråd* (1972) vil bidra til å belyse det samiske organisasjonsarbeidet. Han vektlegger imidlertid det nordiske samarbeid i samiske spørsmål. Til slutt vil Odd Mathis Hættas avhandling *NRKs samiske sendinger 1946–84* (1984), hvor han gjennomgår framveksten av sameradioens sendinger like etter krigen og reaksjonene på dem, være relevant for å peke på holdninger til en ny samepolitisk linje.

1.3 Kilder, teori og metode

1.3.1 Kilder

For å belyse oppgavens tema vil jeg benytte litteraturen som er skrevet om emnet, i tillegg til de mest sentrale offentlige dokumentene som har behandlet samiske spørsmål i perioden. Dette er innstillingene til Samordningsnemda for skoleverket (avgitt 1948) og Komité til å utrede samespørsmål ("Samekomiteen", avgitt 1959), Stortingsmelding nr. 21 1962/63 og Innst. S. Nr. 196 (1962/63).²⁰ I tillegg har jeg gjennomgått de mest sentrale stortingsforhandlingene, som interpellasjonsdebatten om opplæring i språkblanda distrikt og stortingsdebatten etter framlegg av Kirke- og undervisningskomiteens Innst. S. nr. 196.²¹ I analysen vil i tillegg kildemateriale fra arkiv bli benyttet. Mine undersøkelser av arkivmaterialet i Riksarkivet (Oslo), Statsarkivet (Tromsø) og Samisk arkiv (Kautokeino) har spilt en viktig rolle i arbeidet med oppgaven. I Riksarkivet har jeg undersøkt arkivene til Kirke- og undervisningsdepartementet og Landbruksdepartementet, ettersom begge disse departementene behandlet samiske spørsmål i min undersøkelsesperiode. I Statsarkivet har jeg undersøkt arkivene til Skoledirektøren i Finnmark og Fylkesmannen i Finnmark. Det siste arkivet jeg har besøkt, er Samisk Arkiv. Mye av arkivmaterialet som jeg fant her, var fra utenfor min periode (hovedsakelig etter 1965), men privatarkivene etter Bjørn Aarseth, Hans J. Henriksen og Lydolf Lind Meløy var likevel relevante og har blitt undersøkt.

Det arkivmaterialet jeg har undersøkt, er i hovedsak brev, journaler, protokoller og høringsuttalelser i forbindelse med arbeidet til Samordningsnemda for skoleverket, Samekomiteen og Samisk Råd for Finnmark (SRF). Deler av dette arkivmaterialet har

20 Dette vil refereres som "Samordningsnemdas innstilling 1948", "Samekomiteens innstilling 1959" og "St.meld. 21 1962/63" (framfor KUD 1948 etc.), for at de skal være tydelig atskilte fra hverandre.
21 Stortingsforhandling nr. 66, 1960: 521-534, og nr. 430, 1963: 3428- 3461.

tilsynelatende blitt lite brukt i forskningssammenheng. Jeg antar at det har sin forklaring i at flere i stedet har valgt å sette søkelyset på trykte offentlige dokumenter og forhandlinger, samtidig som deler av arkivmaterialet ikke har vært enkelt å finne. Dette gjelder i særlig grad arkivmaterialet etter Samekomiteen, som ikke har blitt arkivert i Riksarkivet under berørte departementer – noe som er normal forvaltningspraksis. Dokumentene fra Samekomiteen som jeg benytter i min avhandling er hovedsakelig fra Lydolf Lind Meløys privatarkiv. Dette ble tilsendt Samisk arkiv i 2010. Da jeg besøkte arkivet var materialet ikke gjennomgått eller systematisert av arkivaren, noe som har blitt gjort i ettertid. På grunn av at materialet ikke har vært gjenstand for gjennomgang og diskusjon, så ligger noe av originaliteten i mitt arbeid nettopp i dette kildematerialet.

Jeg har også benyttet meg av avisklipp fra tidsperioden for å kunne kartlegge holdninger i opinionen. Samespørsmålet ble gjenstand for offentlig debatt i avisene i Finnmark, men også hovedstadsavisene dekket temaet. Jeg vil i størst grad vektlegge lokalavisene i Finnmark, men jeg vil også trekke inn andre aviser der hvor det er aktuelt. Avisklippene jeg benytter er særlig fra debatten etter Samekomiteens innstilling. Flere av klippene er funnet i Bjørn Aarseths privatarkiv i Samisk Arkiv,²² mens resten er fått av redaktør i Sámi skuvlahistorijá (Samisk skolehistorie), Svein Lund.

1.3.2 Metode

Hovedmetoden min er tekstkritiske analyser av kvalitativt kildemateriale. Harald Grimen deler den kvalitative tilnærmingen i tre: 1) Deltakende observasjon, 2) ustrukturert intervju og 3) kvalitativ analyse av tekster.²³ Oppgaven vil være basert på den tredje tilnærmingen, kvalitativ analyse av litteratur og kilder som er knyttet til temaet.

I den tekstkritiske gjennomgangen vil jeg søke bistand i diskursanalytisk tilnærming. Diskurs er “tankemønster” innenfor en kultur eller en bestemt tidsperiode. Det er omgivelsene rundt som definerer hva som er sentralt og akseptert å debattere om. Med diskursanalyse forsøker man å finne ut hva som skaper meningen innenfor gitt tid eller rom gjennom å tolke det man tenkte og gjorde da.²⁴ Dette kan ofte forklares ut fra konteksten. For eksempel kan diskursanalyse brukes til å kartlegge og forklare bruken av begreper og kategorier tilknyttet samene. Dette er sosiale konstruksjoner, og meningen som tillegges et begrep eller en kategori skifter over tid. Det gjelder også statusen som er knyttet til kategorien. Hvor vidt samene var

22 Fra Bjørn Aarseths privatarkiv: SAMI/PA-1038/G, Boks L0002, Mappe: 0008.

23 Grimen 2004: 241.

24 Kaldal 2002: 47.

minoritet eller urfolk har en innflytelse på hvilken status de har i norsk politikk. Einar Niemi forklarer fenomenet slik: “The choice of a certain term can have far-reaching ideological effects, and may control thought and political action”.²⁵ Dette vil være et nyttig grep for å se på hvordan myndighetene definerte og anerkjente samene etter krigen, og videre hvordan dette påvirket, eller ble påvirket, av den samepolitikken som ble diskutert og utført.

Til slutt vil jeg anvende diakron komparasjonen for å se endringer versus kontinuitet i samepolitikken. Dette innebærer at politiske tiltak og tegn på statlige holdninger vil sammenliknes ut fra endringer over tid, i mitt tilfelle med perioden før (fornorskningstida), og eventuelle endringer i løpet av årene 1945 til 1963.

1.3.3 Teori

Staten vil til enhver tid ha flere minoritetspolitiske alternativer å velge mellom, som defineres av den holdninga staten har til minoritetene og som preger målsettinga for de politiske tiltak som rettes mot dem. Jeg vil ta utgangspunkt i fire modeller.²⁶ Modellene er basert på at samene er en etnisk gruppe med kulturell særegenhet, og er i en minoritetssituasjon i forhold til den øvrige befolkninga i staten. Dette kan innebære at den etniske minoriteten sosialt og kulturelt sett har lavere status, og har mer begrensede muligheter for politisk påvirkning. Den første modellen er *segregasjonspolitik*, som bygger på at minoritetsgruppene blir atskilte fra majoritetssamfunnets fellesskap for eksempel gjennom atskilte områder, egne skoler og bestemte yrker. De mest kjente eksemplene på en slik politikk er indianerreservatene i USA, men likende modeller har også vært utprøvd i andre områder, som med “lapp skall vara lapp”-politikken i Sverige fra begynnelsen av 1900-tallet. Grunnideen bak den svenske politikken var at den samiske kulturen, forstått som reindriftskulturen, kun ville overleve om reindriftssamene fikk lov til å leve mer eller mindre uforstyrret i fjellområdene.²⁷ Segregasjonspolitikken kan ha en *negativ* karakter ved for eksempel å tilby den atskilte minoriteten dårligere vilkår enn majoriteten, eller *positiv* karakter hvor minoriteten får en særstatus for best å kunne bevares eller likestilles, for eksempel gjennom egne skoler eller enerett til næringsutøvelse (som samers enerett til reindrift).

Den andre modellen er *assimilasjonspolitik*, som kjennetegnes av forsøk på å viske ut kulturelle kjennetegn og identitetskarakteristikker hos minoritetsbefolkningen. Minoritetene integreres i storsamfunnet på majoritetens premisser, hvor målet med denne politikken er en

25 Niemi 2006: 22.

26 Framstillinga er basert på NOU 1985: 14: 122-123, Niemi 2001: 24-25 og Aarseth 2006: 522-524. Det kan også benyttes andre modeller, men jeg har valgt bare å ta med fire.

27 Lantto 2000: 41, gjengitt i Niemi 2001: 24.

enhetlig nasjonal kultur og identitet. Assimilasjonspolitikken ble gjennomført i flere europeiske land på 18- og 1900-tallet, blant annet i Norge fra omtrent 1860 til 1945 (jf. kapittel 2). Når assimilasjonsbegrepet brukes for å forklare fornorskningsprosessen er det fordi staten bevisst forsøkte å undertrykke samenes identitetsfølelse og svekke de kulturelle elementene. Eriksen og Niemi forklarer det slik i *Den finske fare*:

Ved å oppmuntre og påtvinge minoritetene norsk språk og kultur og ved å motarbeide og diskriminere samisk og kvensk kultur skulle samer og kvener få utviklet en sterkere samhørighetsfølelse med det norske samfunnet.²⁸

Den tredje modellen er *akkulturasjonspolitik*, som beskriver et kulturmøte mellom to ulike kulturer, hvor kulturene smelter sammen til et enhetlig kulturelt system for eksempel ved at den ene gruppen overtar den andres kulturelementer. Dette foregår ved at et individ eller en gruppe tar opp flere trekk fra en annen kultur, slik at den opprinnelige kulturen blir fullstendig forandret. I varierende grad er dette et uunngåelig fenomen gjennom at kulturer påvirker og påvirkes av hverandre, men kun i sterk grad vil resultatet være at kulturen endres så mye at den mister kontakten til sine opprinnelige røtter. I likhet med assimilasjonspolitikken preget også denne minoritetspolitiske modellen det statlige synet på minoritetene i flere europeiske land på 18–1900-tallet, gjennom antakelse om at den “naturlige utviklingen” var at minoritetskulturene selv, uten bruk av press og virkemidler, ville miste sine særpreg og bli blandet inn i storsamfunnet.

Den siste minoritetspolitiske modellen jeg vil nevne er *pluralistisk integrasjon*. Denne modellen legger opp til at minoritetene integreres i samfunnet uten at det går på bekostning av deres særegne kultur. Minoritetens språk og kultur oppfattes og behandles som likeverdig i forhold til majoritetskulturen, og myndighetene forplikter seg derfor til å tilrettelegge for at minoritetskulturen best mulig kan bevares og utvikles. Det enkelte individ står fritt til å bestemme sin identitet, hvor ens kulturelle tilhørighet både kan være i majoriteten- og minoritetens kultur. Ordet “pluralisme” innebærer mangfoldighet, altså at det er snakk om flere kulturer. Begrepet er dermed ikke korrekt beskrivende for den politikken som Samekomiteen la opp til, ettersom begrepet i denne konteksten innebar aksept for *to* folkegrupper: samer og nordmenn. Fordi begrepet er mye anvendt i forskningslitteraturen, er det likevel dette begrepet jeg vil benytte for å beskrive holdninga hvor minoritetskulturen anerkjennes for å ha egenverdi og likeverd i forhold til majoritetskulturen.

28 Eriksen og Niemi 1981: 24.

Norge har i løpet av de siste 30 årene lagt seg på en pluralistisk linje overfor den samiske befolkningen, men med muligheter for segregerende tiltak, eller “positiv diskriminering” for å beskytte og gi særvilkår for den samiske kulturen. Samene skal få muligheten til å bevare sin kultur: “Det må være statssamfunnets oppgave å gi den samisktalende befolkning høve til å bevare sitt språk og sine særpregede kulturtrekk ellers, men det må skje etter den samisktalende befolknings eget ønske”.²⁹ Denne politikken innebærer at minoritetsbefolkninga på den ene sida skal få like rettigheter og plikter som majoriteten (likestillingskravet), og på den andre sida skal minoriteten gis mulighet til å leve som en egen gruppe for å kunne videreføre særkulturen (autonomikravet).³⁰ Til syvende og sist vil minoritetens vilje til tilpasning og/eller dyrkelse av det særegne i kulturen være avgjørende for kulturens overlevelse. Min oppgave vil handle om de politiske holdninger og foreslåtte tiltak som ble fremmet i årene 1945–63 for en omlegging av samepolitikken i pluralistisk retning, men som på grunn av flere forhold ikke fikk sitt endelige gjennombrudd før på 1980-tallet.

29 Innst. S. Nr. 196 (1962/63): 471.

30 Aarseth 2006: 524.

Kapittel 2

Samepolitikken, historisk oversikt

Dette kapitlet vil gi en oversikt over myndighetenes holdning til samene og kvenene fra midten av 1800-tallet og fram til 1945. Fornorskning var den offisielle kulturpolitikken overfor samene og kvenene i denne perioden. Det ble ikke formelt skilt mellom samene og kvenene i fornorskningspolitikken, selv det ble mobilisert ekstra mot de kvenske bosetningsområdene i grensestrøkene mot Russland og Finland. Jeg vil gi en kort skissering av fornorskningspolitikken mål og midler, hvor jeg også vil komme inn på opposisjonen mot fornorskninga av samene. På grunn av oppgavens omfang vil jeg ikke ta for meg okkupasjonsmaktens holdninger til samene og kvenene under krigen. Kapitlet er viktig for å forstå konteksten bak de samepolitiske tiltakene som ble planlagt og forsøkt gjennomført fra slutten av 1940-tallet.

2.1 1870–1905: Starten på fornorskningspolitikken

I årene fram til 1870 rådde det ulike syn på samenes kultur og språk, som kom klarest til uttrykk gjennom kristelig opplysningsarbeid. De ulike holdningene kan knyttes til biskop Peder Krog (1654–1731) og presten Thomas von Westens (1682–1727) syn på misjonering og undervisning av samene. Von Westens linje tok sikte på å møte samene primært på deres egne premisser. Han hadde en positiv holdning til samisk språk, og gikk inn for at samene skulle ha egne institusjoner med samisktalende lærere og misjonærer.³¹ Dette var avgjørende for at han i 1717 opprettet en egen skole, Seminarium Scolasticum, for å utdanne samer til lærere og misjonærer. Den andre linjen, biskop Krogs linje, tok sikte på at undervisningen av samene skulle foregå på norsk. Krog motsatte seg at samisk skulle bli brukt i forkynnelse og undervisning. Han ønsket å styrke undervisning og sosialomsorg i Nord-Norge, men vektla at dette skulle foregå på norsk, og han var overbevist om at samene over tid selv ville innse at det var fordelaktig å bli fornorsket.³² De ulike tilnærmingene gjør det vanskelig å vise til en prinsipiell enighet i minoritetspolitikken før 1860. I den grad det eksisterte en definert politikk var dette trolig snakk om kulturpolitikk rettet mot de statlige institusjoner som var i kontakt med samene, hvor geistligheten var premissleverandører for denne politikken.³³

31 Aarseth 2006: 5.

32 Ibid.

33 Niemi og Salvesen 1987: 65.

Von Westens holdning ble ført videre av presten Nils V. Stockfleth (1787–1866). I 1833 presenterte han et samisk opplysningsprogram for Stortinget. Det var forankret i ideen om at samisk språk måtte brukes i undervisningen for at samene best mulig skulle lære kunnskaper og ferdigheter innenfor norsk språk og kultur, og ikke minst det kristne budskap.³⁴ Stockfleth kultursyn var pluralistisk orientert, ved at han anså den samiske kulturen for å ha en verdi i seg selv og for majoritetssamfunnet.³⁵ Kirkekomiteen aksepterte Stockfleths argumenter og gav økonomisk støtte til hans arbeid. Men Stockfleths linje ble også kritisert, og utover 1840-tallet vokste debatten om hvordan staten skulle forholde seg til samene og det samiske språket. Regjeringa, som tidligere hadde støttet Stockfleth, gav nå etter for krav fremmet i Stortinget om en mer restriktiv holdning til bruk av samisk, og særlig finsk, i forkynnelse og undervisning. Fra om lag 1850 ble det derfor utmeislet en stadig mer konsekvent fornorskningsspolitikk der samisk språk og kultur ble tillagt liten vekt. Fra 1851 ble det bevilget penger av Stortinget som skulle dekke tiltakene for å styrke norskundervisning og opplysningsarbeid i “overgangsdistriktene” – områder hvor språket skulle oppleve en overgang fra samisk og finsk til norsk.³⁶ Denne budsjettposten fikk betegnelsen “finnefondet”.

Det minoritetspolitiske klimaet var i ferd med å endres, og rundt 1870 ble det av myndighetene lansert en systematisk og aktiv fornorskningsspolitikk, mener Eriksen og Niemi.³⁷ Da ble tidligere passuser om morsmålsopplæring i skolen fjernet og erstattet med en instruks for lærere som fastslo at alle samiske og kvenske barn skulle bli opplært til å lese, tale og skrive det norske språket. Bruk av samisk og finsk skulle kun benyttes som hjelpespråk når det var strengt nødvendig. Fornorskningssinstruksen for skoleverket ble senere erstattet med “Instruks angaaende brugen af lappisk og kvænsk”, også kalt *Wexelsen-plakaten* av 1898.³⁸ Denne tok utgangspunkt i samme målsetting som forrige instruks, men med mulighet for bruk av flere metoder. Det ble i større grad gitt økonomisk støtte for ekstratiltak, og samtidig ble det i instruksen befalt at lærere skulle påse at barna ikke snakket morsmål i friminuttene.

Ifølge Per Otnes bar kystsamiske områder den tyngste byrden, hvor fornorskningsspresset var mer intenst enn i Indre Finnmark. Otnes begrunner dette med at myndighetene ikke oppfattet de indre strøkene av Finnmark som en nasjonal trussel, og det ble i større grad vurdert slik at undervisning med samisk som støttespråk var “uomgjængelig

34 Jensen 2005: 25.

35 Niemi 2006: 24.

36 Bratrein og Niemi 1994: 186.

37 Eriksen og Niemi 1981: 48.

38 Ibid.: 58.

fornødent”.³⁹ Samtidig var det vanligere her å søke om dispensasjon fra fornorskningsskravene, med den begrunnelsen at det var nødvendig som hjelpespråk i undervisningen.

At staten formelt slo inn på en aktiv og målrettet fornorskningsspolitikk, mener Eriksen og Niemi hadde bakgrunn både i utenriks- og sikkerhetspolitiske vurderinger, og innenrikspolitiske endringer. Forfatterne peker på at det fra 1860-årene foregikk en masseinnvandring av kvener til Norge, hvor hovedtyngden av innvandringen gikk til Øst-Finnmark, i grenseområdene til Russland. Dette gjorde at norske myndigheter for det første var på vakt overfor det som ble sett på som spredning av fennomansk nasjonalisme i Finland: Ideer om å samle etniske finner i én stat. Kvenene ble som finske avstamminger sett på med mistenksomhet fra norske myndigheter, som en potensiell sikkerhetstrussel.⁴⁰ For det andre ble det fryktet at kvenene kunne bli brukt som en forlenget arm av Russland, fordi Finland mellom 1809 og 1917 hadde vært del av et russisk storfyrstedømme. På grunn av den sikkerhetspolitiske dimensjonen var det i særlig grad kvenene som ble ansett for å utgjøre en potensiell risiko, men det ble også fryktet at samene var “unasjonale” og at de kunne finne på å samarbeide med nabolandene – både samene og kvenene ble oppfattet som “fremmede nationaliteter”. Ut fra dette har Eriksen og Niemi lansert en hypotese om at uten “den finske fare” hadde fornorskningen av samene ikke blitt gjennomført så strengt og langvarig.⁴¹ I den praktiske utførelsen av fornorskningsspolitikken ble heller ikke gjort stor forskjell på de to etniske gruppene.

Eriksen og Niemi hevder at fornorskningsspolitikken i tillegg til de realpolitiske aspektene i sikkerhetsvurderingene, må ses i sammenheng med internasjonale ideologier. *Nasjonalismen* bidro til å skape et siktemål om en kulturell og nasjonal, noe som innebar at samene og kvenene måtte integreres i det norske samfunnet. *Rasismen* opererte med en hierarkisk rangering av de ulike folkeslagene, med den germanske rasen på topp. Den *sosialdarwinistiske* ideologien gikk på den ene siden ut på en deterministisk holdning til “de primitive” samene, og på den andre en paternalistisk-kristen holdning om at den mer siviliserte folkegruppen hadde plikt til å “opplyse” den primitive folkegruppen.⁴² Med dette tankesettet til grunn ble det skapt en forventning om at samene og kvenene måtte ta del i den norske kulturen og språket for å heve seg opp på et høyere kulturtrinn. Det ble oppfattet som nordmennesenes ansvar å opplyse, og dermed “redde” samene, noe som ble brukt som

39 Otnes 1970: 130.

40 Eriksen og Niemi 1981: 31.

41 Ibid.: 333.

42 Ibid.: 37.

legitimering for misjonsvirksomheten og skolepolitikken. Fornorskning ble på denne måten ansett for å være en metode for å gjøre samene og kvenene mer levedyktige på.

Gjennom hele fornorskningsperioden var det flere som opponerte mot fornorskninga av samene, især blant vitenskapsmenn og geistligheten. Biskop Johannes Nilssøn Skaar (1828–1904), som tok initiativ til opprettelsen av Norsk Finnemisjon, var en av de som engasjerte seg som en forsvarer av bruk av morsmål i kristendomsopplæringen. Skaar motsatte seg den språklige fornorskningsinstruksen, fordi han mente dette hadde en hemmende virkning på samenes religiøse tilstand.⁴³ Når samene ikke behersket det norske språket, ville de ikke lære av misjoneringen og kristendomsundervisningen som foregikk på norsk, mente han. Skaar fulgte dermed opp Stockfleths arbeid og gav ut religiøse bøker på samisk, og sørget i tillegg for nyttegiving av enkelte av Stockfleths arbeider. Etter at Den evangelistisk-lutherske frikirke fra 1898 gav ut det samiske bladet *Nuorttanaste* (Østenstjernen), som var skrevet på samisk, startet Norsk Finnemisjon å gi ut sitt eget samiske blad *Sami Usteb* (Samenes Venn, 1899–1901) året etter.⁴⁴ Finnemisjonen fikk dispensasjon til å forkynne på samisk, og ble derfor en av få arenaer hvor samene kunne praktisere sitt språk.

En annen arena som tillot bruk av samisk språk var læstadianismen, som var en mer fundamental luthersk retning etablert av den svenske presten Lars Levi Læstadius. I forskningstradisjonen har det blitt vektlagt hvordan læstadianismen hadde en kulturbevarende funksjon for det samiske samfunnet. Robert Paine har vist til at læstadianismen fungerte som et “fristed” fra den statlige fornorskingen fra 1870-tallet, mens Henry Minde har pekt på at de samiske predikantene fra mellomkrigstida sluttet å bruke samisk språk, samtidig som lederskapet fra starten av motarbeidet den etnopolitiske mobiliseringa hos samene.⁴⁵ Dette bidro til å så tvil om læstadianismens kulturbevaringsfunksjon, og Minde mente i stedet at dette bare var gjeldende i visse områder og under gitte forhold (for eksempel i områder hvor samene var i flertall).

2.2 1905–1945: Fornorskningspolitikken intensiveres

Fornorskningspolitikken fikk fra århundreskiftet innflytelse på flere sektorer i samfunnet. Mens politikken tidligere hadde et hovedfokus på språk- og kulturspørsmål, ble det nå en altomfattende politikk rettet mot grenseområdene i nord.⁴⁶ Nye samfunnsområder ble tilpasset assimileringens målet, blant annet næringsliv, kommunikasjon og forsvar. I denne perioden

43 Lye 1999: 24.

44 Ibid.: 36.

45 Minde 1996: 169, 183.

46 Niemi 2001: 31.

begynte en viss samordning av tiltakene innen de ulike sektorer å gjøre seg gjeldende. På 1930-tallet ble fornorskningstiltakene i de forskjellige sektorene samordnet i den hemmelige organisasjonen “Finnmark-nevnden”. Flere av de tiltakene som ble iverksatt bar preg av å være distriktpolitiske moderniseringstiltak, og myndighetenes mål var på denne måten at næringslivet skulle ha en fornorskende og integrerende effekt.⁴⁷

De realpolitiske vurderingene av sikkerhetsspørsmålet og grensesituasjonen i nord kan ses på som en sentral grunn til at fornorskningspolitikken i perioden på begynnelsen av 1900-tallet ble intensivert. Tidligere ble Russland oppfattet som den primære trusselen. Men i forbindelse med den russiske revolusjon og radikaliseringsen av arbeiderbevegelsen i Nord-Norge utviklet det seg en oppfatning om et dobbelt trusselbilde.⁴⁸ Finland ble oppfattet som en egen sikkerhetstrussel, og norske myndigheter frykta at et selvstendig Finland ville ha stor tiltrekningskraft på samene og kvenene. I tillegg fryktet myndighetene at revolusjonære krefter skulle spre seg over grensa i nord, hvor de sosiale og økonomiske forholdene i primærnæringene kunne være grobunn for slike ideer. Resultatet av det nye doble trusselbildet var at fornorskningstiltakene i sterkere grad ble sammenkoblet med forsvarstiltak. Minoritetsmiljøene i grenseområdene i Øst-Finnmark ble utsatt for overvåking og etterretning, og det ble etablert militære avdelinger med grensekontroll som oppgave.⁴⁹

I denne perioden vokste det fram en opposisjon mot fornorskningspolitikken i samiske miljø, både i det nordsamiske og det sørsamiske området. Det etnopolitiske engasjementet må ses i sammenheng med intensiveringa av fornorskningspolitikken, især tiltakene som ble gjort for å fremme norsk språk på bekostning av samisk.⁵⁰ For den kvenske minoriteten ble det ikke utviklet en organisert opposisjon, i likhet med at denne gruppa i liten grad ble forsvart av embetsmenn og geistligheten.⁵¹ For nordsamene ble den etnopolitiske strategien ført gjennom valg og partideltakelse, hvor Anders Larsen (1870–1949) fra Kvænangen og Isak Persen Saba (1875–1921) fra Nesseby var sentrale aktører. Larsens etablering av avisa *Sagai Muittalægje* bidro til å påvirke folks politiske bevissthet ved at det gjennom leserinnlegg ble skapt samfunnsdebatt.⁵² I avisa ble det berettet om eldre samisk historie og kultur for å fremme samenes politiske bevisstgjøring, samtidig som det forsøkt å skape en oppfatning av et samisk fellesskap. Før valget 1906 foreslo redaktør Larsen i avisa at Isak Saba skulle velges inn på Stortinget. Saba representerte to program før valget: “Samenes særprogram” og sosialistenes

47 Bratrein og Niemi 1994: 190-191.

48 Eriksen og Niemi 1981: 323, Bratrein og Niemi 1994: 190, Bones 2007: 44.

49 Eriksen og Niemi 1981: 142.

50 Jernsletten 1986: 79.

51 Eriksen og Niemi 1981: 116.

52 Jernsletten 1986: 49.

program. Ifølge historiker Regnor Jernsletten, som har skrevet en hovedfagsoppgave i historie om samebevegelsen 1900–1940, gjorde dette at Saba fikk tilslutning både hos samene og hos sosialistiske nordmenn, en tilslutning som ble avgjørende for at Saba ble valgt inn på Stortinget for Arbeiderpartiets liste i Finnmark.⁵³ Av de sakene han tok opp er det særlig kravet om bruk av samisk som undervisningsspråk i skolen og gjeninnføring av friplassordninga ved Tromsø lærerskole som var viktig. Sentralt i både Saba og Larsens engasjement var et ønske om å styrke den samiske identiteten og selvfølelsen, basert på idealer om etnisk likeverd, selvbestemmelse og formal likhet.⁵⁴

I likhet med engasjementet hos nordsamene ble det også i sør skapt en etnopolitisk mobilisering som respons på myndighetenes fornorskningspolitikk, men som det blir påpekt av historikerne Jernsletten og Bård A. Berg, måtte det også ses i sammenheng med en målsetting om å bedre reindriftas kår.⁵⁵ Det blir framhevet at de samiske reindriftutøverne var misfornøyde med at reindrifta ikke hadde lovbeskyttelse overfor jordbruket. Jernsletten peker på at kravene fra de samiske reindriftsutøverne i Sør-Norge var både at reindrifta skulle anerkjennes for å ha sedvanerettslig rettsvern til reinbeiteområder, individuelt rettsvern bl.a. til erstatningskrav for utøverne og at reindriftssamene skulle få delta i utredningsarbeid om reindrift.⁵⁶ To av de mest sentrale i det sørsamiske organisasjonsarbeidet var Elsa Laula Renberg (1877–1931) og Daniel Mortenson (1860–1924). Elsa Laula var aktiv i svensk-samisk organisasjonsarbeid før hun i 1908 giftet seg og flyttet til Norge. Her fortsatte hun sitt engasjement i samebevegelsen, og bidro til at flere lokale samiske foreninger ble dannet. Mortenson gav ut bladet *Waren Sardne* (Fjellenes tale) i årene 1910–13 og 1922–25, og som på denne måten bidro til å ta opp samenes og reindriftas interesser.⁵⁷ Fra 1910 reiste han rundt om i landet og agiterte for samenes sak, og var med på å arrangere møter for lokale sameforeninger i Trøndelagsområdet, samt landsmøtene i Trondheim i 1917 og 1921.

I 1920-årene gikk det etnopolitiske arbeidet gikk inn i en mer passiv periode. Dette, som i deler av forskningslitteraturen har blitt referert til som “fimbulvinteren” for det samiske organisasjonsarbeidet, har blitt forklart ut fra flere årsaker. Per Otnes mente at det var et resultat av de lange forhandlingene om rettsstillinga for reindrifta, og at det var statens motarbeidingstiltak mot samene som var avgjørende for at det etnopolitiske arbeidet stoppet

53 Jernsletten 1986: 61.

54 Minde 1980: 89.

55 Jernsletten 1986: 125, Berg 2000: 137.

56 Jernsletten 1986: 131- 133.

57 Minde 1986: 86.

opp.⁵⁸ Slik han så det, drev myndighetenes reindriftsadministrasjon aktiv motarbeiding av de samiske interessene og hindret en samisk bevegelse. Knut Einar Eriksen og Einar Niemi trekker i tillegg fram at den spredte bosetninga og de store avstandene utgjorde praktiske hindre for kommunikasjon og møtevirksomhet, samtidig som de norske samenes hadde ulike næringsinteresser.⁵⁹ Jernsletten skiller mellom arbeidet i nord og i sør, og mener at det i Finnmark var sammenheng mellom den økonomiske krisa og Arbeiderpartiets oppslutning, og at det samiske nærings- og sosialpolitiske programmet ble utilstrekkelig i forhold til Arbeiderpartiets politikk.⁶⁰ I det sørsamiske området ble en viss organisasjonsaktivitet opprettholdt i perioden, men at næringskravene forsvant ut av offentligheten på grunn av at de samiske krav ikke ble møtt av myndighetene.

Under denne passive perioden for samebevegelsen, fortsatte læreren og arbeiderpartimannen Per Pavelsen Fokstad (1890–1973) fra Tana arbeidet for ivaretagelse av samenes kultur og selvrespekt. Gjennom sine studier i Tromsø, Askov (Danmark), Birmingham og Paris, ble Fokstad inspirert av internasjonale strømninger i synet på etniske grupper og identitetsoppfatning. Ifølge Fokstad selv var studietiden en tid han fant tilbake til seg selv og ble sin samiske identitet bevisst.⁶¹ Han oppdaget at samenes situasjon ikke var ulik andre minoritetsgrupper i Europa, som også opplevde press under idealet om en kulturell homogen stat. Et av de tiltakene Fokstad foreslo var etablering av et skoletilbud som var bygd på samisk språk og kultur, gjennom en samisk utdanningslinje fra folkeskolen og opp til universitetsnivå. Fokstad forsøkte gjennom disse planene å påvirke den parlamentariske skolekommisjonens arbeid med folkeskoleloven, som kom i 1936.⁶² Planene tok sikte på at undervisningsspråket i den samiske linja i folkeskolen skulle være samisk (med unntak av norskfaget), fordi skolens hovedoppgave skulle være kunnskapsformidling, ikke fornorskning. Elevene skulle i stedet gis anledning til å lære om sin historie og kultur for å kunne verdsette denne kulturarven. Undervisningen skulle organiseres med samisk-norske parallellklasser, slik at morsmålsundervisningen, som foreldrene *ikke* skulle få anledning til å bestemme over, skulle skje separat. Fokstad begrunnet ikke selv denne bestemmelsen, men i og med at han vektla at skolen som institusjon skulle bidra til ivaretagelse av det samiske språket kan det hende han mente at “utenforstående” ikke skulle ha innflytelse på skolens mandat.

58 Otnes 1970: 142.

59 Eriksen og Niemi 1981: 274.

60 Jernsletten 1986: 236.

61 Jensen 2004: 210.

62 Jernsletten 1986: 198.

Videre mente Fokstad at samiske lærerstudenter måtte gis anledning til å ta avgangseksamen i samisk, samtidig som opptakskravene burde fires ned på fordi samiske elever ville ha større vanskeligheter med å formulere sine kunnskaper på norsk.⁶³ Samisk ungdom skulle stimuleres til å søke høyere utdanning gjennom egne stipendordninger for samer. Til slutt foreslo Fokstad opprettelsen av en samisk folkehøyskole, som også skulle bygge på samisk språk og kultur.

Planene, som reflekterte et pluralistisk kultursyn, var svært radikale i sin samtid og vakte blandede reaksjoner. De fikk støtte hos den delen av samebevegelsen som fortsatt eksisterte på 1920-tallet, blant annet ble folkehøyskoleplanen trykt i den samiske avisa *Waren Sardne*.⁶⁴ Planene ble i tillegg lagt ved den parlamentariske skolekommisjonens innstilling om skoleloven som ble lagt fram i 1926. Kommisjonen støttet ikke forslaget om en samisk folkehøyskole, men flertallet var positive til opprettelsen av framhaldsskoler med særskilt undervisning i samisk og norsk.⁶⁵ Fortsatt skulle målet for undervisningen være fornorskning, og den pluralistiske språkpolitikken ble avvist. I skoleloven av 1936 ble det gitt anledning til bruk av samisk og kvensk som hjelpespråk, samtidig som det ble gitt rom for bruk av dobbeltekstede lese- og lærebøker med samisk og finsk tekst, i tillegg til den norske.⁶⁶ I stortingsdebatten ble kommisjonens innstilling strammet inn ved at bestemmelsen om bruk av finsk som hjelpespråk falt bort, begrunnet i at den norske staten ikke var forpliktet til å tilrettelegge undervisningen for kvenene ettersom de var innflyttere, og ikke en nasjonal minoritet som samene.⁶⁷ Forskjellsbehandling mellom samer og kvener ble dermed formelt stadfestet i lovgivninga.

En viss støtte til det samiske skoletilbudet kan sies å ha blitt vist da Norsk Samemisjon i 1936 startet en folkehøyskole i Karasjok, spesielt beregnet på samer, som fikk driftsstøtte fra staten. Det er noe uklart hvorvidt Fokstads ideer bidro til å resultere i de små endringene som ble gjort i skoleverket. Fortsatt var fornorskninglinja den styrende for skolen. Det pluralistiske grunnsyn Fokstad representerte, brøt med den offisielle fornorskningspolitikken, og hans ideer kan på mange måter sies å være radikale og forut for sin tid. Fokstad ble gjennom sitt arbeid et bindeledd mellom den første fasen av samebevegelsen, og gjennombruddet for samebevegelsen etter krigen.

63 Jernsletten 1986.: 200.

64 Ibid.: 202.

65 Aarseth 2006: 8.

66 Ibid.: 8-9, Eriksen og Niemi 1981: 298.

67 Eriksen og Niemi 1981: 298.

2.4 Oppsummering

Dette kapitlet har tatt for seg fornorskningspolitikken rettet mot samene og kvenene, fra omtrent midten av 1800-tallet til 1945. Målet med denne politikken var at samene og kvenene skulle assimileres inn i det norske samfunnet, ved at det gjennom samfunnets institusjoner ble gjort tiltak for å minke minoritetenes identitetsfølelse, og hvor målet var at de skulle utvikle en sterkere norsk nasjonalfølelse. Dette ble blant annet begrunnet ut fra sikkerhetspolitiske vurderinger, samtidig som internasjonale ideologier som sosialdarwinisme og nasjonalisme bidro til å legitimere denne politikken.

Perioden har jeg valgt å dele i to, ut fra graden av intensitet fornorskningstiltakene hadde. I første fase ble fornorskningspolitikken prinsipper tatt i bruk i kirka og i skoleverket, mens i andre fase, etter unionsoppløsninga og især mot mellomkrigsårene, ble fornorskningstiltakene tatt i bruk på stadig flere samfunnsområder, hvor tiltakene på 1930-tallet ble samordnet under "Finnmarksnevnden".

Selv om samene ikke i samme grad som kvenene ble oppfattet for å være en trussel for nasjonalstaten, ble det ikke formelt gjort et skille på politikken rettet mot de to gruppene før på slutten av 1930-tallet. Likevel var det en viktig forskjell at samene i større grad fikk støtte av fornorskningmotstandere. I begge fasene ble av særlig geistligheten opponert mot fornorskningen av samene, mens den kvenske minoriteten i mindre grad ble forsvart på denne måten. I den andre fasen vokste det i tillegg fram et etnopolitisk engasjement hos samene, både for å bedre reindriftssamenes rettigheter og som opposisjon mot den språklige fornorskninga. Begge deler kan anses for å være preget av myndighetenes manglende anerkjennelse av samiske interesser og av den negative holdninga til samisk språk og kultur. Fra 1930-årene etablerte myndighetene et formelt skille mellom behandlinga av samene og kvenene, ved at det etter Stortingets behandling av Skoleloven av 1936 ble tillatt bruk av samisk som hjelpespråk, men ikke kvensk. Dette kan forstås som et tegn på at holdningene til samene var i ferd med å forbedres. Det ble samtidig klart at fornorskningspolitikken hadde fått stor innflytelse på både de enkelte samene og på samfunnets oppfatning av den samiske og kvenske etnisiteten og livsformen. Dette vil tas opp i neste kapittel.

Kapittel 3

Fase 1, 1945–1946: Nye signaler i samepolitikken?

Dette kapitlet vil søke å finne og forklare endringer i myndighetenes holdning til samene etter krigen. Undersøkelsen av en holdningsendring hos myndighetene vil bli gjort med et sammenliknende perspektiv, spesielt i forhold til den kvenske minoriteten. Jeg vil også rette et søkelys på de kulturelle- og sosioøkonomiske konsekvensene moderniseringsprosesser, fornorskningsspolitikk og krig fikk for den samiske befolkningen. Til slutt vil jeg undersøke hvilke aktører som tok opp samepolitiske spørsmål, og hvilke tiltak som ble foreslått.

Dette kapitlet vil til en viss grad peke på generelle utviklingstrekk i forbindelse med endringer som følge av andre verdenskrig, som på denne måten ikke konkret kan knyttes til årstallene 1945–46. Dette gjelder blant annet holdningene til samisk språk og kultur, samt endringer av etnisk tilhørighet. Dette kjennetegnes av å være en langvarig prosess over generasjoner, men som i særlig grad ble gjeldende etter krigen fordi de fysiske kulturminner var ødelagte. Det er nødvendig å se på disse holdningsendringene som bakgrunn for responsen til myndighetenes forslag til tiltak for en samisk språk- og kulturreisning.

3.1 Internasjonalt fokus på menneskerettigheter

Etter første verdenskrig etablerte Folkeforbundet en pakt med bestemmelser som tok utgangspunkt i nasjonenes selvbestemmelsesrett, som bl.a. omfattet “rasemessige, religiøse eller språklige minoriteter”.⁶⁸ Prinsippene om likebehandling, fullt eller begrenset selvstyre og garantier for bruk av eget språk og egne institusjoner, var hovedelementer i Folkeforbundssystemet.⁶⁹ Arne G. Arnesen peker i utredninga “Samenes stilling i folkeretten” på at hensikten med reglene var å sikre minoritetsbefolkninga livsbetingelser som egen folkegruppe, og hvor det da kunne være nødvendig med positiv særbehandling som kunne medføre resultatlikhet. Blant disse rettighetene var det både rettigheter tilknyttet individet og folkegruppa. Disse ble imidlertid tatt lite hensyn til i norske minoritetsdebatter.⁷⁰ Et unntak er som jeg var inne på i kapittel 2, stortingsdebatten om Skoleloven av 1936, da det ble trukket fram at samene skulle få særlige rettigheter til hjelpespråk i lys av å være en nasjonal minoritet. I de rettighetene som ble diskuterte i FN rett etter krigen, ble det ikke gitt et særskilt

68 Arnesen 1983: 14.

69 Ibid.: 15.

70 NOU 1985: 14: 131.

minoritetsvern eller samme vektlegging av de kollektive rettighetene som det ble før krigen. Det nye i FN var universelle og individuelle rettigheter, slik at den prinsipielle gruppebeskyttelsen falt bort. Selv om disse rettighetene ikke ble videreførte i FNs menneskerettighetssystem rett etter krigen, og debatten om kollektive urfolksrettigheter midlertidig ble utsatt, var likevel prinsippene om minoritetsbeskyttelse videreført indirekte gjennom bl.a. regler mot diskriminering av individene. At det internasjonalt ble satt fokus på folkemord og menneskeverd gjorde også at nasjonale myndigheter måtte vurdere sin politikk overfor minoritetene på nytt, slik det ble gjort i Norge i perioden etter 1945.

3.2 Gjenreising, velferdspolitik og fornorskningens virkninger

Nord-Troms og Finnmark var nesten blitt totalt ødelagt under krigen og etter den tyske tilbaketrekninga. Tolv tusen bolighus, seks tusen gårdsbruk, fem hundre industribedrifter, en rekke skoler, kirker, sykehus – “alt” var borte.⁷¹ Forsynings- og gjenreisningsdepartementet, som ble et sentralt organ for gjenoppbygginga, tok sikte på å skape et nytt samfunn. Det skulle moderniseres og skapes verdier av nasjonaløkonomisk betydning.⁷² Arbeiderpartiet, som hadde regjeringsmakt sammenhengende i perioden 1945 til 1961, hadde økonomisk vekst som hovedmål for politikken. Økt sysselsetting skulle være en nøkkel til å oppnå vekst og velstand. Som fundament for velferdspolitikken lå en sterk likhetsideologi, som på sikt ville fjerne grunnlaget for klassekonflikter, sosiale forskjeller og etniske motsetninger.⁷³ Hvordan fikk fornorskningspolitikken og gjenreisningstidas likhetsideologi innvirkning på holdningen til det samiske? Sosialantropolog Ivar Bjørklund trekker i boka *Fjordfolket i Kvænangen: Fra samisk samfunn til norsk utkant 1550–1980* (1985) frem at folket i Kvænangen under fornorskningperioden ble møtt med en negativ holdning fra norske myndigheter, og etter hvert også fra nordmenn flest. Dette bidro til å skape et inntrykk av at samene og kvenenes levemåte og kultur var av lav verdi. Krigen, som bidro til å fjerne de siste materielle tegn på etiske skillelinjer, skapte det Bjørklund omtaler som et økonomisk og kulturelt hamskifte:

I den framtida som nå lå forut, var det liten plass for den samiske og kvenske fortid. Dessuten var det svært lite igjen i folks omgivelser som kunne minne dem på denne fortida. De tyske ødeleggelsene hadde mange steder fjernet absolutt alt av menneskeverk som kunne gi pekepinn om befolkningens etniske bakgrunn.⁷⁴

71 Furre 2000: 127.

72 Hauglid 1986: 7.

73 Zachariassen 2004: 138.

74 Bjørklund 1986: 35.

Bjørklund peker på at befolkninga vektla den felles innsatsen som hadde blitt gjort under krigen, og følelsen av et nasjonalt fellesskap i det landet man sammen skulle bygge opp igjen. Assosiasjonene som var knyttet til førkrigsårene var fattigdom – da “folk snakka lappisk og spotta i vedkassa”.⁷⁵ Den samiske identiteten ble på denne måten forbundet med fattigdom og det “gamle” samfunnet. I det nye samfunnet som vokste fram etter krigen, ble samfunnssolidaritet og et nasjonalt samhold vektlagt, hvor alle samfunnsmedlemmer skulle ha like rettigheter uansett økonomisk, sosial og etnisk bakgrunn. Bjørklund hevder at fokuset på et norsk folkefellesskap som overordnet politisk og moralsk verdi bidro til at samiske og kvenske spørsmål fikk et mindre fokus i den politiske dagsorden.

Henry Minde framhever at det allerede før krigen hadde foregått en moderniseringsprosess i samiske samfunn, som sammen med oppløsninga av samenes tradisjonelle økonomi og press fra norske forvaltningsapparatet gjorde at det ble skapt et bilde av det samiske som noe fortidig og unyttig. Gjennom fornorskningspolitikken hadde de økonomiske tiltakene i de “upålitelige nasjonale områder” et mål om å assimilere samene og kvenene, hvor “[f]orutsetningene for økonomisk fremgang, ble det fortalt dem, var at de oppga sine kulturelle ferdigheter”.⁷⁶ Også Minde framhever at krigen påskyndet det “hamskiftet” som det før krigen hadde begynt å merkes i samiske områder.⁷⁷ Dette hadde ikke bare sammenheng med at de fysiske kulturminnene var blitt fjernet som følge av krigen, men også at fornorskningsspillet flere steder fortsatte. Minde viser til studier utført av Harald Eidheim, om at det i arbeiderpartikretser i Finnmark fortsatt ble argumentert for videre fornorskningpolitikk ut fra økonomiske argumenter. Framtida ble presentert som et dilemma om enten etnisk tilhørighet eller god levestandard. Flere samer og kvenner aksepterte fornorskningen som en inngangsdør til det moderne norske samfunnet, med det økonomiske og sosiale løft det innebar.

Slik jeg ser det kan det være vanskelig å skille ut de bakenforliggende årsakene som har bidratt til å forme holdningene til etnisitet. Som Bjørklund trekker fram, var tanken om et nasjonalt- og kulturelt fellesskap preget av både arbeiderbevegelsens grunnideologi og at krigen bidro til å skape en oppfatning av fellesskap. Den statlige fornorskningspolitikken forsøkte i tillegg målbevisst å få samene og kvenene til å legge bort språket og kulturen, og de tiltakene som har blitt ført har trolig fått store konsekvenser for samer og kveners selvoppfatning. Minde viser til at “[d]en statlige innsatsen kunne i en viss grad støtte seg på

75 Bjørklund 1985: 393.

76 Minde 1980: 99

77 Ibid.: 102.

en eksisterende hverdagsrasisme, men den bidro nok i seg selv til en massiv nedvurdering av de som ble utsatt for denne politikken”.⁷⁸ Til slutt må forandringene av det samiske samfunnet ses i sammenheng med moderniseringsprosessene fra slutten av 1800-tallet og ut over 1900-tallet. Samene ble introdusert til markedsøkonomi, det skjedde en utskiftning fra tradisjonelle samiske redskaper til kjøpte, det var utstrakt kommunikasjonsutbygging med telefonlinje og radio, og selv samiske klesskikker endret karakter.⁷⁹ Ettersom moderniseringens tidsalder var over Europa, er det naturlig å sette forandringene i det samiske samfunnet inn i denne konteksten. Den europeiske påvirkningen gjaldt også på det ideologiske felt, gjennom nasjonalistisk og rasistisk tankegods (jf. Kapittel 2). På denne måten må den svake statusen den samiske egenart fikk i flere områder i Nord-Norge ses i sammenheng med flere faktorer, både den negative økonomiske utviklinga, den statlige fornorskningspolitikken samt internasjonal påvirkning. At arbeiderbevegelsens idealer om fellesskap og likhet ble sterkt vektlagt, viste seg også i flere sammenhenger, for eksempel gjennom den responsen forslagene for samepolitiske tiltak fikk i Finnmark. Dette vil jeg komme tilbake til.

3.3 Per Fokstads skoleplaner tas opp igjen

Etter krigen lå forholdene mer til rette for at Per Fokstads planer om samisk kulturreisning endelig kunne la seg realiseres. Ifølge ham måtte staten nå gjøre en innsats for å hjelpe samene økonomisk og sosialt, og for å bidra til å øke samenes respekt for sin egen kultur. Han mente at forandringene i samenes identitetsoppfatning var et resultat av et kulturelt press fra det norske samfunnet og fornorskningsinstitusjonene, som hadde bidratt til at samene overtok det negative synet på det samiske. Som forslag til tiltak mot disse problemene tok Fokstad igjen opp skoleplanene som han hadde formulert på 1920-tallet. Disse skoletiltakene mente Fokstad skulle

[...] hjelpe til å velte den børa som mindreverdskjensler har stabla på dem; dette avlegse syn på samene som en mindreverdig “rase” har ridd det samiske folk som ei mare. [...] Samene har krav på at det blir tatt omsyn til deres “nasjonale” særgivnader, særegenskaper. Deres evner og anlegg må få høve til å utfolde seg og få kulturell pleie.⁸⁰

Et av de tiltakene Fokstad foreslo, og som han beskrev i et brev til journalist Tormod Rud, var opprettelsen av en folkehøyskole som skulle være å gi samene kjennskap til sin egen historie

78 Minde 2005: 18.

79 Höem 1986: 42.

80 SA, FMF, Holt og Gabrielsens arkiv, Boks: 3413, Mappe: Diverse. Dokument: Brev fra Fokstad til journalist Tormod Rud, 15.11.1945.

og styrke samenes selvrespekt. Skolen skulle ikke bare gi samene kjennskap til samiske, nasjonale og internasjonale forhold, men i tillegg bidra til å bygge bro mellom den samiske og den norske befolkningen i fylket, mente han. Gjennomgående for Fokstads argumenter var at det måtte gjøres tiltak for å styrke samisk selvrespekt og en indre solidaritet i den norske befolkninga – som ifølge Fokstad bestod av to særskilte folkegrupper, den samiske og den norske. Viktigst av alt var at samene måtte få anledning til å beholde og utvikle sin kultur.

At staten hadde et særlig ansvar for å gjøre slike tiltak, framhevet han i et brev til konsultativ statsråd, Peder Holt. I brevet tok Fokstad opp “det samiske spørsmål”, hvor han fremmet at samenes

[...] nasjonale egenart kan få utviklingsvilkår. Arbeiderrørsla bør ha føresetnader å forstå vårt krav og føre det videre ut i livet. Vi må få hjelp til å kaste av oss det marerittet som mindreverdiskjensler har påduftet [pådyttet] oss gjennom århundrer. [...] Arbeiderpartiet burde ta denne sak under overveielse. Arbeiderpressa skriver (ofte sentimentalt) om raseminoriteter og deres rettmessige krav, men den er ikke merksam at Norge har sin oppgave å løse i dette spørsmål.⁸¹

Fokstad ønsket gjennom dette brevet at Arbeiderpartiet skulle gjøre en innsats for å løse samenes kulturelle, økonomiske og “nasjonale” problemer.⁸² Samenes situasjon ble knyttet til en internasjonal erkjennelse om at folkeslag og etniske grupper hadde blitt undertrykt, og på dette grunnlag åpnet Fokstad opp for at den norske staten burde revurdere sin behandling av den samiske minoritet. I brevet tar ikke Fokstad opp *kvenenes* situasjon, men spesifiserer at det er snakk om “samiske spørsmål”. I stedet beskriv han i brevet hvordan kvenene i bygda hadde stifta kommunistlag til kamp mot “lappestyret”, og hvordan disse drev “sabotasje og spetakkel”. De kvenske spørsmål ble uttrykkelig ofret for å styrke samenes sak. Den offentlige innsatsen Fokstad etterlyste skulle han selv ta del i senere, som medlem av flere statlige utrednings- og rådgivningsorganer: Samordningsnemda for skoleverket av 1947, det fylkeskommunale organet Samisk Råd for Finnmark (SRF) fra 1953 og Samekomiteen i årene 1956–1959. Fokstad etablerte seg dermed som en av de mest engasjerte pådriverne for en samisk kulturreisning i etterkrigstida.

3.4 NRKs sameradiosendinger

Norsk rikskringkasting tok i 1938 opp spørsmålet om sendinger på samisk, etter initiativ av programsekretær Lars Normann Sørensen (1909–1963). Bakgrunnen for dette lå i en

81 SA, FMF, Holt og Gabrielsen, Boks: 3413, Mappe: Diverse.

82 Ibid.

“erkjennelse at den omtalte fornorskningssinnstillinga overfor samene ikke holdt”.⁸³ I NRKs styremøte ble saken vurdert, men styret var engstelig for at også kvenene ville kreve sendinger på sitt morsmål. Normann Sørensen antok at et slikt krav ikke ville komme fordi kvenene forstod og snakket godt norsk.⁸⁴ På grunn av krigen kom ikke sendingene i gang før i 1946, etter at saken ble tatt opp på nytt. Tidligere etnograf og museumsconservator for Tromsø museum, Ørnulv Vorren (1915–2007), har hevdet at Kringkastingen derfor var den første opplysningsinstitusjonen som tok konsekvensen av en mer positiv innstilling til samene, og på denne måten var banebrytende.⁸⁵ Sendingene var likevel ikke bare en “velvillig gest” overfor samene, men skulle samtidig tjene samene “som praktisk støtte i deres bestrebelser etter å utbedre sine muligheter i samfunnet”.⁸⁶ At det statseide kringkastingsselskapet likevel iverksatte samiske radiosendinger i 1946, er tegn på at statlige- og enkeltpersoners holdninger til samene nå var i ferd med å bli mer positive. Internt i NRK oppstod det i løpet av de neste årene uenighet om hvordan institusjonen skulle imøtekomme krav om radiosendinger på samisk, og temaet vil derfor vendes tilbake til i oppgaven.

3.5 Sikkerhetsvurderingen av minoritetene

I kapittel 2 så jeg på hvordan samene og kvenene under fornorskningsperioden, av myndighetene ble betraktet som “fremmede nasjonaliteter”, med svak kulturell og nasjonal forankring. Fordi mange samer og kvener bodde i det strategisk viktige grenseområdet i nord, ble de forbundet med en viss sikkerhetsrisiko, især gjaldt dette kvenene. Ifølge historikerne Trond Bergh og Knut Einar Eriksen, som har skrevet tobindsverket *Den hemmelige krigen* (1998) om den norske overvåkningstjenestens historie 1914–1997, ble det også etter krigen gitt uttrykk for at befolkningen i Finnmark var nasjonalt upålitelig av flere polititjenestemenn og militære som drev overvåkningsarbeid i nord.⁸⁷ Ifølge Bergh og Eriksen, hadde tvilen bakgrunn i den etniske blandede befolkningen, kommunistpartiets relativt sterke oppslutning like etter krigen, venns-kaps- og slektsforbindelsene til Russland og Finland samt de nordmenn i Finnmark og Nord-Troms som under krigen hadde bistått i partisanvirksomhet.⁸⁸ Forfatterne beskriver dette ut fra et *denasjonaliseringsperspektiv*, som gikk ut på at befolkningens etniske sammensetning, bestående både av nordmenn, kvener og samer, utgjorde et trusselaspekt ved at disse folkegruppene ble antatt å være mindre nasjonalt forankret. Forestillingen gikk ut på

83 Kaare Fostevoll i *Syn og Segn* 1951, gjengitt i Vorren 1956.

84 Hætta 1984: 83.

85 Vorren 1956: 33.

86 Ibid.: 34.

87 Bergh og Eriksen 1998 bd. 1: 261.

88 Ibid.: 266.

at grenseminoriteter kunne bli brukt til russisk etterretning og propagandaarbeid.

Holdningen om at samene og kvenene utgjorde en sikkerhetstrussel kan spores hos flere av de polititjenestemenn og militære som drev med overvåkningsarbeid i nord. En av disse var politifullmektig Sigurd Zakariassen (Kirkenes), som i årene 1945 til 1947 drev registreringsarbeid som resulterte i en liste på 187 personer som han oppfattet for å utgjøre en sikkerhetsrisiko. Registreringsarbeidet dannet grunnlaget for den overvåkingen Politiets overvåkningstjeneste (POT) etablerte i Øst-Finnmark.⁸⁹ Hovedproblemet var, slik Zakariassen så det, det store antall kvener rundt Varangerfjorden. Men også den samiske befolkningen Polmak, Bugøyfjord og Neiden ble sett på med mistenksomhet av Zakariassen, fordi de ifølge han ofte selv presiserte at “de egentlig ikke er nordmenn”.⁹⁰ Tilsynelatende var Zakariassen av den oppfatningen om at det især var kvenene som utgjorde et trusselaspekt, fordi de både kunne bli utnyttet av sovjetisk etterretningstjeneste og av de finske kommunistkretsene i Nord-Finland, som tok siktemål på en finsk ekspansjon i Øst-Finnmark. Også andre steder i Finnmark ble det av lokale politi- og militærmyndigheter rapportert inn om de “nasjonalt upålitelige” befolkningsgruppene. Lensmannsbetjent Hans Westgaard i Alta hevdet:

Med blandingsrasens ubestemmelige disposisjoner og med en fiendtlig innstilling til samfunnet, er denne del av befolkningen mindre hemmet av nasjonalfølelse og samfundsansvar, og tilsvarende mer disponible for personlig vinnings skyld eller som offer for politisk propaganda til å la seg nytte som redskap for denne eller det andre.⁹¹

Bergh og Eriksen antar at politikere og embetsmenn ikke var like opptatt av den etniske dimensjonen av grenseområdene, som de militære kretser og overvåkningspolitiet. Et av de få tilfellene hvor forfatterne har funnet uttrykk for en etnokommunistisk trusseloppfatning fra sentralpolitisk hold, var da justisminister Kai Knudsen i en fortrolig samtale med den svenske ambassadøren uttrykte bekymring for kommunistenes framgang i Stortingsvalget. Han føyde til at mange kvener var kommunister, men at samene stort sett var pålitelige.⁹² Trolig var det innad i Arbeiderpartiet hovedsakelig kommunismen som ble oppfattet som en trussel, og ikke de etniske minoritetene. Derfor drar Eriksen en slutning om at forestillingen om at befolkningen i Nord-Norge ikke var nasjonalt befestet kunne plasseres under kategorien “et tradisjonelt historisk spøkelse”, fordi antallet kommunister var lavt, og fordi kontakt med russere ofte ble misforstått som sovjetsympati.⁹³ Den primære trusselen var faren for et

89 Bergh og Eriksen 1998 bd. 1.: 261.

90 Ibid.

91 Ibid.: 262.

92 Ibid.: 266.

93 Eriksen 2001: 154.

militært framstøt, mens Finland og de nordnorske minoritetsgruppene utgjorde en sekundær trussel, hevder han.

Den politikken som ble iverksatt mot den sekundære finske trusselen var avskjermingspolitikk. Dette ble blant annet gjort gjennom restriksjoner på grensetrafikk, politi- og militærmyndighetenes motarbeiding av forslag om bygging av mellomriksveier mellom Finnmark og Finland, at Finnmark og Troms ble holdt utenfor den nordiske passunionen, og at finlendere som søkte arbeid i Norge måtte ha spesiell tillatelse til det.⁹⁴ Et annet uttrykk for mistenksomheten mot finlendere og kvener var etableringen av finneregistret i 1955, som var en oversikt over alle finlendere og kvener som hadde opphold i Norge. Dette registeret ble aktivisert helt til slutten av 1970-årene.⁹⁵ Det levner ingen tvil om at både kvener og finlendere i sikkerhets- og overvåkningssammenhenger ble sett på som en potensiell sikkerhetsrisiko, mens det i mindre grad ble rettet samme mistenksomhet mot samene. Hovedinntrykket mitt er at overvåkingen av *samene* foregikk i liten utstrekning i løpet av de årene som min oppgave behandler, og at de ikke stod i en særposisjon i forhold til innrapportering av personer som kunne utgjøre en sikkerhetstrussel. Det kan derfor virke som om myndighetenes syn på samene og kvenene, både innenfor skolesektoren og i forhold til sikkerhetspolitiske vurderinger, etter 1945 ble atskilt.

3.6 Oppsummering: Nye signaler i samepolitikken?

Slik jeg ser det, er det tegn på et holdningsskifte overfor samisk språk allerede på slutten av 1930-tallet, især i debatten om bruk av samisk som hjelpespråk i skolen. Debatten avdekket at enkelte politikere støttet forslag om særtiltak for den samiske minoriteten, begrunnet i at samene var til å anses som en nasjonal minoritet. Minoritetspolitikken som var rettet mot den samiske og kvenske minoritet ble formelt atskilt, og det ulike synet på de to minoritetene viste seg i forbindelse med stortingsdebatten om Skoleloven av 1936, og hos justisminister Kai Knudsen i hans fortrolige samtale. Jeg tror det kan være flere forklaringer på at holdningene til de to minoritetene etter krigen skilte lag. For det første ble argumenter om at kvenene behersket norsk, brukt som legitimering for at en særlig tilrettelegging derfor kunne anses for å være unødvendig. Dette argumentet ble trukket fram både av aktører som arbeidet for samisk språk- og kulturreisning, og som vi har sett av NRKs programsekretær. For det andre var det flere aktører som var pådrivere for en mer positiv statlig holdning til samisk språk og kultur, især blant akademikere, lærere og geistlige. Eksempler på disse aktører før krigen er

94 Eriksen 2001: 148-149.

95 Ibid.: 149.

blant annet professor Hans Vogt, som kritiserte forsømmelsen av samisk språk i skolen (gjennom boka *Målstrid og klassekamp*, 1932), og professor Torleif Hannaas, som mente at samenes kamp for ivaretagelse av språket var fortjent målbevegelsens støtte.⁹⁶ Både før og etter krigen var læreren og politikeren Per Fokstad fra Tana en av de mest aktive personene i arbeidet for en språklig og kulturell reising for samene, og han var tydelig på at han ikke oppfattet det for å være samme behovet for kvenene. For det tredje virker det som at det i overvåkningspolitiske kretser ble lagt til grunn ulik oppfatning av de to minoritetene. Hvor stor innvirkning dette fikk på sentralmyndighetenes holdning til den kvenske minoriteten, er det mer usikkert, men ut fra justisminister Knudsens sitat kan det tolkes som om slike holdninger fantes. For det fjerde ble det av sentrale personer i sentralmyndighetene vektlagt at samenes reaksjon overfor okkupasjonsmakten levnet ingen tvil om samenes nasjonale pålitelighet, slik at det, med ekspedisjonssjef i Kirke- og undervisningsdepartementet Einar Boyesen ord, måtte skapes “en syntese av hensynet til samenes særinteresser og hensynet til det større fellessamfunn de tilhører”.⁹⁷ Dette vil gjennomgå i kapittel 4.

Selv om det allerede på slutten av 1930-tallet var enkelte tegn på en holdningsendring overfor samene, bidro trolig erfaringene fra krigen og et internasjonalt fokus på menneskeverd til å være pådrivere for en mer positiv statlig holdning til samene, slik at den norske minoritetspolitikken måtte tas opp til en ny vurdering.

96 Eriksen og Niemi 1981: 271.

97 Boyesen 1958: 26.

Kapittel 4

Fase 2, 1947–1956: Ny giv utenfra og innenfra

Dette kapitlet vil ta for seg arbeidet som Samordningsnemda for skoleverket gjorde med revidering av skolesystemet etter krigen. Både de prinsipielle utsagn og konkrete forslag for skoleverket representerte nye tanker innenfor norsk samepolitikk, og jeg vil derfor se på arbeidet i nemda, innstillinga og oppfølginga av tiltak. Videre vil jeg kort gjennomgå opprettelsen av ulike organer og organisasjoner som arbeidet for samiske formål i denne perioden, både Norske Reindriftsamers Landsforening (NRL), som hovedsakelig arbeidet med å ivareta reindriftsamenes interesser, og Sámi Sær'vi, som ble stiftet av utflyttede samer, studenter, forskere og andre som var interesserte i samiske spørsmål. Det ble også opprettet et eget råd som skulle fungere som et konsulterende organ for samiske spørsmål, Samisk Råd for Finnmark (SRF), som lå under Fylkesmannen i Finnmark. Til slutt i kapitlet vil jeg redegjøre for deler av reaksjonene som det økte fokuset på samiske spørsmål fikk, på den ene siden gjennom en begynnende lokal debatt i Finnmark, og på den andre siden krav fra NRK om en offentlig utredning av samespørsmålet.

4.1 Samordningsnemda for skoleverket

Skoleverket bestod etter krigen av flere skoleslag som var opprettet uavhengig av hverandre, og som til dels var underlagt ulike departement. Etter krigens slutt, ble det formulert følgende post på de politiske partienes fellesprogram foran Stortingsvalget 1945:

Hele skolevesenet må samordnes så alle de enkelte ledd fra grunnskolen til den høyeste undervisning går naturlig over i hverandre enten det gjelder praktiske eller boklige skoleformer. Det bør skapes et rådgivende organ for hele vårt skolevesen som får sin overledelse i et eget undervisningsdepartement.⁹⁸

For å utføre dette arbeidet, ble Samordningsnemda for skoleverket oppnevnt ved kongelig resolusjon av 7.3.1947. Arbeidsoppgavene gikk på den ene siden ut på å iverksette lover fra 1930- og 40-tallet⁹⁹ og på den andre siden å omorganisere hele skolesystemet, som nå ble underlagt Kirke- og Undervisningsdepartementet (heretter KUD). Mandatet var formulert i en rekke poster, delt inn i fire hovedbolker, "utbyggjing av dei einskilde skoleslag",

98 RA, KUD, S-1146/D, Boks L0002, Mappe 0001. Dokument: "Oppnevning av Samordningsnemda for skoleverket". 14.03.1947. Opprinnelig fra Fellesprogrammet, kap. V, 2.

99 Lov om de høgere skolene av 1935, by- og landsfolkeskolen av 1936 og framhaldsskoleloven av 1946.

"lærerutdanninga", "administrasjonen" og "lovteknisk revisjon av dei ulike skolelovene".¹⁰⁰ I det offisielle mandatet var samiske skoleforhold ikke uttrykkelig formulert, men innenfor flere punkter var det anledning til å trekke inn samiske skole spørsmål. Blant disse punktene var reising av skoleinternat i Nord-Norge, spørsmål om særklasser i folkeskolen, vurderingen av lærerskolene, spørsmål om lærebøker og sosialpedagogiske tiltak.

Det var 21 medlemmer i Samordningsnemda, som ble fordelt på ulike arbeidsoppgaver. Et utvalg bestående av skoledirektør i Troms og Nordland Matias Andreas Hellebust, lærer Per Fokstad og husmor Cecilia Løvø fikk i oppdrag å utrede "nordnorske spørsmål". Få måneder etter oppnevningen av nemda møttes dette utvalget (utenom Løvø) og flere sentrale fagpersoner innenfor samiske spørsmål til et rådleggingsmøte i Tromsø. I møtoreferatet, blir det presisert at "dette møte måtte betraktes som absolutt internt, og derfor burde ikke noe slags referat tilflyte pressen".¹⁰¹ Det er tydelig at møtedeltakerne var klar over det kontroversielle innholdet i møtet, som brøt grunnleggende med den samepolitikken som hersket offisielt. Initiativtaker bak møtet var ekspedisjonssjefen for KUD, Einar Boyesen (1888–1972). På møtet var også den svenske nomadeskoleinspektøren Israel Ruong, professor i finsk-ugriske språk Knut Bergsland, fylkesprost i Finnmark, Alf Wiig og hans kone Margrethe, samt skoledirektøren i Finnmark Lyder Aarseth. Ifølge initiativtaker Boyesen hadde Norge et ansvar for å "gjøre godt igjen noe av den forsømmelse og urett som myndighetene på begge sider av grensen gjennom generasjoner hadde gjort seg skyldig i overfor denne lille folkestammen med sitt særpreg i levevis og kultur".¹⁰² Det er tydelig at han ønsket at norske myndigheter skulle ta et endelig oppgjør med fornorskingspolitikken.

Både Fokstad og Boyesen påpekte at samene hadde vist en pålitelig holdning til den norske staten under krigen. Fokstad pekte på at "[o]kkupasjonstiden viste at samene reagerte minst likeså sunt nasjonalt sett som deres norske samfunnsfeller", og Boyesen mente at samenes respons hadde "vekket myndighetene til forståelse av samenes rettigheter som minoritet i det norske fellesskap har vært sørgelig forsømt".¹⁰³ Møtedeltakerne vektla tydeligvis at samene under krigen hadde "bevist" sin lojalitet til staten, og at de derfor kunne aksepteres som likeverdige samfunnsmedlemmer. Jeg oppfatter det som at flere av møtedeltakerne hadde en holdning til den samiske kultur som bar preg av et pluralistisk kultursyn. Blant annet mente fylkesprost Wiig at samene skulle "føres inn i fellesskapet med sine norske medborgere, og derved løfte dem opp og bevare dem som fullverdige og bevisste

100 RA, KUD, S-1146/D, Boks L0002, Mappe 0001. "Oppnevning av Samordningsnemda for skoleverket".

101 SA, SFD, Serie: De, Boks 323, Mappe 04. Dokument: "Referat". Fra rådleggingsmøtet, 29.august 1947.

102 Ibid.

103 Ibid.

lemmer [medlemmer] av det norske samfunn uten at de mister sitt kulturelle særpreg".¹⁰⁴ Også for Boyesen var dette viktig. I omtalen av samene som forsømte av norske myndigheter, pekte han på at man måtte "finne en syntese mellom hensynet til samenes særinteresser og hensynet til det fellessamfunn de tilhører".¹⁰⁵ Men denne pluralistiske grunnholdningen gav ikke rom for den kvenske minoriteten: "I det hele er samene et verdifullt element i det norske folkesamfunn. De er mere oppvakte og intelligente og viser større åndelig plastisitet enn f.eks. kvenene", hevdet skoledirektør Aarseth.¹⁰⁶ Dette var eneste gang kvenene ble omtalte under hele møtet, og det tyder på at selv de fremste fagekspertene var villige til å ofre kvenene i kampen for å dra samene opp i det nasjonale fellesskapet.

De råd som ble utformet på dette møtet, la sterke føringer for den innstillinga Samordningsnemda i 1948 presenterte. I rådleggingsmøtet ble det diskutert behovet for samiske opplysningsskrifter, samiske lærebøker, etablering av et samarbeid mellom Sverige og Norge i samisk språkspørsmål (bl.a. skape en felles rettskrivingsmal), og utdanning av samiske lærere.¹⁰⁷ Rådene samsvarer i stor grad de bestemmelsene Samordningsnemda senere kom fram til. Det viktigste resultatet fra rådleggingsmøtet var likevel signalene om en prinsipiell holdningsendring til samene.

På grunn av det store antallet medlemmer i Samordningsnemda og lange reiseruter ble det kun arrangert et fåtall felles møter. I det arkivmaterialet som foreligger etter nemda, er det kun ett av møtereferatene fra fellesmøtene som har et eget punkt for "samespørsmåla". I dette møtet, 12. mai 1948, ble de øvrige medlemmene av nemda orientert av skoledirektør Hellebust om hva det nordnorske utvalget hadde foreslått, og en oppsummering av Fokstad av det utvalget anså som særlig viktige tiltak. Dette var blant annet opprettelse av samisk/norske parallellklasser i skolene, innføring av samisk håndarbeid, samt at det skulle bli utgitt nye lærebøker med dobbelttekst. Fokstad mente at "samene er handicappet ved opptaking til 'de lukkede studier' på grunn av sine dårlige kunnskaper i norsk".¹⁰⁸ Det var derfor viktig at samene kunne beherske norsk så godt at de var i stand til å konkurrere med norske ungdommer i utdannings- og arbeidssituasjoner. Boyesen foreslo at KUD dekket utgivelse av en samisk ABC-bok med 50 000 kroner, samt at undervisningen i samisk ved universitetet og ved Tromsø lærerskole skulle bygges ut. Det var noe uenighet om Fokstads forlag om parallellklasser, fordi det manglet hjemmel for det i skolelovene. Dette var likevel det nemda

104 SA, SFD, Serie: De, Boks 323, Mappe 04. Dokument: "Referat". Fra rådleggingsmøtet, 29.august 1947.

105 Ibid.

106 Ibid.

107 Ibid.

108 RA, KUD, S-1146/A, Boks L0001 (Forhandlingsprotokoll): Dokument: "Møteprotokoll. Onsdag den 12.mai".

gikk inn for. Utenom dette innspillet ble tilrådingene om samiske skole spørsmål vedtatt uten større debatt.

I den endelige tilrådinga om samiske skole- og opplysningsspørsmål, som ble lagt fram for KUD 29.mai 1948, ble det innledningsvis erkjent at den tidligere skolepolitikken rettet mot samebarna ikke hadde gitt en "fullgod og omsynsfull opplæring".¹⁰⁹ De seks tilrådingene nemda kom med, omhandlet internatskolen, lærebøker, lærerutdanning, framhaldsskole, folkehøgskole og opplysningsskrifter. Fordi storparten av skoleinternatene i Finnmark ble ødelagt i krigen (seks av femti stod igjen), ble det besluttet at skoleinternatene skulle bygges opp igjen. Dette ble betraktet som nødvendig, på grunn av de store avstandene i nord og fordi veinettet var dårlig. Men det ble også lagt vekt på at internatordningen måtte forbedres, fordi "opplæringa har her berre tatt omsyn til dei borna som tala norsk, og det har skapt mange kompleks og mindremannskjennsle hos sameborna".¹¹⁰ Tilrådinga kom med flere praktiske krav til internatordningen, om de fysiske forholdene i internatet (soverom, oppholdsrom, kjøkken, undervisningsrom), men også om tiltak for å hindre kompleks og mindreverdigfølelse hos samebarna. Dette skulle gjøres gjennom økt "kulturell og åndelig påvirkning" og egne klasser for samisktalende barn til de følte seg trygg nok i norsk til å være i klasse med norsktalende barn.

I den andre tilrådinga, om lærebøker på samisk, ble det foreslått at skolene skulle ta i bruk Margarethe Wiigs ABC-bok. Denne boka, som ble tatt i bruk fra 1951, var dobbeltekstet med samisk og norsk, illustrert med barnetegninger og samisk kunst. Både lesestoff og illustrasjoner var tilrettelagt for samiske barn, ved at det var hentet inspirasjon fra samisk miljø. I tillegg til ABC-boka, som skulle brukes i de to første skoleårene, ble det i tillegg planlagt utgivelse av en lesebok som kunne benyttes fra andre- til fjerde klasse. Også denne boka skulle "hente stoff spesielt fra det område de er fortrolige med og fra disse barns spesielle forestillingskrets".¹¹¹ Videre skulle det gis ut lærebøker i religion og naturfag som i større grad var myntet på elevenes erfaringer og miljø. Begrunnelsen for bruk av morsmål i undervisninga var:

Ein må vera klar over at samene har budd her i landet frå dei eldste tider, og har krav på opplæring av borna sine etter same prinsipielle reglar som andre norske borgarar. Skal samane få full nytte og personlig utvikling av skolegangen, må dei få høvelege lærebøker på morsmålet, først og fremst da ABC.¹¹²

109 KUD 1948: *Tilråding om Samiske skole- og opplysningsspørsmål* (Heretter Samordningsnemdas innstilling 1948).

110 Ibid.: 5.

111 SA, SDF, Serie: Dea, Boks 717, Mappe 2. Dokument: "Lesebok med norsk-samisk tekst".

112 Samordningsnemdas innstilling 1948: 6.

Ut fra sitatet er det tydelig at fornorskningsperiodens undervisningsmetoder nå ble seriøst vurdert lagt om. Samene hadde (som norske borgere) krav på god undervisning, og for at samene skulle få “nytte og personlig utvikling” av opplæringen, burde samisk brukes i undervisninga. Det skimtes konturer av en internasjonal nytenkning om minoritetene; det vektlegges at de har bodd i landet fra "dei eldste tider" (jf. senere urfolksdefinisjon), og vi ser utgangspunktet for en diskurs om rettigheter og etnisitet som i de neste tiårene skulle prege minoritetspolitikken nasjonalt og internasjonalt. Men i særlig grad tyder sitatet på en mer positiv holdning til samene, både som norske borgere og som landets eldste folk.

Den tredje tilrådinga omhandlet opplæring av lærere i samisk. Etter krigen var det stor mangel på samisktalende lærere i Nord-Norge, blant annet fordi flere evakuerte lærere ikke kom tilbake og nye lærere sørfra ikke behersket samisk. Derfor ble det i Stortingsproposisjon nr. 1 /1948 bestemt å gi et tilskudd på 3000 kroner til lærere som lærte seg samisk og som forpliktet seg til å undervise i samiske områder. Det ble også bestemt at det skulle tilsettes en lektor ved Tromsø lærerskole som behersket samisk og som derfor kunne bidra til å utdanne samisktalende lærere.

Følgene av krigen var også grunnlaget til den fjerde tilrådinga, som anbefalte opprettelse av en framhaldsskole for samer som skulle sørge for å kompensere for noe av den skolegangen som var gått tapt på grunn av krigen. I denne skolen skulle "arbeidskunnskap" i samisk kultur og næring (syng av komager, skaller, bellinger, tinnbroderi osv) vektlegges. Det ble framhevet at dette tiltaket var positivt for å opprettholde den samiske reindriftskulturen, og derfor ble det foreslått at skolen skulle ligge i Kautokeino. Samtidig ble det foreslått å bygge en samisk folkehøgskole i Karasjok, et forslag Per Fokstad hadde kommet med allerede på 1920-tallet. Tilsynsmannen for ungdomsskolene hadde i sin tid ment at tiden ikke var moden for en slik skole, men Samordningsnemda vurderte det slik at det på tjue år hadde blitt større “nasjonal sjølvkjensla og interesse for same-kulturen” og at skolen burde bygges nå.¹¹³ Det ble også framhevet at denne skolen skulle være reist og kontrollert av staten, og ikke av Finnemisjonen som hadde styrt den samiske ungdomsskolen i Karasjok før krigen. Det ble også bestemt at den foreslåtte folkehøgskolen skulle ha fokus på samisk språk, levesett og kulturelle særtrekk.

Den siste tilrådingen, under kategorien “Andre rådgjerder”, handlet i hovedsak om opplysningsskrifter på samisk. Det skulle iverksettes folkeopplysning myntet på voksne samer, innenfor temaer som reindrift, helse, matstell og samiske tradisjoner.

113 Ibid.: 7.

Etter at alle tilrådingene var listet opp, hadde Per Fokstads lagt ved en egen konklusjon der han framhevet bruken av samisk språk, blant annet mente han at undervisningen på den foreslåtte folkehøgskolen burde foregå kun på samisk. Videre ønsket han lærebøker med samisk tekst (ikke dobbeltekst), en samisk linje ved det nyopprettede landsgymnaset i Finnmark og krav om at lærere i samebygder måtte beherske samisk.¹¹⁴

Til tross for hva nemdas medlemmer hadde håpet på, fulgte det ikke en offentlig debatt i media etter at innstillinga var offentliggjort. Det er dermed vanskelig å gi et bilde på hvordan opinionen stilte seg til de forslagene som var blitt gitt. Men noe av dette kan leses ut fra tilbakemeldingene fra skolestyret i 13 finnmarkskommuner, som var bedt om å uttale seg om de forslagene som Samordningsnemda hadde kommet med. Skoledirektøren i Finnmark ba skolestyrene svare på spørsmål av prinsipiell og praktisk karakter, blant annet om skolene ønsket parallellklasser for samiske barn, antall samiske barn i kretsen, egne samiske skolekretser og behovet for samisktalende lærere.¹¹⁵ Ni skolestyret svarte, og av disse stilte selv kommunene med størst samisk befolkning seg negative til forslaget om egne skoleklasser for samiske barn. Nesseby skolestyre mente det var ønskelig med samisktalende lærere, men lærebøker på samisk eller med dobbelt tekst ble ansett som unødvendig. Tana skolestyre avviste forslaget om parallelle skoleklasser, hvor den eneste som stemte for var Per Fokstad. Ifølge skolestyret i Tana var ikke lenger spørsmålet om opprettelse av særskilte samiske klasser aktuelt, og fornorskingspolitikken var tydeligvis oppfattet som et gjennomført prosjekt. “Denne saken er egentlig kommet en menneskealder for sent. Vi er kommet over det stadiet da dette var et virkelig problem. Den seneste generasjon forstår norsk og taler norsk”, hevdet formannen i Tana skolestyre, A. Ballari.¹¹⁶ Kistrand (i dag Porsanger) skolestyre hevdet at det verken var behov for parallellklasser, egne skoler for samisktalende barn eller samisktalende lærere. Heller ikke finnmarkskommunene med størst andel samer så behovet for egne klasser eller skoler for samisktalende barn. Kautokeino skolestyre skrev at “[d]et er ingen grunn til å skille barna ad. Det ville skape mindreverdighetsfølelse hos de samisktalende barn og er forkastelig i ei tid da alt bør samordnes under like vilkår”.¹¹⁷ Skolestyret i Karasjok mente det kunne være praktisk med lærere som behersket samisk i de laveste klassene, men uttalte ellers dette om Samordningsnemdas forslag:

114 Samordningsnemdas innstilling 1948: 9.

115 Aarseth 2006: 27.

116 *Finnmark Tidende*, 30.11.1949.

117 Aarseth 2006: 28.

En ser det videre slik at den samisktalende befolkning er en del av det norske folk, og for å skape grunnlaget for den fastboende samiske befolkningens økonomi, ønsker vi for denne en undervisning med fullstendig sproglig fornorskning som mål. Skille mellom samiske og norske barn vil være meget uheldig, og den nuværende samskole må derfor opprettholdes. Idet denne bidrar til å skape den forståelse og samkjensle som er nødvendig for en heldig utvikling.¹¹⁸

Den negative motstanden mot Samordningsnemdas innstilling, må ses i sammenheng med den sosiale og økonomiske situasjonen i Finnmark, og holdningen til det samiske (jf. Kapittel 3). Det var for mange viktigere at lokalsamfunnene ble gjenreist og tok del av det øvrige samfunnets velferdsutvikling, enn en samisk språk- og kulturreisning i skoleverket.

4.2 Etableringen av Norske Reindriftsamers Landsforening (NRL)

Etter at den etnopolitiske aktiviteten fra 1920-tallet gikk inn i en mer passiv periode, ble det opprettholdt et visst engasjement gjennom Finnemisjonens årlige stevner ved Majavatn. Dette bidro til å holde fast på et samisk samarbeid, noe som dannet fundamentet for reindriftssamenes organisasjonsvirksomhet etter krigen. Ideene til opprettelse av Norske Reindriftsamers Landsforening (heretter NRL) ble formulerte under et reindriftsmøte ved Majavatn i Nordland 22. juni 1946. Her valgte reindriftsutøvere fra Helgeland og sørsamiske områder en forberedende komité som skulle "undersøke mulighetene av å få i stand et landsmøte av reindriftssamer i Norge".¹¹⁹ Organisasjonen ble stiftet i Trondheim i oktober 1947. En del av helgelandssamene ønsket en organisasjon der man skulle jobbe aktivt sammen for samiske krav på vegne av *alle samer*, mens flertallet besluttet i en avstemming ved landsmøtet i 1948 at organisasjonen skulle være en ren næringsorganisasjon for reindriftsutøvere. Historiker Bård A. Berg vektlegger at det norske samfunnet var i ferd med å få sterkere korporativt preg, samtidig skjedde det en utvikling mot økt næringsspesialisering. Det var derfor naturlig at reineierne ønsket seg en næringsorganisasjon som liknet Bondelaget og Fiskarlaget, med større innflytelsesmulighet på politiske bestemmelser.¹²⁰ Bestemmelsen ble derfor at "Norges Reindriftsamers Landsforening er en sammenslutning av samer hvis hovednæring er reindrift".¹²¹

Ved dette møtet, i Tromsø i 1948, var det til stede samer fra samedistrikter fra Femundssjøen i sør til Varanger i nord, og i tillegg representanter for myndighetene. Byråsjef Hallsjø representerte Landbruksdepartementet og hevdet at "det er Landbruksdepartementets

118 *Finnmark Tidende*, 09.11.1949.

119 Berg 2000: 214.

120 *Ibid.*: 222.

121 Aarseth 1978a: 18.

oppgave å fremme reindriften. En samlet utforming av samenes syn er meget viktig for administrasjonen".¹²² I forhold til NRLs kulturelle oppgaver mente Hallsjø at samene måtte "holde fast ved de verdifulle sider ved sin kultur. De må bevares som verdifulle elementer i vår felles norske kultur".¹²³

På 1950-tallet lå tyngdepunktet av NRL i Røros-området, med den tidligere sameaktivisten Daniel Mortenssons sønner Lars (formann i NRL 1947–49) og Paul (formann 1949–57), i ledelse. De var sentrale i opprettelsen av *Reindriftsbladet* som ble gitt ut mellom 1953–1955 og senere fra 1958–1964. Ifølge Berg, skyltes reindriftssamene i Finnmarks manglende interesse at de ikke så hensikta med å støtte foreninga.¹²⁴ Samtidig hadde nordsamene (i hovedsak finnmarkssamer) og sørsamene ulike interesser innenfor nærings spørsmål, og de særinteressene som nordsamene hadde, ble ikke gjennomførte (bl.a. knyttet til beskatningsspørsmål). Imidlertid hadde det vært finnmarkssamer til stede på landsmøtet i 1948, og i styret for organisasjonen var to av de seks medlemmene fra Finnmark. Opprettelsen av NRL ble likevel viktig for hele reindriften fordi det var et talerør til myndighetene i utformingen av reindriftspolitikken. Men sammenliknet med Norges Bondelag, som i 1955 fikk en hovedavtale om overføringer fra staten, nådde NRLs krav til myndighetene i mindre grad fram, i de tidligere faser av organisasjonens virke. Dette skyltes, ifølge Berg, nettopp organisasjonens interne splittelse.¹²⁵ Per Otnes mener at myndighetenes manglende tilslutning til NRLs prinsipielt viktige saker, var at det formelle "samarbeidet" myndighetene hadde invitert til i realiteten var en demonstrasjon av "velvilje" uten reell betydning.¹²⁶

Slik jeg tolker Bergs kildemateriale, fikk beslutningen om at NRL skulle være en ren næringsorganisasjon for reindriftssamene konsekvenser for det forholdet som ble etablert mellom NRL og staten. Hallsjø vektla, på vegne av Landbruksdepartementet, at det var viktig at samene skulle holde fast på sine kulturelle sider, fordi det ble oppfattet som et viktig element i "vår felles norske kultur". Utsagnet kan enten forstås slik Otnes påpeker, som en "velvillig gest" uten betydning, eller som et prinsipielt taktskifte i synet på samene, mot økt verdsetting av den samiske kulturen som en mer eller mindre likeverdig del av det norske samfunnet. Samtidig kan det signalisere en viss satsning på å lytte til samenes ønsker, ved at det ble sendt ut en representant for departementet til landsmøtet. Grunnen til at utsagnet kan

122 Berg 2000: 236.

123 Ibid.: 237.

124 Ibid.: 235.

125 Ibid.: 235

126 Otnes 1970: 174.

forstås som et tegn på en mer positiv statlig holdning til samene, er at det kan ses i sammenheng at andre aktører i politikken og i embetsverket støttet tiltak for samene, som vi blant annet har sett hos Einar Boyesen. Hvis dette var tilfelle at sentralmyndighetene var innstilte på å gjøre tiltak som samene selv etterspurte, var det trolig behov for et organ eller en organisasjon som kunne tale på vegne av alle norske samer. Om NRL hadde blitt en slik organisasjon, kan det hende at dens rådgivende funksjon og reelle påvirkningskraft overfor staten hadde vært større. I stedet ble NRL en næringsorganisasjon som representerte kun en liten andel av de norske samene, og som kun til en viss grad hadde innflytelse på politiske tiltak og bevilgninger til reindrifta. Et rådgivende organ på vegne av alle norske samer ble ikke etablert før i 1964 med Norsk Sameråd.

4.3 Sámi Sær'vi – Samisk Selskap

Det var ikke bare NRL som startet med foreningsarbeid etter krigen. Oslo Sàmiid Sær'vi ble stiftet 24. januar 1948 som en forening for utflyttede samer, studenter, forskere og andre som var interesserte i samiske spørsmål. Fra før av hadde det vært uformelle sammenkomster hvor interesserte møttes til sosialt samvær, for å høre nytt hjemmefra og for å snakke samisk.¹²⁷ Organisasjonen brukte avisene for å rekruttere medlemmer, hvor oppropet var at "[f]oreningen Sàmiid Særvi – Samisk selskap – søker herigjennom kontakt med alle som er interessert i våre samers kulturelle og materielle framgang, og i at forståelsen mellom samer og andre nordmenn skal bli best mulige."¹²⁸ Flere av de sentrale aktørene i foreninga var norske (og enkelte samiske) akademikere, blant annet språkforsker og museumsconservator Asbjørn Nesheim, språkkonsulent Hans J. Henriksen, etnograf og arkeolog Gutorm Gjessing, jurist Hjalmar Pavel og sosialantropolog Harald Eidheim.

Ifølge foreningas formål og programerklæring var hovedoppgaven å spre opplysning "om og for samene, og derigjennom bidra til at samenes tilpasning til vårt moderne samfunn blir så lett og harmonisk som mulig".¹²⁹ Opplysningsarbeidet skulle hovedsakelig gjøres med å gi ut en årbok, *Sáme-Ællin (Sameliv)*, som ble gitt ut fra 1951, samt utgivelse av bøker og foredragsvirksomhet. Opplysninga skulle bidra til å skape debatt rundt samenes problemer og for å "motvirke at gamle fordommer og et sosialt trykk får samene til spontant å kaste fra seg sitt sprog og verdiene i sin kultur, bare fordi de er samiske og derfor 'verdiløse' ".¹³⁰ Foreninga hevdet at samene på grunn av den økonomiske og tekniske moderniseringen slet

127 Otnes 1970: 174.

128 Ibid.: 175.

129 *Morgenbladet*, 23.04.1951.

130 Ibid.

med "tilpasningsvanskeligheter" til det moderne ikke-samiske samfunn. Dette hadde både materielle og åndelige konsekvenser, hvor sistnevnte konsekvens var at "[m]ange samer har i virkeligheten tapt troen på sitt eget, de er på flukt bort fra seg selv. [...] Det kommer ført og fremst av mangel på selvrespekt, av mistillit til det samiske".¹³¹ For å hjelpe samene til en sosial, kulturell og økonomisk framgang skulle foreninga blant annet gi økonomisk støtte til hjelp for kunstnerisk begavet sameungdom, gi ut en egen samisk publikasjon (avisa *Sáogat*) og arbeide for å lette adgangen til utdanning for samisk ungdom. Foreninga henvendte seg i tillegg til NRK for utvidelse av sameradiosendingene, uten at dette lyktes.¹³²

Foreninga skiftet etter få år navn fra "Sámiid Sær'vi" (Samenes Selskap) til "Sámi Sær'vi" (Samisk Selskap). Feilskrivninga av navnet var noe som hadde blitt påpekt av foreningas største kritiker, Henrik Ravna fra Tana. Ravna gikk i et avisinnlegg i *Finnmarken* og i *Dagbladet* til angrep på den nystartede organisasjonen, som ifølge han sviktet ambisjonen om å være en organisasjon som representerte samiske interesser. "Det er bare den haken at en ledelse som fjerner seg så langt fra samene som det nesten overhodet går an, fort mister kontakten med det levende, pulserende livet blant dem som de skulle arbeide for".¹³³ Han kritiserte ledelsen i foreninga for å være norske eller "samer som er så fornorsket som samer overhodet kan bli". Ifølge Ravna innebar dette at foreninga blandet seg inn i samenes kulturelle og materielle liv uten å ha kjennskap til dette, og i stedet for å spørre samene selv, brukte de gamle dokumenter for å *anta* hva samene selv ønsket. Etter hans mening hadde samene en likeverdig borgerrett som andre norske statsborgere til å velge bort et "levesett som ikke passer i tiden", men at de i stedet tvinges til å beholde sin samiske kultur – og dermed "isoleret i sitt eget land".¹³⁴ Det er tydelig at Ravna så for seg at den samiske kulturen hørte fortiden til, og han framstilte det krampaktig å forsøke og ivareta en kultur som ikke var skikket til å overleve:

Samisk og norsk kultur kan ikke leve side om side. Den svakeste vil bli oppslukt av den sterkeste, og skal samekulturen holdes i live av nordmenn, vil det hele virke kunstig, så det er spørsmål om ikke utviklingen uhindret må få lov å fortsette i retning av fornorskning.¹³⁵

For samene var det kun fornorskning som var framtida, ifølge Ravna. Per Otnes kritiserer i boka *Den samiske nasjon* Ravna fordi han framstilte det som at utviklingsprosessen ikke kunne la seg påvirke: "Når ble fornorskinga til en slags veivalse som ruller fram av sin egen

131 *Sameliv*, 1951-53, gjengitt i Stordahl 1982: 14-15.

132 *Sameliv*. 1953-1955: 145-149.

133 *Dagbladet*, 18.04.1951, *Finnmarken*, 09.05.1951.

134 *Dagbladet*, 18.04.1951.

135 *Ibid.*

tyngde uten at noen styrer eller dytter på – en slags naturstridig *perpetuum mobile*?"¹³⁶ Otnes er imidlertid enig i Ravnas omtale av Sámi Sær'vi som en eliteforening bestående av "mange nordmenn og nær sagt av-samifiserte samer i viktige stillinger".¹³⁷ Dette oppfattet han imidlertid ikke for å være problematisk, fordi det ifølge ham var vanlig i avkoloniseringsprosesser at ideer om nasjonalfølelse først utviklet seg hos eliten, så hos folket. Ifølge Vigdis Stordahl, var Sámi Sær'vis viktigste bidrag at "akademikereliten" tolket og formidlet "de opposisjonelle samenes" syn på den samiske kulturens situasjon.¹³⁸ Dette innebar en innsats for å ta opp samenes problemer og for å skape en holdning om at den samiske kulturen var likeverdig den norske. Dette blir også vektlagt av Harald Eidheim, som selv hadde sittet i styret til Sámi Sær'vi. Ifølge han brukte foreninga flere teknikker for å formidle sitt budskap, både å sette "the lappish intellectuals" i strategiske posisjoner, fremme krav for ulike institusjoner (eksempelvis Nordisk Sameråd, frivillige sameorganisasjoner, og myndighetene i Sverige, Finland og Norge) og til slutt å framheve de positive resultatene som viste seg gjennom større aksept for samisk identitet og lokal støtte.¹³⁹

Mitt inntrykk er, som det også blir påpekt av Stordahl, at Sámi Sær'vi medlems sammensetting av sentrale fagpersoner innenfor samisk-etnografisk- og språkforskning, fikk betydning for arbeidet med samiske spørsmål i årene som fulgte. Foreninga var viktig for å samle de som arbeidet for å bedre samenes situasjon. Ved at aktørenes kunnskaper og ideer ble forent og diskutert bidro dette trolig til at enkeltpersonenes og foreningas innsats i årene som fulgte økte. Mens Sámi Sær'vi tok del av et påbegynnende nordisk samarbeid om samiske spørsmål, ble flere av de sentrale aktørene i foreninga deltakere i organer og komiteer med samiske forhold som sitt hovedfokus, først ut var Samisk Råd for Finnmark – hvor både Gutorm Gjessing og Hans J. Henriksen fikk innvirkning.

4.4 Samisk Råd for Finnmark, et fylkespolitisk organ

Den 19.06.1953 framsatte konstituert fylkesmann for Finnmark, Dag Tønder, et forslag om å opprette Samisk Råd for Finnmark (heretter SRF). I sitt framlegg til Fylkestinget sa Tønder at han under sine reiser i fylket kunne konstatere at den samiske befolkningen ikke hadde "tilstrekkelig oversikt over de rettigheter samfunnet gir dem".¹⁴⁰ Dette gjaldt både økonomiske, næringsmessige og kulturelle spørsmål, og årsaken hevdet han lå i samenes

136 Otnes 1970: 177. *Perpetuum mobile* = Evig bevegelse (lat.).

137 Ibid.: 180.

138 Stordahl 1982: 18.

139 Eidheim 1971: 48.

140 SA, FMF, Serie: HVC, Boks 1657, Mappe: Samisk råd. 1948-1970. Dokument: "Det samiske råd. Aktueltpost tirsdag 17.11.1953." Møteprotokoll fra første møte i Samisk råd for Finnmark.

språkvanskeligheter, og til dels en "fra samisk hold generelt avventende holdning". Fylkesmannen refererte til et innlegg av Gutorm Gjessing i *Lofotposten* nr. 171/172 1949, som på bakgrunn av en vurdering av samenes økonomiske, sosiale og politiske situasjon oppfordret til en politikk som "i størst mulig utstrekning [vil utjevne] de økonomiske motsetningene mellom klasser og folkegrupper".¹⁴¹ SRF skulle opprettes for å hjelpe den samiske befolkningen opp til en "samfundsmessig forsvarlig økonomisk og kulturell levestandard".¹⁴² Rådet skulle være et fylkeskommunalt organ direkte underlagt Fylkesmannen, ha rådgivende, konsultative og samarbeidende funksjoner for samiske organisasjoner og den enkelte same, samt være et konsultativt organ i samiske spørsmål for offentlige etater.¹⁴³ Det skulle bestå av fem medlemmer, hvorav flertallet samer, og tre av representantene skulle være fra finnmarkskommunene Polmak, Karasjok og Kautokeino. Det er verd å merke seg at det ikke var snakk om et representativt organ på vegne av samene valgt av samene selv, men at medlemmene ble oppnevnt av Fylkesmannen. Den første formann i rådet ble Per Fokstad, og med Hans J. Henriksen som konsulent og saksforbereder.

I rådsmøtene, som startet opp i 1953, ble det diskutert saker som nærings- og arbeidsmuligheter i samiske miljø, skole- og opplysningsspørsmål og tiltak for samisk språk- og kulturreisning. I en melding fra SRF til fylkesmann Tønder ble det vedkjent at mange samer hadde mistet sitt tradisjonelle næringsgrunnlag og at de derfor hadde store økonomiske vanskeligheter. Samtidig ble det hevdet at kommunikasjonsutbyggingen og den tekniske utviklingen i samfunnet gjorde at mange slet med å tilpasse seg "det moderne samfunnsnivå". Det var et behov for opplysning, skoleopplæring og yrkesutdanning, og det var myndighetene som måtte ta på seg ansvaret for at disse tiltakene ble iverksatt.¹⁴⁴ Av andre saker som rådet tok opp, var behovet for en avis "som skal bringe orientering om spørsmål av næringsmessig og kulturell betydning for samene og gi opplysning om faglige og arbeids- og yrkesspørsmål, samt helsespørsmål og forøvrig nyhetsstoff".¹⁴⁵ I 1955 nedsatte Finnmark fylke et utvalg som skulle utrede spørsmålet om en samisk avis, hvor det ble konkludert med at en samisk avis var viktig for folkeopplysning av samene. Fra desember 1956 ble derfor avisa *Ságat* gitt ut som ukeavis. Dette forslaget hadde som allerede nevnt også blitt tatt opp av Sámi Sær'vi.

141 SA, FMF, Serie: HVC, Boks 1658, Mappe: Samisk råd 1953-1963. Dokument: "Sak. nr. 59/53 lagt fram for Fylkestinget 16.06.1953".

142 Ibid.

143 SA, FMF, Serie: HVC, Boks 1658, Samisk råd 1953-1963. Dokument: "Instruks for det samiske råd og dets sekretariat".

144 SA, FMF, Serie: HVC, Boks 1657, Mappe: Samisk råd. 1948-1970. Dokument: "Melding fra Samisk råd for Finnmark, 05.05.1955".

145 Ibid.

Ifølge Otnes gjorde SRF et stort utrednings- og forslagsarbeid, men "maktsituasjonen i Finnmark fylkesting i 1950-årene (og seinere) var ikke slik at rådet kunne få igjennom mange og store bevilgninger til fordel for samiske interesser".¹⁴⁶ Deler av motstanden skyltes at det blant arbeiderpartipolitikere fantes fornorskningstilhengere, og at partiet på fylkesnivå i perioden ikke støttet forslag som bidro til å særbehandle samene. Blant fylkestingets medlemmer for øvrig var det også en viss motvilje mot samerådets virksomhet, og uoffisielt ble det sagt at Tønder hadde "lurt" fylkestinget til å godkjenne opprettelsen uten at saken var utredet.¹⁴⁷ I de neste kapitlene vil jeg ta for meg noe av arbeidet som SRF nedla for samiske spørsmål, hvor det vil komme fram at Otnes beskrivelse av SRF som et mer eller mindre ubrukelig organ for å fremme samiske interesser ikke stemte, men at rådet i stedet fikk stor betydning for behandlingen av de samiske spørsmål på sentralt politisk hold.

4.5 Starten på et nordisk samarbeid i samespørsmål

Sverige og Finland lå på 1950-tallet et steg foran Norge i organisasjonsarbeid og forsøk på politikkomlegging med hensyn til samiske spørsmål. Etter krigen kom samisk kultur og levesett opp til debatt i Sverige, fordi mange anså den eksisterende reindriftsnæringen som en fortidig og underutviklet næring som måtte moderniseres for å kunne konkurrere med andre næringer.¹⁴⁸ Den svenske staten begynte i 1944 å gi økonomisk støtte til samisk organisasjonsarbeid, og utover 1950-tallet ble det dannet en rekke samiske organisasjoner. Gjennom sitt organisasjonsarbeid begynte samene nå å etterlyse en mer allmenn statlig innsats for den samiske kulturen.¹⁴⁹ Samene fikk gjennom organisasjonsvirksomheten en plattform for å ta om saker som angikk dem, som i de første årene hovedsakelig var knyttet til reindriftsspørsmål. I Sverige var det særlig to organisasjoner som var sentrale i det etnopolitiske arbeidet mellom 1945 og 1963: Same Ätnam (1944), som i likhet med Sámi Sær'vi var en "samevennforening" som arbeidet for opplysningsarbeid om samisk kultur, og Svenska Samernas Riksförbund (SSR, 1950), som var en sammenslutning av 44 samebyer (reindriftsgrupper).

I Finland var de mest sentrale organisasjonene Lapin Sivistysseura/Föreningen för samisk kulturvård (1931), en samevennforening i hovedsak bestående av akademikere, og Sámiid Lihttu/ Samernas Förbund (1945), som var blitt etablert som samenes egen organisasjon for å få dekket økonomiske krav som følge av krigen. I 1948 gikk de to

146 Otnes 1970: 184.

147 Aarseth 2006: 488.

148 Mörkenstam 2000: 267.

149 Sjölin 2002: 111.

organisasjonene sammen for å få regjeringa til å nedsette en kommisjon for å utrede samespørsmål og klargjøre samepolitiske prinsipper.¹⁵⁰ Komiteen foreslo avgrensning av et særskilt samisk bosetningsområde, forslag om å styrke samenes kulturelle og økonomiske framtid, og opprettelsen av et råd som skulle representere samene i saker som angikk dem om økonomi, utdanning og representasjon. Det ble opprettet et "Kontor for samiska saker" under statlig kontroll, leder av en kommisær valgt for en periode. Tiltakene ble oppfattet ikke bare som nye, men også radikale, for tidligere hadde ikke samer blitt behandlet som en egen etnisk gruppe med rettigheter som skilte seg fra majoritetsbefolkningens. De endelige tiltakene som ble iverksatt var imidlertid begrenset til å handle om endringer i skoleverket, slik at det faktiske resultatet var begrenset i forhold til kommisjonens opprinnelige plan.¹⁵¹

Samevennforeningene i de tre landene samarbeidet på tvers av landegrensene, og arrangerte høsten 1953 en nordisk konferanse i Jokkmokk om samiske nærings- og kulturspørsmål. Planleggingen av konferansen begynte under et møte i Stockholm året før, da interesserte fra de tre landene var kommet sammen for å diskutere et samarbeid innenfor samisk husflid.¹⁵² Konferansen i Jokkmokk ble ledet av tre sentrale fagpersoner innenfor samiske spørsmål, språkforsker Nesheim, professor i samisk språk og etnologi, Israel Ruong fra Sverige, og ingeniør Karl Nickul fra Finland. På konferansen var 200 mennesker til stede, hvorav en fjerdedel var samer. I konferansen ble det vedtatt en resolusjon som bestemte at det skulle nedsettes en komité som skulle arbeide mot et fast felles nordisk råd for samespørsmål: "Dette råd skal ivareta samenes interesser, kulturelle så vel som økonomiske, på en måte som man finner passende med hensyn til samenes respektive medborgerskap."¹⁵³ Komiteen foreslo at neste konferanse skulle arrangeres i Karasjok i 1956.

På Karasjok-konferansen var det 71 deltakere, som i hovedsak var delegater fra ulike organisasjoner. Fra Norge kom det ti delegater fra NRL, ti fra Sámi Sær'vi, og ti fra SRF.¹⁵⁴ På vegne av planleggingskomiteen la Ruong fram et forslag om opprettelse av Nordisk Sameråd, som skulle bidra til å skape et permanent samarbeid om samiske nærings- og kulturspørsmål. Det ble fattet to resolusjoner, en om samiske skolespørsmål, og en om naturressurser og næringsmuligheter i samenes bosetningsområder. Det ble blant annet bestemt at det var nødvendig å ha en offentlig utredning om utnyttelse av naturressurser og næringsmuligheter i samisk bosetningsområde, for å kartlegge samenes rettigheter til disse. Skoleresolusjonen slo

150 Nickul 1977: 64.

151 Ibid.: 65.

152 Pavel 1955: 96.

153 *Sameliv*, Samisk Selskaps Årbok 1956-1958: 151.

154 Wigdehl 1972: 26.

fast at skolevesenet måtte gjøre en aktiv innsats for å hjelpe samene i å bli konkurransedyktige i ervervslivet samtidig som de måtte hjelpes til å bevare identitet og selvspekt.¹⁵⁵ Resolusjonen viste til at det var en *menneskerett* å få undervisning på sitt morsmål, samtidig som formuleringene var tydelige på at undervisningen for samene *både* måtte tilpasses hensynet til samfunnets behov (gjennom integrering av samene) og til ivaretagelse av den samiske kulturen. Det er tydelig at sameorganisasjonene på dette tidspunktet var blitt klar over den internasjonale debatten rundt menneskerettigheter.

Selv om Nordisk Sameråd spilte en viktig rolle med å forene samene i en felles organisasjon, mener Otnes at rådet i de første årene hadde begrenset påvirkningskraft i sine respektive land. Dette var fordi diskusjoner og vedtekter i liten grad ble presentert i de riksdekkende avisene, samtidig som landene ikke formelt hadde akseptert en ny politikk, men heller i praksis holdt fast på assimileringspolitikken, hevder han.¹⁵⁶ Også historiker Aksel Helmer Wigdehl peker på at Nordisk Sameråd i de første årene hadde begrenset innflytelse på de nordiske myndighetene. Han mener blant annet at norske myndigheter var negativt innstilte til Nordisk Sameråd blant annet fordi det tok opp reinbeitekonvensjonen mellom Norge og Sverige til debatt, noe som var "en brennbar sak".¹⁵⁷

Nordisk Råds viktigste bidrag i min undersøkelsesperiode var at det ble dannet fundamentet for et nordisk samarbeid, og at rådet gav høringsuttalelser i det nasjonale utredningsarbeidet som ble iverksatt i de respektive landene. Her ble det blant annet tatt opp definisjonen av "same", og flere spørsmål tilknyttet retten til land og vann for den samiske folkegruppen (jamfør kapittel 5).

4.6 Behov for en klargjøring av "de prinsipielle sider av samespørsmålet"¹⁵⁸

For å forbedre radioforholdene for samene i Finnmark, ønsket SRF å utvide programrådet i Finnmark samt å opprette en ekstra stilling som samiskkyndig programsekretær i Vadsø (i tillegg til Thor Frette, som allerede var ansatt), "begge begrunnet i at det er nødvendig av hensyn til sendingene på samisk".¹⁵⁹ Rådet ønsket også at sendingene skulle utvides fra to til fire ganger i uka. Det henvendte seg derfor i 1954 til KUD for å få dette vurdert, og i tillegg sendte de forslagene til kringkastingssjef Kaare Fostervoll. Konsulent og saksforbereder for SRF, Hans J. Henriksen, vektla i brevet at Norge hadde et større ansvar for samene enn sine

155 Wigdehl 1972: 29.

156 Otnes 1970: 183.

157 Wigdehl 1972: 46, 52.

158 RA, KUD, S-1025/D, Boks L0003, Mappe 0009. Brevet er datert 07.10.1954.

159 SAMI, PA, HJH, arkivstykke nr. 3. Dokument: Brev til Fostervoll fra SRF, datert 19.08.1954.

naboland ettersom den største delen samer bodde her. Norge hadde tidligere vist seg dette ansvaret bevisst, ved å iverksette sameradiosendingene i 1946, skrev Henriksen. Kringkastingrådet vurderte saken, og i svaret til KUD skrev Fostervoll blant annet at:

Det har vore noko ordskifte om omfanget og innhaldet av desse sendingane, samstundes med at det har vore reist tvil om det i det heile er rett og naudsynt å sende på eit språk som ikkje er offisielt godkjent som riksspråk. [...] Ein instruks frå 1898 om målforma i skolen seier at 'selv om en i en kreds [der] flerheden av börnene ikke forstår norsk, må læreren dog altid lade sig det være magtpåliggende at det lappiske (eller kvænske) sprog ikke bruges i videre udstrækning end forholdene gjør det uomgjængeligt nødvendig'. Når kringkastinga tok opp sendingar på samisk, måtte ein sjå oppgåva under same synsvinkelen.¹⁶⁰

Fostervoll stilte seg negativ til alle forslagene som var kommet fra SRF. Ifølge han ble det reist krav som gikk ut over "hovedlinjen" i politikken (samisk kun som hjelpespråk), og han mente at kringkastinga ikke skulle tilpasses disse kravene ut over det som var absolutt nødvendig for lytterne. Fostervoll var enig i at samene skulle få ha sine egne sameradiosendinger samisk, men han mente at bruken av samisk skulle foregå i begrensede former – som et hjelpespråk. Dette gjaldt både i skoleverket og i NRK. Bruken av samisk språk i sendingene var "til slike som av ein eller annan grunn ikkje har lært så mykje norsk at dei kan fylgje dei vanlege sendingane i Norsk Rikskringkasting".¹⁶¹ Han poengterte at målet var at samene skulle lære seg så godt norsk at de kunne følge med på det vanlige riksprogrammet, og ifølge Fostervoll kunne utbyggingen av de samiske sendingene føre til at samene mistet interessen av sendinger på norsk. Dette programopplegget var i samsvar med hva Fostervoll kalte "dei offisielle retningslinene på dette området". Så lenge den offisielle politikken ikke ble lagt om, behøvde heller ikke rikskringkastinga å endre sameradiosendingene. Men Fostervoll påpekte at det var behov for en avklaring av den offisielle samepolitikken.

Både for Norsk Rikskringkasting og andre institusjonar som har med samespørsmål å gjere, ville det vore nyttig å få visse prinsipielle sider av spørsmålet nærare utgreidd. Det ville til dømes vore av interesse for kringkastinga å få klårlagt om målet for arbeidet med samiske spørsmål skal ha karakteren av eit kulturvern eller om ein skal ta sikte på ei kultur- og målreising til full jamstelling.¹⁶²

Fostervoll ønsket derfor at et departementalt utvalg klargjorde mål og framgangsmåter for den samiske kulturpolitikken, han mente at en slik klargjøring var viktig for "alt arbeid med

160 RA, KUD, S-1025/D, Boks L0003, Mappe: 0009. Dokument: Brev fra Fostervoll til KUD, tittel "Kringkasting på samisk". Datert 07.10.1954.

161 RA, KUD, S-1025/D, Boks L0003, Mappe: 0009. Dokument: Brev fra Fostervoll til KUD, 07.10.1954.

162 Ibid. Fostervolls egne understrekninger.

samiske problem", i skolen, folkeopplysning, politikk og administrasjon.

Innad i kringkastingsrådet var det splittelse i synet på de samiske sendingene, og debatten om utvidelse av sameradiosendingene ble tatt opp en rekke ganger i løpet av 1950-tallet. I 1955 ble museumsconservator Ørnulv Vorren del av kringkastingsrådet, og han uttalte seg støttende til forslaget om å utvide sendingene. I ett av møtene ble kvenenes situasjon trukket inn i debatten, men da presiserte Vorren av de "kommer i en litt annen stilling enn samene, da de er immigranter og ikke urbefolkning som samene er".¹⁶³ For å skape framgang i arbeidet ble det foreslått at Vorren skulle utrede spørsmålet om samiske radiosendinger og komme med forslag. Dette arbeidet ble gjort raskt, og allerede ved neste møte presenterte Vorren en utredning om samene og behovet for sendinger på samisk. Hans undersøkelser viste at mange av de spurte samene hadde interesse for programmer fra næringslivet og aktuelt fra samisk miljø, og debatten som fulgte i kringkastingsrådet viste at flere av medlemmene stilte seg positive til utvidede sendinger. Fostervoll stod fortsatt på det standpunkt han tidligere hadde inntatt, og mente NRK burde vente på en utredning fra et departementalt utvalg før de endret sendeskjemaet.¹⁶⁴

Fostervolls skepsis til utvidelse av sameradiosendingene fikk støtte bl.a. av høyremann og redaktør for *Finnmark Tidende*, Richard Rasmussen. Han var medlem av Kringkastingsrådet fra 1934 til 1953. Slik han så det, hadde "[k]ringkastingen alt har gjort et så stort og godt arbeid for fornorskningen, at et brudd her vil betegne et tilbakeskritt".¹⁶⁵ Ifølge journalist og senere sameradiosjef, Nils Johan Heatta, var motviljen til samisk kringkasting sterk, til langt ut på 1960-tallet, noe han begrunner med uvitenhet og arroganse, men også "en god porsjon fornorskningssiver hos de som satt i maktposisjoner i Norsk rikskringkasting".¹⁶⁶ Fordi de omstridte sameradiosendingene var kilde til klagebrev fra både private og offentlige personer, ønsket ikke Fostervoll å utfordre samemotstanderne før Stortinget hadde behandlet Samekomiteens innstilling. Odd Mathis Hætta, som i sin hovedfagsoppgave har undersøkt NRKs sameradiosendinger, framhever at Fostervoll handlet i tråd med den offisielle samepolitikken i Norge da han ikke ville utvide sendingene. At de samiske kommunene i tillegg stilte seg negative til Samordningsnemdas forsøk på å forsterke det samiske språket, bidro trolig også til kringkastingssjefen ikke så behovet for de foreslåtte endringene. Samtidig mener Hætta at det ikke var unaturlig om Fostervoll, med sin fortid fra Arbeiderpartiet, hadde

163 Hætta 1984: 148.

164 Ibid.: 151.

165 Heatta 2000: 50.

166 Ibid.

vært i kontakt med partifolk i Finnmark og blitt påvirket av disse.¹⁶⁷ Å utvide de samiske sendingene kunne provosere fram reaksjoner fra disse miljøene. Det var ikke bare spørsmålet om sameradiosendingene som skapte debatt i Finnmark. Især var det forslag om utvidet bruk av samisk språk i skoleverket som skapte lokal debatt.

4.7 Begynnende lokal debatt

Motstanden mot en samisk språkreisning viste seg i skolestyrenes vurdering av Samordningsnemdas forslag, hos lokalpolitikere og pressen som agiterte for norskopplæring, like utdanning- og yrkesmuligheter og velferdsutvikling, og hos samiske foreldre som ville ha ren norskopplæring uten bruk av samisk. En av de som protesterte mot forslaget om å innføre samisk som undervisningsspråk, var den tidligere karasjoklæreren David Stubseid. I et brev til KUD høsten 1948 tok han avstand fra forslaget om å bruke samisk som undervisningsspråk, samt utgivelse av dobbeltekstede lærebøker.¹⁶⁸

Jeg mener å kunne påstå, at en nå, før og under krigen, var kommet så langt at det var blitt 'arbeidsfred' i skolen i de språkblanda distrikt og at den største vansken med språkproblemet dermed var ryddet av veien. Skal samisk innføres igjen i skolene, vil denne striden blusse opp igjen i de språkblanda distrikt, og skolen vil få større vansker enn den noen gang har hatt før, for nå er motsetningsforholdet blant samene selv, når det gjelder språket, større enn det noen gang tidligere har vært [...]. Og det er ikke alle samer som vil ta dette nye som et gode for dem.¹⁶⁹

Det er tydelig at Stubseid anså fornorskingspolitikken som ikke bare en endelig løsning for nåtida, men også som et allerede gjennomført prosjekt. Stubseid ønsket ikke at debatten igjen skulle føres inn i skolen. Ifølge ham var det tvilsomt at samisk kunne opprettholdes som et eget språk i Norge, blant annet fordi det var stor mangel på samisk litteratur. Videre mente han at samene selv viste liten interesse for å bevare det samiske språket, og dette gjorde det nytteløst for den norske staten å forsøke å opprettholde det. "Samisk er et interessant språk på mange måter, og det kunne sikkert ha sin interesse å bevare det på folkemunne. Men det lar seg ikke gjøre. Samisk er for lenge siden dømt til undergang", var hans konklusjon.¹⁷⁰ Ifølge Stubseid var utviklingen umulig å stoppe, og alle forsøk departementet gjorde med å ivareta det samiske, ville bare være "å spenne mot brodden". På bakgrunn av Stubseids brev til KUD, ble skoledirektør i Finnmark, Lyder Aarseth, forespurt en uttalelse. Aarseth svarte KUD at han

167 Hætta 1984: 165.

168 RA, KUD, S-1026/D, Boks L0022, Mappe 0002. Dokument: "Samisk som undervisningsspråk ved enkelte skoler i Finnmark". Brev fra Stubseid til KUD, datert 13.10.1948.

169 Ibid.

170 Ibid.

kunne si seg enig i mye av det lærer Stubseid anførte, men at praksisen med samisk som hjelpespråk ble "gjennomført på en forkjært måte, og der ble ikke sørget for hjelpemidler. Kontrollen av gjennomføringen av plakaten bestemmelser [fornorskingsplakaten av 1898] har ikke vært effektiv."¹⁷¹ Skolene hadde også hatt ulik praksis i bruken av samisk som hjelpespråk; enkelte skoler ignorerte bruken fullstendig, mens andre skoler gjorde samisk til eneste språk. Ifølge Aarseth var ikke løsningen enten samisk eller norsk, men at undervisningen måtte fortsette med begge deler – norsk som hovedspråk og samisk som hjelpespråk.

En annen av kritikerne for utvidet bruk av samisk i skolen, var Richard Rasmussen, som også hadde uttrykt sin misnøye mot samiske radiosendinger. I en artikkel i *Finnmark Tidende* høsten 1949 skrev Rasmussen om Karasjok skolestyres avvisning av Samordningsnemndas tiltak. I artikkelen påpekte han at fornorskingsperioden har en lang historie i Finnmark, og at fornorskningstiltakene hadde foregått på flere arenaer enn skolen med det resultat at "samene av i dag stort sett må sies å være sproglig som kulturelt fornorsket".¹⁷² Han vedkjente at fornorskningstiltakene i perioder hadde vært hardhendte, "men her får man si at gjort er gjort", og man bør være glad for å ha nådd målet – "Hvem teller vel de tapte slag på seirens dag!".¹⁷³ Rasmussen mente samene selv så fornorskning som skolens hovedmål, og han framhevet at det som tidligere hadde vært et "mindretallsproblem" nå var blitt en sammensmeltet enhet bestående av samer, nordmenn og kvener: "Skillet er borte for lenge siden. Side om side på samme skolebenk, like med like i lek og sport og arbeid har skapt en samkjensle som gjør at der intet skille er mer."¹⁷⁴ At høyremannen Rasmussen støttet fornorskningstiltakene i skolen innebærer at disse ideene ikke nødvendigvis var knyttet til bare Arbeiderpartiet, slik jeg vurderer det i kapittel 3 og som det blir pekt på av Henry Minde.¹⁷⁵ I stedet kan det virke som om det på tvers av partigrensene ble gitt uttrykk for slike ideer. Vurderinga av den lokale debatten mot en samiskspråklig styrking vil fortsettes i kapittel 6.

4.8 Oppsummering

Samordningsnemndas arbeid var viktig i den samepolitiske utviklingen i perioden 1948–1956, fordi det var det første viktige signalet etter krigen på at myndighetene vurderte en ny

171 RA, KUD, S-1026/D, Boks L0022, Mappe 0002. Dokument: "Samisk som undervisningsspråk i enkelte skolekretser i Finnmark". Brev fra Lyder Aarseth til KUD, datert 01.03.1949.

172 *Finnmark Tidende*, 09.11.1949.

173 Ibid.

174 Ibid.

175 Minde 1980: 104.

minoritetspolitisk modell for samepolitikken. Men det er grunn til å drøfte om hvorvidt det skjedde en omlegging av politikken i favør av aksept for samisk kultur og språk, eller om målet for samepolitikken fortsatt var assimilering, og i hvilken grad myndighetene hadde ansvar for at samiske spørsmål ble tatt opp. I forhold til Samordningsnemdas mandat som regjeringa hadde bestemt, var ikke samisk språk og kultur nevnt eksplisitt, og saker som angikk Nord-Norge særskilt var kun behandlet i ett punkt, om internatskolene. Den innstillinga som det nord-norske utvalget (Hellebust, Fokstad og Løvø) la fram, var en tilråding om *samiske* skole- opplysningsspørsmål på 23 sider. Den ene tilrådingen som var tiltenkt (om internatskolene), var blitt til seks tilrådingar som eksplisitt og utelukkende handlet om samiske skoleforhold. Hvorfor det nord-norske utvalget i så stor grad gikk bort fra sitt opprinnelige mandat, vites ikke. En hypotese kan være at enkeltpersoners engasjement bidro til dette skiftet i fokus, kanskje særlig Per Fokstad, som siden 1920-tallet hadde arbeidet for tiltak i samiske skoleforhold, og Einar Boyesen, som like etter nemdas oppnevning dro på tjenestereise i Sverige og i Nord-Norge og som tok initiativ til rådleggingsmøtet i Tromsø sommeren 1947. Boyesen har i ettertid skrevet at enkelte punkter i Samordningsnemdas mandat “ga full anledning til også å trekke inn drøftelsen av den mest formålstjenelige løsning av samenes skole- og utdanningsproblem. Dette var kommisjonen klar over like fra sitt konstituerende møte.”¹⁷⁶ Ifølge ham, hadde samenes lojalitet i forhold til det norske fellesskapet under krigen bidratt til at norske myndigheter måtte “erkjenne at samenes rettigheter som minoritet i det norske fellesskapet har vært sørgelig forsømt”, og at staten nå måtte etablere en ny pluralistisk politikk som var med en syntese av hensynet til samenes særinteresser og hensynet til det større fellessamfunn. Deres språk og kultur skulle holdes oppe, først og fremst av hensyn til dem som mennesker, hevdet han. Ideene var fortsatt ikke blitt formelt lovfestet, så da den nyansatte Ørnulv Vorren ved Tromsø Lærerskole og Tromsø Museum ønsket en klargjøring fra departementet av “i hvilken utstrekning samisk skal nyttes i skolen og på hvilken måte”, gav Boyesen følgende svar:

Så vidt departementet kan skjønne bør en fortsatt følge den linje at også samebarna skal lære norsk og at norsk er skolens hovedmål, men at en bruker samisk som hjelpespråk de første årene inntil barna behersker norsk så godt at undervisningen kan foregå helt på norsk.¹⁷⁷

Boyesen vedkjente imidlertid at fornorskningsinstruksen var foreldet, og han ba derfor skoledirektøren om en uttalelse om samisk i skolen og en eventuell endring av instruksen.

176 Boyesen 1958: 23.

177 SA, SDF, Serie: Dea, Boks 719, Mappe 03. Dokument: “Samisk som undervisningsspråk ved enkelte skoler i Finnmark og opplæring i samisk ved Tromsø lærerskole”. Datert 03.11.1949.

Diskusjonen om instruksen for samiskundervisning i skolen ble debattert flere ganger i løpet av 1950-tallet, men ble ikke endret før Stortingsmelding 21 1962/63. Motivet for opplæringen av samiske barn ble også beskrevet av kirke- og undervisningsminister Lars Moen i et brev til skoleinspektør Per Persen i Seida.

Idet en viser til Samordningsnemda si tilråding om samiske skolespørsmål, vil en slå fast at hovedmålet med de tiltak som gjøres er så vidt mulig å legge forholdene slik til rette at også samebarna kan få den fulle nytte av opplæringa i skolen, slik at de kan nå de samme mål for opplæringa som norske barn, som ikke har tilsvarende språkvansker å stride med. Departementet vil også fastslå at det ikke er meninga at samisk skal bli opplæringspråket for de samiske barn. Opplæringsmålet skal fremdeles være norsk, og etter det en forstår er samene selv av den mening at deres barn skal lære norsk.¹⁷⁸

Statsråden går lenger enn formuleringene i Samordningsnemda innstilling i å si at målet for de samiske elevenes opplæring var å lære seg norsk. Antakelsen om at dette var noe mange barn (eller hvertfall deres foreldre) selv ønsket, har trolig en viss sannhet i seg. Mange foreldre ønsket ikke at barna deres skulle oppleve skolen slik som de selv hadde opplevd den, med en språklig undertrykking med henhold til morsmål. Samtidig var det mange som så viktigheten i å lære seg norsk for å lykkes i utdannings- og arbeidssituasjoner. Skolens oppgave var fortsatt på 1950-tallet å “nyttiggjøre” samene til deltakelse i arbeids- og samfunnslivet gjennom opplæring i norsk språk, og med samisk som hjelpespråk. Dette innebærer at fornorskningen fortsatte, både praktisk og formelt, helt til fjerningen av fornorskingsparagrafen i 1963. Det nye i perioden var likevel forslag som skulle knytte undervisningen bl.a. i religion og naturfag tettere til de samiske elevenes egne liv og erfaringer. Samtidig viste tilrådingene i innstillinga, spesielt de som var formulert av Fokstad, Hellebust og Ruong, at det eksisterte et ønske om å bevare og styrke den samiske kulturen. At samenes kulturelle særtrekk skulle verdsettes og bevares ble uttrykkelig formulert flere steder i Samordningsnemdas innstilling, så selv om et sentralt mål med undervisningen var å lære samene norsk, var det et parallelt motiv å ivareta den samiske kulturen. De tiltakene som ble foreslått for å bidra til en samisk språk- og kulturreising i løpet av denne perioden, må sies å være resultat av enkelte prosamisk innstilte personers engasjement, og da især personene i “det nordnorske utvalget”, fagpersonene i rådleggingsmøtet i Tromsø, og pådriverne i de samiske organisasjonene og i SRF.

Det perioden mellom 1947 og 1956 først og fremst viser, er en overgangstid etter fornorskningspolitikken, hvor nye ideer for samepolitikken ble tatt opp til diskusjon. Perioden var preget av ambivalens og usikkerhet rundt det nye samfunnet, hvor ulike holdninger til samisk språk og kultur ble debattert i det offentlige ordskiftet. Flere av de som var

178 SA, SDS, Serie: Dea, Boks 717, Mappe 02. Dokument: “Lesebok med norsk- samisk tekst”.

motstandere av utvidet bruk av samisk i radiosendinger og skoleverket, var overbeviste om at dette var noe samene både ønsket og som var for deres eget beste. I den utviklingsoptimismen som hersket i etterkrigstida var grunntanken økonomisk framgang og likebehandling – uansett etnisk tilhørighet. Etter mellomkrigstidas stagnasjon og fattigdom flere steder hadde disse ideene gode vekstvilkår. De aller fleste var enige i målet om at samiske områder og “blandingsdistrikter” økonomisk og sosialt sett skulle komme på lik linje med resten av samfunnet. Et av redskapene som skulle benyttes for å nå dette målet, var å gjøre barn og unge like skikkede som andre norske statsborgere til å få utdanning og jobber. Som det kom fram i uttalelser fra både enkeltpersonene og skolestyrene i Finnmark, fryktet flere at morsmålsundervisning i skolen ville hindre opplæringen i norsk. Det skulle derfor ikke brukes ressurser på opplæring i samisk, men i stedet skulle det kun skulle fungere som et hjelpespråk for å bedre norskopplæringen. I enkelte områder var det i tillegg mange samer som behersket norsk, slik at fornorskningspolitikken kunne anses for å være et fullført prosjekt. En slik oppfattelse kom til uttrykk bl.a. i Tana skolestyres uttalelse om Samordningsnemndas forslag. Samtidig kan noe av motstanden mot den samiske språk- og kulturreisinga ses på som en refleks av gamle spenninger, hvor fornorskningspolitikken for mange hadde bidratt til å skape en nedvurdering av den samiske kulturen.

Samordningsnemndas innstilling ble ikke behandlet som en egen sak i Stortinget, og det foreligger således ingen stortingsmelding om saken. Samepolitikk ble derfor ikke tatt opp til en prinsipiell debatt i Stortinget. Innstillingen ble lagt om rent administrativt med iverksetting av tiltak i skolesektoren. I budsjettet fra KUD 1950/51 ble det bevilget penger til trykking av lesebøker, dobbeltekstede lærebøker og opplysningsskrifter på samisk. Andre forslag fra Samordningsnemnda som ble iverksatt i løpet av få år, var blant annet ved ansettelse av Ørnulv Vorren som lektor ved Tromsø lærerskole og ved Tromsø Museums samisk- etnografiske avdeling (halv stilling på hver), stipendordningen for samiske ungdom som søkte skoleplass ved lærerskolen, samt lønnstillegg for lærere som lærte seg samisk. Det ble opprettet en heimeyrkeskole for samer i Kautokeino, en landskonsulent i samisk husflid og støtteordning for samiske husflidsentraler.¹⁷⁹ For en del av forslagene tok det lang tid før de ble iverksatt, og enkelte ble ikke realisert. Dette var blant annet forslagene om en statlig folkehøyskole for samer, innføring av parallellklasser, samt at undervisning i samisk språk og kulturhistorie ble bare innført på en av skolene (Den samiske ungdomsskolen i Karasjok). Samtidig var det andre praktiske hindre for iverksettelsen av forslagene: På grunn av mangelen på

179 Aarseth 2006: 18.

samisktalende lærere og samiske lærebøker ble styrkinga av samisk i skolen sterkt begrenset.¹⁸⁰ Mange steder var hovedutfordringene gjenreisning og drift, noe som tok fokuset fra Samordningsnemdas forslag. Framhaldsskolene i de samiske distriktene var tiltenkt å ha et sterkt innslag av samisk kultur, men fikk i stedet bare korte kurs i samisk håndverk. I tillegg var det i de lokale skolepolitiske organene usikkerhet om bruken av samisk i skoleverket var nødvendig og ønskelig. Det var dermed ikke et bredt engasjement for revitalisering av den samiske kulturen og språket, samtidig som det manglet ressurser og administrasjon for å iverksette de nye pedagogiske tiltakene som skulle gjøre skoledagen enklere for samiske barn. Perioden var likevel viktig fordi den la dannet grunnlaget for de ideene og tiltakene som få år senere skulle tas opp igjen, denne gangen med Samekomiteen av 1956.

180 Aarseth 2006: 29.

Kapittel 5

Fase 3, 1956–1959: Samekomiteen

Dette kapitlet vil ta for seg arbeidet som ble gjort i “Komité til å utrede samespørsmål” (heretter Samekomiteen), og den innstillinga som komiteen la fram i 1959. I gjennomgangen av møtereferater og innstillinga vil jeg særlig vektlegge tre av innstillingas fire deler, nemlig prinsipielle sider, økonomiske tiltak og sosiale tiltak. Jeg vil dermed legge mindre vekt på forslagene om tiltak for helse- og boligforhold, fordi disse tiltakene ble det brukt lite tid på i møtene og viet liten plass i innstillinga. Det er flere problemstillinger som er interessante i forbindelse med Samekomiteens arbeid: Hvilke tiltak ble foreslått, og hvordan ble de begrunnet? Var det geografiske eller tematiske områder som fikk mer fokus enn andre? Og til slutt, hvilke prinsipper la Samekomiteen opp til at den framtidige samepolitikken skulle baseres på? Jeg vil i dette kapitlet gi en oversikt over arbeidet i komiteen og de hovedpunktene i innstillinga, før jeg i oppsummeringa vil drøfte Samekomiteens prinsipielle ideer og retningslinjer for samepolitikken.

5.1 Komiteens mandat og sammensetting

Den 3. august 1956 ble Samekomiteen oppnevnt, med mandat å utrede “prinsipielle sider av de samfunnsspørsmål som knytter seg til samene, og foreslå konkrete tiltak av økonomisk og kulturell art for å gjøre det mulig for samene å dyktiggjøre seg og utfolde seg i samfunnet”.¹⁸¹ Komiteen skulle både utrede de prinsipielle sidene av samespørsmålet og foreslå praktiske tiltak for næringsliv, kultur og sosiale forhold. Kirke- og undervisningsminister Birger Bergersen foreslo at det i komiteen skulle være representanter for ulike aktører som arbeidet med samiske samfunnsspørsmål, blant annet Finnmark fylke, SRF, Universitetet i Oslo, NRK, KUD og Landbruksdepartementet.¹⁸² I komiteen skulle det også sitte representanter fra de tre organisasjonene som særlig arbeidet med samespørsmål, og derfor ble formann i SRF, lærer Per Fokstad, formann for NRL, reindriftsutøver Paul Danielsen, og formann i Sámi Sær’vi, arkeolog og etnograf Gutorm Gjessing, utnevnt. Disse skulle på vegne av organisasjonene presentere saker de mente det kunne være grunn til å ta opp til drøfting i komiteen.¹⁸³ I tillegg

181 KUD 1959: *Innstilling fra Komiteen til å utrede samespørsmål* (Heretter Samekomiteens innstilling 1959): 5.

182 RA, KUD, S-1025/D, Boks L0003, Mappe 0009. Dokument: "Til bestemmelse. Departementalt utvalg til å utrede samespørsmål". Datert 13.08.1955.

183 SAMI, PA-1022, LLM, Perm: Samekomiteen (usortert. Heretter SK). Brev fra Erland Aalde til L. Lind

ble det til komiteen utnevnt personer som særlig kjente til de politiske forholdene i samiske bosettingsområder i Finnmark, og derfor ble ordføreren i Kautokeino, Arvid L. Dahl, ordføreren i Karasjok, Lydolf Lind Meløy og ordføreren i Kistrand, Hans A. Opstad, oppnevnt. Til slutt ble Asbjørn Nesheim, som faglig ekspert på samiske forhold, oppnevnt som formann for komiteen, og byråsjef i KUD Erland Aaldne ble sekretær. Av komiteens medlemmer var fem nordmenn og tre samer (Danielsen, Fokstad og Opstad).

Komiteen hadde i tillegg fullmakt til å benytte fagkyndige konsulenter på de ulike feltene, blant annet samekonsulenten og sekretær for SRF Hans J. Henriksen. Henry Minde har uttalt følgende om medlemssammensettinga i Samekomiteen: “Komiteen kom ved en kombinasjon av tilfeldige lokalpolitiske konstellasjoner og vellykket lobbyvirksomhet fra samevennene til å bli dominert av reformivrige personer”.¹⁸⁴ Jeg mener at komiteens sammensetning kan tyde på at departementet ønsket å få synspunkter fra en bredt sammensatt gruppe, bestående både av fagpersoner med språklig og kulturhistorisk ekspertise og personer med god kjennskap til de praktiske problemene i samiske områder. Men, som Minde påpeker, var det flere av medlemmene som aktivt arbeidet for reformering av den norske samepolitikken. Av disse var trolig Gutorm Gjessing den mest radikale. I tillegg hadde Per Fokstad vært en aktiv talsperson for samenes sak helt siden 1920-tallet. At flere samer satt i komiteen viser samtidig at myndighetene aksepterte demokratiske prinsipper for utredningsarbeid, hvor det var et poeng at det skulle være samer med på å foreslå tiltak som skulle gjøres for den samiske minoriteten.

Sammenliknet med Samordningsnemda for skoleverket, var Samekomiteens mandat mer eksplisitt knyttet til samiske forhold. Mandatet var også bredere og mer gjennomgripende, komiteen skulle utrede og forelå tiltak for de “mangerte problemene som knytter seg til samenes sosiale og kulturelle stilling i vårt land”.¹⁸⁵ Komiteen anså problemene som sammensatte og som derfor kun lot seg løse med en rekke tiltak innenfor både økonomiske, sosiale og kulturelle felt. Deler av disse problemene hadde blitt undersøkt av SRF. Rådet hadde ment at nedgangen i tradisjonelle samiske næringer (fangst, jakt, fiske og fraktkjøring) hadde bidratt til at mange samer slet med økonomiske vansker og tilpasningsproblemer til det moderne samfunnet. SRF konkluderte med at “[s]ituasjonen tvinger fram økt behov hos samene for alminnelig opplysning, skoleopplæring og

Meløy. Datert 01.10.1956.

184 Minde 2003: 90. Minde viser i en fotnote til at det tilfeldigvis var to Venstre-ordførere som hadde makten i henholdsvis Karasjok og Kautokeino samtidig, og at både Lydolf Lind Meløy og Arvid Dahl stod mot det lokale Arbeiderpartiets syn på samiske spørsmål. Se kapittel 6.

185 Samekomiteens innstilling 1959: 5.

yrkesutdannelse, og det nødvendiggjør i første omgang en særlig tilretteleggelse av mulighetene fra samfunnets side”.¹⁸⁶ Disse sakene ble også tatt opp til debatt i de nordiske samekonferansene i Jokkmokk i 1953 og i Karasjok i 1956.

5.2 Møter

Den samlede komiteen holdt tre regulære møter i Oslo: 26. november – 1. desember 1956, 17. – 23. mars 1958, og 9.– 17. mars 1959. I et brev fra komiteens sekretær Erland Aalde til Lydolf Lind Meløy i oktober 1956 kommer det fram at komitémedlemmene møttes første gang i Karasjok 17. august 1956. Aalde omtalte dette møtet som en “foreløpig drøfting om komiteens arbeid”, hvor det blant annet ble avtalt dato for det første offisielle møtet for komiteen.¹⁸⁷ Den første samlingen skjedde dermed kun to uker etter oppnevning av nemnda. Da komiteen ble bestemt oppnevnt ble det av Birger Bergersen oppfordret til at komiteen burde komme sammen snarest “fordi det skal være en nordisk samekonferanse i Karasjok i midten av august hvor formentlig alle de 5 foreslåtte vil være til stede [...] da kunne komiteen samtidig ha sitt konstituerende møte”.¹⁸⁸ Jeg mener det er verd å merke seg at komiteens arbeid startet med en orientering og debatt om sameproblematikken i de nordiske landene på en konferanse hvor de fremste fagpersonene var til stede. Samtidig ble det på konferansen gitt en orientering om internasjonal menneskerettighetstenkning, et tema som seinere ofte ble tatt opp på de nordiske samekonferansene. På det forberedende møtet i komiteen under konferansen i Karasjok leverte formannen, Nesheim, et dokument til de øvrige komitémedlemmene med det han anså som prinsipielle retningslinjer for arbeidet med samiske spørsmål. Disse var:

1. Demokratiske prinsipper må alltid anvendes ved behandling av samespørsmål.
2. Samisk språk er selve grunnlaget for den samiske nasjonalitet.
3. Reindrift er å betrakte som livsnerven i samisk kultur.
4. Hovedmålet med samepolitikken må være å skape harmoniske, aktive og konkurransedyktige medborgere av samene.
5. Den norske stat har særlige forpliktelser overfor samene.
6. Samene har særlige rettigheter i visse områder med grunnlag i bruksrett.¹⁸⁹

De prinsippene som Nesheim anså som spesielt viktig i arbeidet, ble sterkt influerende på den politiske linja som Samekomiteen la opp til. Myndighetene hadde på den ene siden ansvar for

186 RA, KUD, S-1025/D, Boks L0003, Mappe 0009. Dokument: "Melding fra Samisk Råd for Finnmark". Forelagt fylkestinget 07.06.1955.

187 SAMI, PA-1022, LLM, SK. Dokument: "Møte i komiteen". Datert 01.10.1956.

188 RA, KUD, S-1025/D, Boks L0003, Mappe 0009. “Til bestemmelse. Komité til å utrede samespørsmål”. Datert 19.06.1956.

189 Meløy 1984: 86.

å gjøre samene til aktive samfunnsborgere, og på den andre siden skulle det vies spesiell oppmerksomhet til den samiske kulturen og samenes *særlige rettigheter*. I gjennomgangen av Samekomiteens prinsipielle sider senere i kapittelet vil vi se Nesheims prinsipper tydelig tilstede.

I det første ordinære møtet, fra 26.11–01.12 1956, var det fire punkt på sakslista, nemlig prinsipielle sider ved samfunnsspørsmål tilknyttet samene, tiltak av økonomisk art, tiltak av kulturell art og helse- og boligforhold. Fylkeslegen i Finnmark, Øyvind Jonassen, hadde før møtet lagt fram en plan som tok sikte på å forbedre samenes helse- og boligforhold. Siden fylkeslegen hadde begrenset med tid til å være med på møtet, ble dette punktet behandlet først. Følgende tiltak ble samstemmig vedtatt av komitémedlemmene: Særordning for utdanning av samisktalende leger, sykepleiere og helsesøstre (egne opptakelsesordninger for samisktalende studenter og stipendordning til dette), opprettelse av helsesøsterstilling med et særskilt ansvar for helseopplysning, utgivelse av opplysningskrifter, forbedret forsyningstjeneste (av førstehjelpsutstyr, medikamenter, artikler til barnestell osv.), samt bygging av helsestasjoner og helsehus. I tillegg skulle det utredes videre hvilke tiltak man kunne gjøre for å bedre boligstandarden. Tiltakene som ble foreslått til helse- og boligforholdene, ble anbefalt iverksatt snarest fordi det ble ansett som et primært vilkår for at de andre tiltakene av økonomisk og kulturell art senere kunne gjennomføres.¹⁹⁰ Derfor ble disse forslagene behandlet ferdig i første møtet, og tiltakene ble oversendt KUD 11.01.1957, altså før komiteen kom med innstillingene på andre områder.

Punkt to på møteplanen var drøfting av tiltak av økonomisk art. Saken ble innledet med redegjørelser av fylkeslandsbrukssjef Gunnar Sigstadstø og byråsjef Arne Hallsjø. Sigstadstø vektla tiltak for jordbruket i Finnmark, fordi han oppfattet det for å være et nødvendig vilkår for å drive andre næringer, blant annet reindrift, jakt og andre utmarksnæringer. Hallsjø tok særlig opp behovet for tiltak innenfor reindriften. Han mente at staten hadde et ansvar for å bidra til å styrke reindriftnæringa: “Reindriften har vært på vikende front og er en næring som må hjelpes opp. Det blir gitt statstilskott til sau, men ikke til reindrift. Staten satser for lite på reindriften.”¹⁹¹ Kistrand-ordfører Opstad tok opp konflikten som enkelte steder oppstod mellom reindriftsutøvere og bønder, og han mente at “[r]eindriftnæringens form i Finnmark er foreldet. Beiteinteressene kolliderer særlig i

190 RA, KUD, S-1025/D, Boks L0003, Mappe 0009. “Tiltak til bedring av helse- og boligforhold i de samisktalende distrikter”. Fra Asbjørn Nesheim på vegne av komiteen, til KUD. Datert 11.01.1957.

191 SAMI, PA-1022, LLM, SK. Dokument: "Referat fra møte i komiteen til å utrede samespørsmål. 26. november – 1. desember".

kystdistriktene. Øker reintallet, stopper jordbruksutviklingen i kystdistriktene opp.”¹⁹² Kautokeino-ordfører Arvid Dahl anså dette som et problem som lett kunne løses: “Kollisjonen mellom reindrift og jordbruksdrift er vesentlig et prestisjespørsmål. Det er plass til begge næringer. Ved utmål av jord i kystdistriktene er det ikke tatt hensyn til reindriftenes hevdvunne rettigheter i visse områder”.¹⁹³ Lappefogd Peder Hagen, som var spesielt invitert til møtet, presenterte eksempler på slike konflikter i Nordland, men hevdet at sakene hadde løst seg gjennom forhandlinger. “Reindriften har rettigheter, men ikke enerett”, hevdet han. Den videre debatten rundt reindriften og andre næringer ble bestemt utsatt, og en arbeidsgruppe bestående av Hagen, Dahl, Opstad og Danielsen fikk mandat til å forberede saken videre senere og komme med forslag til tiltak i komiteen.

Til punkt tre på møteplanen, “tiltak av kulturell art”, hadde på forhånd Meløy listet opp flere skole spørsmål som skulle drøftes, og møtet startet derfor med en vurdering av disse. Meløys spørsmål omhandlet blant annet innføring av obligatorisk niårig skole, samisk språk sin stilling i skolen, lærebøker for samebarn og flyttsamelinjer/skoler. Komiteen mente samstemmig at samene hadde en prinsipiell rett til å få undervisning på sitt morsmål. Danielsen talte på vegne av sørsamene og hevdet at “[d]et er merkelig at samene har kunnet beholde sin egenart i den utstrekning de har gjort, trass i den påkjenning de har vært utsatt for. Samene i de sørlige distrikter holder nå på å miste sitt språk.”¹⁹⁴ Bekymringen ble delt av Hagen, som gav et bilde på samene sin stilling i Nordland og Troms: “1/3 av den samiske befolkningen bor i Nordland og Troms. De har ingen støtte for sitt språk, og det forsvinner etter hvert. De kan ikke gjøre seg nytte av det som kommer fra de nordsamiske sentra”.¹⁹⁵ Samekonsulent Hans J. Henriksen, som var invitert til dette møtet som rådgivende konsulent, mente at tiltakene burde bygge på den innstillinga Samordningsnemda hadde kommet med få år tidligere. Ifølge ham hadde situasjonen vært annerledes om flere av tiltakene fra nemda hadde blitt gjennomførte. Men Henriksen påpekte også at “[s]amene vil og må lære norsk for å hevde seg”.¹⁹⁶ I slutten av møtet ble det nedsatt en arbeidsgruppe som skulle arbeide videre med tiltak av kulturell art. Denne gruppa bestod av Fokstad og Meløy. I tillegg ble det etablert en arbeidsgruppe bestående av Nesheim, Gjessing og etnologen Knut Kolsrud for å ta for seg de prinsipielle samfunnsproblemer som gjaldt samene.¹⁹⁷ Kolsrud var ikke del av

192 SAMI, PA-1022, LLM, SK. Dokument: "Referat fra møte i komiteen til å utrede samespørsmål. 26. november – 1. desember".

193 Ibid.

194 Ibid.

195 Ibid.

196 Ibid.

197 Ibid.

Samekomiteen, men skulle likevel delta i arbeidsgruppa i lys av å være ekspert på samisk historie og kultur, med studier både i Ofoten og i Finnmark på 1940- og 50- tallet. Arbeidsgruppene møttes i perioden mellom første og andre møte. På grunn av oppgavens begrensede omfang vil jeg ikke gå videre inn på disse møtene.

Til det andre møtet, 17.– 23. mars 1958, var hovedpunktene prinsipielle sider av de samfunnsspørsmål som knytter seg til samene, økonomiske og næringsmessige spørsmål og skole- og kulturelle spørsmål. Møtet skulle ta opp igjen debatten som ble avsluttet ved det forrige møtet, og samtidig skulle arbeidsgruppens forslag gjennomgås. Møtet startet med å diskutere komiteens grunnsyn, som Gjessing før møtet hadde laget et utkast til. Det ble ikke gjort vesentlige endringer til framlegget, men det ble pekt på at enkelte uttrykk burde modifieres noe, blant annet Gjessings krav om at det måtte til en radikal omlegging av undervisningen i skolene.¹⁹⁸ Utkastet hans startet med å definere same: “Som same betraktes enhver som har samisk som morsmål og/eller oppfatter seg sjøl som same”.¹⁹⁹ Komiteen diskuterte bruken av samisk språk, som gjennom undersøkelser hadde vist en radikal tilbakegang i de senere år. Undersøkelsene var basert på folketetthetskart fra Statistisk Sentralbyrå og undersøkelser som komitémedlemmene selv hadde utført. Formannen hadde gitt en klar instruks om å undersøke forholdene selv i samarbeid med kommunene og ikke basere seg på folketellinger som ble ansett for å være unøyaktige.²⁰⁰ Folketellingene ble heller ikke tilsendt medlemmene, for Nesheim fryktet at dette skulle “distrahere” eller legge føringer på undersøkelsene.²⁰¹ Selv om det manglet opplysninger fra flere distrikter, ble det slått fast at bruken av samisk språk var på tilbakegang, men at det i Indre Finnmark var dokumentert et sammenhengende samisk språkområde. Andre områder som tidligere hadde vært samiske, viste sterk tilbakegang i bruken av samisk språk, og det ble hevdet at disse “innen kort tid måtte avskrives som samiske”.²⁰²

Komiteen diskuterte omfanget av tiltak for å beskytte den samiske kulturen, og det ble konkludert med at også samer i distrikter hvor samene var i mindretall “bør ha høve til å lære noe samisk slik at de kan ha mulighet for å søke videregående opplæring i det sentrale samiske område”.²⁰³ Imidlertid skulle det tas hensyn til de områder hvor samene selv ønsket

198 SAMI, PA-1022, LLM, SK. Dokument: “Referat fra møte i Komiteen til å utrede samespørsmål 17.– 23.mars 1958”. Understrekinger originalt i referatet.

199 Ibid.

200 Folketellingen i 1950 registrerte bare hjemmespråk og ikke etnisk opphav, noe som bidro til feilregistrering.

201 SAMI, PA-1022, LLM, SK. Dokument: Brev fra Asbjørn Nesheim datert 23.12.1957.

202 SAMI, PA-1022, LLM, SK. Dokument: “Referat fra møte i Komiteen til å utrede samespørsmål 17.– 23.mars 1958”.

203 Ibid.

videre fornorskning, og myndighetenes oppgave var i slike situasjoner å “lette overgangen”, men ikke tvinge på den samiske befolkningen en ordning som den ikke ville ha.²⁰⁴

På møtet ble også spørsmålet om egne rådgivende organer i samiske anliggender tatt opp, etter forslag utarbeidet av Gjessing. Han foreslo opprettelse av et norsk sameråd som skulle erstatte tidligere Samisk Råd for Finnmark og etablering av et “samekontor” i den statlige sentraladministrasjonen i Oslo. På forhånd hadde SRF uttalt seg om det første forslaget, rådet gav sin aksept. Fra SRF ble det foreslått at Nordisk Sameråd skulle få offentlig godkjenning som koordinerende organ mellom samene i Norge, Sverige og Finland og at Norsk Sameråd skulle utgjøre den norske seksjonen i det nordiske samerådet. Det var enighet i komiteen om opprettelsen av Norsk Sameråd, men det var delte meninger om Gjessings andre forslag, om å opprette et samekontor i sentraladministrasjonen. Gjessing så for seg at kontoret skulle bli lagt direkte under statsministeren og at det skulle ha en leder med etnososiologisk utdanning. Kontoret skulle fungere som et koordineringsorgan mellom de ulike departementene som arbeidet med samesaker.²⁰⁵ Komitémedlemmene var splittet i synet på Gjessings forslag. Flertallet fryktet at et sentralt samekontor i Oslo ville bidra til å “fjernstyre” samiske området og at det derfor ikke kunne ivareta samenes interesser optimalt.

Jeg har altså ikke funnet møtereferat fra det siste møtet, 9.–17. mars 1959. Men Lydolf Lind Meløy har selv skrevet om det i sin beretning om Samekomiteens innstilling i *Finnmark – slik eg opplevde landet og folket* (1984). Ifølge ham ble det siste møtet brukt til å gjøre de siste drøftinger og finpusse innstillinga.²⁰⁶ Omstridde spørsmål hadde allerede blitt avklart i de første møtene, og de siste revideringer i innstillinga fikk formannen ansvar for å utføre etter at siste møte var avholdt.

5.3 Komitéinnstillinga

Samekomiteen la fram sin innstilling for Kirke- og undervisningsdepartementet 13. august 1959, etter tre års arbeid. Innledningsvis beskrives bakgrunnen for opprettelsen av komiteen, hvor det internasjonale fokuset på minoritetsspørsmål framheves:

Behovet for en offisiell utredning av de mangeartede problemer som knytter seg til samenes sosiale og kulturelle stilling i vårt land, var i årene etter den annen verdenskrig stadig blitt mer åpenbart. Minoritetsspørsmålene var over hele verden blitt langt mer brennende enn før, og selv om det i vårt land ikke kunne tales om en undertrykkelse av den samiske minoritet av samme art som mange andre steder i

204 SAMI, PA-1022, LLM, SK. Dokument: “Referat fra møte i Komiteen til å utrede samespørsmål 17.–23.mars 1958”.

205 Ibid.

206 Meløy 1984: 97.

verden, var det innlysende at det også hos oss var begått feil. Det gjelder således skolepolitikken i vårt århundre like fram til annen verdenskrig.²⁰⁷

Videre gjennomgås bakgrunnen for opprettelsen av komiteen, med Fostervolls henvendelse til KUD om behovet for en klargjøring av prinsipper for arbeidet med samiske spørsmål. Finlands oppnevning av en statskomité (i 1951) for å granske disse spørsmålene, ble trukket fram som forbilde. I den finske utredninga ble det foreslått at retten til landområder skulle bygges på sedvanerettslige prinsipper, at de samiske områder skulle ha særrettigheter til ressursene, opprettelse av et samefond samt etablering av et samekontor i statsadministrasjonen. Selv om forslagene ikke ble gjennomført, bidro likevel utredninga at den finske staten bevilga mer penger til samiske formål. Forslagene ble oversendt Nordisk Sameråd for oppfølging, og flere av forslagene ble også tatt inn i den norske Samekomiteens arbeid.²⁰⁸

Innstillinga fra komiteen til å utrede samespørsmål inneholder, i tillegg til innledningen, seks deler: 1. Historisk oversyn (gjennomgang av samenes historiske utvikling fra de eldste tider til 1950-tallet). 2. Prinsipielle sider av de samfunnsspørsmål som knytter seg til samene. 3. Konkrete tiltak av økonomisk art. 4. Konkrete tiltak av kulturell art. 5. Helse spørsmål og boligforhold. 6. Åtte vedlegg hovedsakelig relaterte til språk- og skoleforhold (rapport om indianerskoler i USA og skoler i Wales, språkforhold i Troms m.m.). Som nevnt innledningsvis vil jeg kun fokusere på prinsipielle sider samt økonomiske- og kulturelle tiltak. Dette er på grunn av oppgavens omfang.

5.3.1 Prinsipielle sider ved samepolitiske spørsmål

Komiteen mente at det i gjennomføringen av tiltak for å løse samenes problemer, ikke skulle skilles mellom fastboende samer og reindriftssamenes problemer “dersom en skal kunne nå fram til en styrkelse av den samiske minoritet som helhet”.²⁰⁹ Ifølge komiteen var reindriftssamene de som i størst grad hadde greid å bevare sin samiske livsform, fordi reindrifta var en særskilt samisk næring, og samisk kultur og språk stod sterkt i næringen. Komiteen var likevel kritisk til at reindrifta viste en tendens til yrkessolidaritet framfor folkesolidaritet, for “skal samene kjenne seg trygge i sin egen kultur, må også folkesolidariteten utvikles.”²¹⁰ Det skulle dermed skapes trygghet “innenfor den fellesnorske kulturen” og utvikles solidaritet internt i de forskjellige samiske miljø. Komiteen slo fast at

207 Samekomiteens innstilling 1959: 5.

208 Drivenes og Jernsletten 1994: 261.

209 Samekomiteens innstilling 1959: 19.

210 Ibid.: 20.

den samiske kulturens overlevelse var avhengig av å bygge på “et organisert samfunn”, hvor det ble gitt aksept for det samiske uten at det ble skapt mindreverdighetsfølelse. Målet skulle nås gjennom forbedring av de økonomiske og sosiale vilkår i samiske samfunn. Slik komiteen så det, var det nødvendig at samene hevet sitt økonomiske nivå, for å kunne heve det sosiale: “[S]amenes økonomi har jamt over vært dårligere enn nordmenns ellers. Dette har igjen vært en av de viktigste grunnene til at samene ikke har kunnet hevde seg på linje med andre. De har blitt stående lavere nede i det sosiale hierarkiet enn nordmennene.”²¹¹ Noe av forklaringen lå i yrkesfordelingen mellom nordmenn og samer, mente komiteen. Foruten gårdsdrift var hovedvekten av samer ufaglært arbeidskraft, men de som greide å “slå seg gjennom den sosiale muren” gjennom utdanning og arbeid, gled inn i den norsktalende befolkningen. Det var derfor nødvendig med tiltak som tok siktemål på å bedre det samiske samfunnet innenfor flere sektorer og næringer. Til tross for at komiteen langt på vei uttalte at den samiske kulturen var på et lavere sosialt nivå, ble det framhevet at den samiske kulturen var en likeverdig del av det norske samfunnet: “Den samiske livsformen er igjen et ledd i hele landets struktur. En må derfor komme fram til en integrering av de samiske kulturverdier med de norske, slik at begge folkegrupper respekterer hverandres egenart, samtidig som den indre solidariteten blir bevart.”²¹² Det er tydelig at Samekomiteen anså de forslåtte tiltakene for å ha en positivt selvforsterkende effekt: Økonomisk vekst ville skape trygghet og bedre selvfølelse, som ville bidra til å skape solidaritet (innad i samiske grupper og med andre nordmenn), sosial utjevning og kulturell trygghet. Dette skulle styrke tiltakslyst og tiltaksevne hos samene: “Dette betyr igjen, med andre ord, at en styrkelse av den kulturelle egenart vil kunne påskynde overgangen til et moderne økonomisk system uten å skape personlige og kulturelle konfliktsituasjoner av nevneverdig omfang”.²¹³

Komiteen anså det som avgjørende at det samiske språket ble ivaretatt, fordi det var et viktig kjennetegn på samene som folkegruppe og at det var en viktig samlende og solidaritetsskapende faktor avgjørende for samenes eksistens – “[d]en dagen samisk språk er borte, er óg det avgjørende kjennemerket på samene borte”.²¹⁴ Utsagnet ble begrunnet med den store andelen sjøsamer som hadde mistet sine språklige og kulturelle kjennetegn, “slik at de ikke blir oppfattet som samer verken av seg selv eller av omgivelsene”.²¹⁵ Årsaken var det sosiale presset fornorskningspolitikken hadde medført. Derfor mente komiteen at det var

211 Samekomiteens innstilling 1959: 20.

212 Ibid.: 19.

213 Ibid.: 21.

214 Ibid.: 32.

215 Ibid.

viktig at myndighetene gjorde tiltak for å bevare språket, men at til syvende og sist var det samenes egen holdning til eget språk som var den avgjørende faktoren for å bidra til språkets overlevelse. Tiltakene skulle gjennomføres på tre områder; skole, opplysningsarbeid og jurisdiksjon. Skolen og opplysningsarbeidet vil omtales i en egen del nedenfor.

For å styrke det samiske språket gjennom forvaltningen ble det foreslått at det i et “samisk kjerneområde” skulle være spesiell vektlegging av samisk språk i administrasjon og næringsliv. I dette området, bestående av finnmarkskommunene Kautokeino, Karasjok, Polmak (i dag del av Tana kommune), Tana, Nesseby og Kistrand (i dag Porsanger) var samene i majoritet, og samisk var dagligspråk for mange. De foreslåtte tiltakene som skulle gjelde i dette kjerneområdet kan grovt sorteres i fire punkter. For det første skulle samer ha fortrinnsrett i administrative stillinger i kommunene, og hvis norsktalende fikk slike stillinger var de forpliktet til å lære samisk. På denne måten skulle samisk være tilnærmet jamstilt med norsk, slik at offentlige kunngjøringer skulle være på norsk og samisk, og ved henvendelser til det offentlige på samisk skulle også svar være på samisk.²¹⁶ For det andre ble det anbefalt at industri og næringsliv fulgte samme prinsipper, at samer hadde fortinn til administrative stillinger. For det tredje skulle det innføres regler for statlig jord, blant annet slik at de områder og eiendommer som tidligere hadde hatt samisk navn som var blitt fornorsket, skulle få tilbake sitt samiske navn. For det fjerde skulle paragrafer og regelverk som diskriminerte samer endres, bl.a. jordsalgsloven for Finnmark av 1902, som fastslo at salg av jord bare skulle gjøres til befolkning som kunne tale, lese og skrive norsk.

Som jeg kom inn på i gjennomgangen av møtene, tok komiteen også opp spørsmålet om egne rådgivende organer for samiske anliggender. Innledningsvis understreka komiteen hensynet til samene som *gruppe*. Den tidligere minoritetspolitikken hadde et mål om å gjøre samene sidestilt med andre nordmenn individuelt sett. Dette målet bidro til at det hadde vært lite fokus på samene som folkegruppe. Fordi samene var i en minoritetssituasjon, og fordi samene ikke hadde sterke politiske organ, “måtte dette synet på like rett for alle individer føre til at de spesielt samiske synspunkter ofte kom til å bli stående i bakgrunnen, om de da i det hele tatt kom fram”.²¹⁷ I de siste tiår hadde det blitt en økt bevissthet rundt individene som del av en sosial gruppe, og at særskilte rettigheter kunne svare til både individets og gruppens behov. Dette hadde bl.a. blitt påpekt i et foredrag av Hans J. Henriksen under konferansen i Karasjok i 1956. Slik komiteen så det, var det et behov for organer som kunne virke rådgivende både for den lokale og den sentrale administrasjonen i behandling av saker som

216 Samekomiteens innstilling 1959: 33.

217 Ibid.: 36.

var av særlig betydning for samene som gruppe. SRF hadde, som vi har sett, blitt nedsatt i 1953 som et fylkeskommunalt organ under Fylkesmannen i Finnmark, men rådet representerte bare finnmarkssamene, og ikke alle Norges samer. Opprettelsen av et nasjonalt sameråd ville representere samene i hele landet, og heller ikke være knyttet til særlig yrkes- og næringsvirksomhet (jf. NRL som kun representerte reindriftssamene). Mandatet til dette rådet skulle være vidtgående: Rådet skulle kunne ta opp saker av økonomisk, sosial og kulturell betydning, og rådets syv medlemmer (fortrinnsvis samer) skulle være oppnevnt på en slik måte at de i størst mulig grad kunne ivareta flest mulig samiske interesser. Rådet skulle også være del av et nordisk samarbeid med Sverige og Finland – “[u]ten et intimt samarbeid mellom samene i de tre land, vil folkesolidariteten ikke kunne styrkes.”²¹⁸

5.3.2 Økonomiske tiltak

Komiteen delte inn de økonomiske tiltakene i seks deler; reindrift, jordbruk, sjøfiske, skogbruk, andre næringer og kommunikasjoner. Reindrifta ble viet stor oppmerksomhet, fordi den “er den mest typiske samiske av alle næringer, og danner derfor også et godt ankerfeste for samisk språk og kultur”.²¹⁹ Ifølge komiteen hadde ikke reindriftnæringen gjennomgått utvikling og rasjonalisering i samme grad som de andre næringene. Flyttsamene var forsiktige med å gjøre endringer i praksisen, og reindriftnæringa hadde heller ikke fått tilstrekkelig økonomisk støtte av myndighetene. Komiteen ville derfor tilrå at bevilgningene til reindrifta ble betydelig økt.²²⁰ Bevilgningene skulle bidra til å modernisere og effektivisere næringa, og komiteen mente at på sikt ville disse tiltakene kunne hindre at ungdom og kvinner valgte seg bort fra reindrifta. Et av de viktigste målene med tiltak innenfor reindrifta var likevel å gjøre næringa mer økonomisk konkurransedyktig.

Komiteen foreslo en rekke konkrete tiltak for reindriftnæringa. Det ble foreslått å endre lappfogddistriktene, slik at Kautokeino ble utskilt som lappfogddistrikt fra Finnmark og slått sammen med Troms. Begrunnelsen for dette var at mange flokker fra Kautokeino hadde sommerbeite i Troms. Den gjenværende delen av Troms lappfogddistrikt skulle sammenslås med Nordland. Det skulle også vurderes om nye områder kunne tas i bruk for reindrift, dette gjaldt særlig i Sør-Trøndelag og Hedmark. Komiteen foreslo også at spørsmål om driftskredittkasse og trygdeordninger for reindrifta burde utredes. For en driftskredittkasse kunne staten bevilge et grunnfond, som blant annet skulle dekke innkjøp av livdyr. Videre

218 Samekomiteens innstilling 1959: 37.

219 Ibid.: 39.

220 Ibid.: 40.

mente komiteen at det var behov for å utbedre boligforholdene, gjennom tiltak som gunstige låneavtaler med banken, ekstraordinær statlig støtte til boligbygg og oppsetting av gjeterhytter som samene kunne benytte seg av under flytting. Det ble også foreslått iverksetting av tiltak som forenklet flokkflyttinga, blant annet med statlig støtte til gjerdebygging, bygging av broer og føringsprammer. Retten til beiter, flyttveier og svømmeplasser skulle granskes videre. Andre praktiske tiltak var forslag om bygging av reinslakterier og fryserier, og tilsetting av veterinærer i kontakt med slakteriene. Videre ble det foreslått tiltak for yrkesopplæring og forskning, bl.a. reindriftskurs, etablering av en reindriftslinje ved de niårige grunnskolene i Karasjok og Kautokeino, samt at reindriften skulle innføres som forskningsfelt blant annet for å gjøre reindriften mer rasjonalisert og lønnsomt, men også for å øke interessen for reindrift blant unge. Det siste punktet i komiteens forslag som omfattet reindriften var revidering av reindriftenloven av 1933. Lovverket skulle tilpasses den utviklingen som hadde skjedd i reindriftnæringa, og det ble henstilt til Landbruksdepartementet at de skulle oppnevne en komité til å utføre dette arbeidet.²²¹

I delen om tiltak for jordbruket innledet komiteen med å vedkjenne at “de naturlige vilkår for å drive jordbruk her [i Finnmark] er dårligere enn i landet for øvrig”.²²² I tidligere tider hadde jordbruket vært en støttenæring, men i de senere år hadde utmarksressursene gitt mindre avkastning, og derfor ble jordbruket stadig viktigere for å erstatte tapt næringsgrunnlag. Komiteen anså det som nødvendig å iverksette tiltak for å hindre folk i å slutte med jordbruk, og for å stanse fraflytting fra distriktene, også for å ivareta det tradisjonelle varebyttet mellom jordbrukere og flyttsamer. De største hindringer for jordbruksnæringa anså komiteen for å være store avstander og dårlig kommunikasjon, manglende fagopplæring, interessemotsetning mellom jordbruk og reindrift, samt allmenn svak økonomi. De tiltak komiteen foreslo skulle derfor bidra til å bedre disse forhold, især var veibygging viktig, men også tilskuddsordninger til frakt av kunstgjødsel og driftsmidler, til driftsbygninger og til opparbeiding av fellesbeiter i Indre Finnmark. Det ble også foreslått å bidra med støtte til elveforbygninger i flere kommuner, samt forsøk på kunstig vanning. De siste tiltakene som komiteen foreslo, var kurs for jordbrukere i samiske distrikter og stipendordninger for sameungdom som søkte høyere utdanning innen jordbruket.

Komiteen foreslo også tiltak innen sjøfiske, med oppmerksomheten rettet mot sjøsamiske behov. De siste 30–40 årene hadde ikke den sjøsamiske fiskerinæringa greid å følge utviklinga som foregikk i næringa forøvrig, hovedsakelig på grunn av kapitalmangel

221 Alle tiltak i reindriftnæringa: Samekomiteens innstilling 1959: 40-42.

222 Samekomiteens innstilling 1959: 44.

som gjorde at sjøsamene ikke kunne ta i bruk moderne utstyr.²²³ Komiteen så det slik at det var “en av samfunnets viktigste oppgaver å verne om samenes tradisjonelle næringsvei” og at det derfor måtte gjøres tiltak for å hjelpe samene til å kombinere jordbruk og fjordfiske, og å bidra til at samisk ungdom ble rekruttert inn i næringa.²²⁴ Tiltak som skulle hjelpe til å nå disse målene var blant annet å gi lån til innkjøp av motorbåter, bygging av fryseri og kjøleanlegg som kunne ta i mot fisken og ekstraordinær støtte til vei- og vannverksutbygging i sjøsamedistrikter.

De siste tiltakene av økonomisk art var tiltak innen skogbruksnæringa, bl.a. statsstøtte til reising av en sponplatefabrikk i Karasjok, bygging av skogsbilveier i Indre Finnmark og at skogplanting ble iverksatt og at det ble etablert av en planteskole i Karasjok-området.²²⁵ Komiteen ønsket også å sette i verk tiltak for å konsolidere gamle støttenæringer og bedre utnyttelsen av naturressursene. Slike tiltak var spesielt rettet mot ferskvannsfiske, bærplukking, jakt og fangst, samt husflid og heimeyrke. Næringene hadde spilt en viktig rolle i samiske distrikter, både i innlandet og på kysten. Befolkningsveksten gjorde likevel at disse støttenæringene hadde lavere avkastning, og komiteen ønsket derfor å iverksette en rekke tiltak som kunne gi større utbytte av dem, som blant annet utsetting av fisk, kultiveringstiltak og regulering av bærplukking og garnfiske slik at disse aktivitetene ble forbeholdt lokalbefolkninga m.m. De siste tiltakene av økonomisk art som komiteen foreslo, var kommunikasjonsutbygging gjennom veibygging, støtte til snøbrøyting av veiene om vinteren og utbygging av telekommunikasjon, som komiteen mente måtte gjøres med offentlig støtte: “Alle disse tiltak må etter komiteens oppfatning løses ved hjelp av offentlig støtte for bl.a. å hindre fraflytting fra utposter, som det særlig av omsyn til reindriften er nødvendig å opprettholde”.²²⁶ Kommunikasjonsutbyggingen ble derfor ansett for å være en viktig faktor til at de andre forslagene skulle kunne la seg gjennomføre.

I gjennomgangen av økonomiske tiltak ser vi at spørsmålet om rettigheter til land og vann ble tatt opp på prinsipielt grunnlag, og komiteen refererte til et møte i Samisk Råd fra Finnmark 29. mars 1956. Her ble det vedtatt at:

Samene lever i den sikre overbevisning at høyfjellet og nes og øyer ute ved kysten som de har hatt bruksrett til i uminnelige tider, ikke har vært herreløs eiendom, men tilhørt samene. [...] Denne bruksretten tilhører ikke bare samer som driver reindrift, men også de samer som gjennom lange tider har hentet sin næring fra disse områder ved jakt, fiske og fedrift. Samisk oppfatning går derfor ut på at Staten ikke uten videre

223 Faaberg 1984: 32.

224 Samekomiteens innstilling 1959: 48.

225 Ibid.: 49.

226 Ibid.: 51.

har rett til å disponere over områder uten å ta hensyn til samenes rettigheter”.²²⁷

Fordi det var tvil om denne eiendomsretten, anbefalte derfor Samisk Råd at det måtte “skapes klarhet i spørsmålet om utstrekningen av samenes rett til å nytte ut disse områder”. Komiteen hadde på møtene også diskutert hvilke rettigheter samene hadde og om det var forskjell på rettighetene hos reindriftssamer og fastboende samer. Diskusjonene avdekket et behov for en juridisk klargjøring av rettighetene. Uttalelser fra samekonferansene i Jokkmokk i 1953 og Karasjok i 1956 bidro også til at Samekomiteen anbefalte oppnevning av en komite til å klargjøre juridiske sider ved bruksrett.

5.3.3 Kulturelle tiltak

I delen av innstillinga som redegjorde for tiltak av kulturell art, beskrev komiteen det skiftet som hadde foregått i myndighetenes holdning i forhold til skolepolitikk overfor samene:²²⁸

Kort kan en si at skolemyndighetene før den siste verdenskrig hadde språklig fornorskning som mål, mens det etter krigen er gitt mer rom for samisk språk og kultur, uten at kravet til kunnskap i norsk er minsket. Myndighetene er blitt klar over at økt kjennskap til eget språk ikke svekker opplæringen i norsk – heller tvertom.²²⁹

Komiteen viste deretter til spørreskjemaene de hadde sendt ut til kommuner som i 1930-folketellinga hadde samisk bosetning, for å kartlegge den språklige situasjonen for skolebarn i 1956. I disse spørreskjemaene, som ble sendt til skolestyret i kommuner hvor “det fins barn som taler samisk når de kommer til skolen som nybegynnere”, ønsket komiteen å kartlegge antallet samisktalende og tospråklige barn i forhold til norsktalende.²³⁰ Selv om mange kommuner svarte ufullstendig eller ikke i det hele tatt, konkluderte komiteen med at andelen samisktalende barn har gått ned. Men samtidig mente komiteen at også barnas norskkunnskaper var på et utilfredsstillende nivå og at “den språklige situasjonen for de fleste samebarna må føre til et lavere kunnskapsnivå enn for barn ellers i landet”.²³¹ Mangelen på norskkunnskaper bidro til at kunnskapsnivået i andre fag ble lavere. Disse problemene var allerede kjent for skolemyndighetene, og komiteen redegjorde for flere tiltak som allerede hadde vært iverksatt eller forsøkt iverksatt, som statsinternater, reduksjon i elevtall per klasse, hjelpegrupper og utvidelse av lesetid. I tillegg til å vise til det lave kunnskapsnivået hos

227 SA, PA-1022, LLM, Perm: Samiske spørsmål (usortert). Dokument: Møteprotokoll for Samisk Råd for Finnmark 27.-29. mars 1956. Dette ble sendt til Samekomiteen fra Hans J. Henriksen “for konfidensiell anvendelse”.

228 Alle tiltak av kulturell art er fra Samekomiteens innstilling 1959: 52-61.

229 Samekomiteens innstilling 1959: 52.

230 SA, PA-1022, LLM, SK. Dokument: “Spørreskjema for å få klarlagt antall samisktalende barn”.

231 Samekomiteens innstilling 1959: 54.

samebarn pekte komiteen på andre følger av språksituasjonen, nemlig “språksituasjonen kan ha ført til langt større armod på kjensle- og viljelivets område, bare det at denne fattigdom ikke kan måles.”²³² Komiteen tydeliggjorde derfor at skolens tosidige mål om å gi barna både “opplæring og oppseding”, og dette tosidige målet mente komiteen gjorde at “vi ikke kan gjøre skolen til en fornorskningsskole”.²³³ Målsettinga for samisk skolepolitikk ble i stedet foreslått slik av komiteen:

Ethvert barn har en menneskelig rett til å få den første opplæring på sitt morsmål. Praktiske vansker kan i mange høve hindre dette, men en må likevel ikke miste denne rett av syne. [...] En kan heller ikke se bort fra det faktum at mange samer ønsker at deres barn skal få opplæring bare på landets hovedmål. Dette har det til sine tider også vært myndighetenes ønske å gjennomføre. Barnets rett er likevel et faktum ut fra vår tids menneskelige og pedagogiske prinsipper. Som retningslinje for norsk skolepolitikk i framtiden vil komiteen tilrå at skolen for samebarna i framtiden må bygge på hjemlig grunn.²³⁴

Dette betød at barna skulle kunne bruke morsmål i skolearbeidet, noe som var i samsvar med Lov om folkeskolen (1959). Samtidig påpekte komiteen at det var nødvendig at barna lærte seg norsk for å “kunne greie seg i det norske samfunn”.²³⁵ Skolens tosidige mandat hadde blitt tatt opp under rådleggingsmøtet for Samordningsnemda for skoleverket i 1947, og under Nordisk Sameråds konferanse i Karasjok høsten 1956. Her ble det stadfestet i resolusjonen om samiske skolespørsmål at skoleverket hadde ansvar “både for å gjøre samene konkurransedyktige i ervervslivet og for å hjelpe dem til å bevare sin identitet og selvrespekt som individer”.²³⁶ Dette betød at samiske barn skulle læres kunnskaper og språkferdigheter som gjorde dem likeverdige med den øvrige befolkningen, samtidig som de skulle læres opp i sitt eget språk, kultur og historie. I likhet med komiteen slo også Nordisk Sameråd fast at “[f]or enhver minoritet er det en menneskerett å få anledning til opplæring i sitt eget folks språk og historie”.²³⁷ Dette argumentet ble videreført i komiteens innstilling, noe som kan tyde på at konferansen hadde en viss påvirkningskraft på den innstillinga Samekomiteen kom med.

Komiteen foreslo et samarbeid mellom de kommunene eller deler av kommunene som hadde “en befolkning som overveidende er av samisk ætt og har samisk morsmål”, nemlig

232 Samekomiteens innstilling 1959: 55.

233 Ibid.

234 Ibid.

235 Ibid.

236 SAMI, PA-1022, LLM, Perm: Samiske spørsmål. Dokument: “Resolusjon om samiske skolespørsmål”. Udatert. Resolusjonens punkt 1. Understrekinger er originalt i teksten.

237 Ibid.

Kautokeino, Karasjok, Polmak, Kistrand, Tana, Nesseby og indre deler av Lebesby.²³⁸ For disse områdene ble det anbefalt å ha et tilbud om frivillig 10. skoleår i den linjedelte ungdomsskolen som nå var under planlegging. Skolerådet for Indre Finnmark, som tidligere hadde vært et interkommunalt organ for Kautokeino, Karasjok og Polmak, ble foreslått utvidet med Kistrand, Tana og Nesseby. Rådet skulle ha i oppgave å samordne felles skoletiltak og uttale seg om skole spørsmål til kommunale myndigheter.²³⁹ I disse nevnte kommunene ble det også foreslått ansettelse av skolepsykolog og yrkesveileder som skulle ha særlig kjennskap til samisk språk og samiske forhold. De resterende kommunene i Finnmark nevnes ikke, men komiteen lister også opp enkelte forslag for skoleordninger for Nordland og Troms (som én samarbeidende enhet) og for reindriftssamer i Nordland og Trøndelag.

I tillegg til forslaget om kommunalt samarbeid i skole spørsmål og utvidelse av et frivillig 10. skoleår, kom komiteen med en rekke forslag til tiltak i skolesektoren. For det første mente komiteen at det måtte være et krav at internatskolene ikke skulle avvike for mye fra “det heimlige” i forhold til mat, språk og skikk. Komiteen mente derfor at det burde være et krav at husmora kunne samisk. Kontakten med hjemmet skulle forbedres ved at det skulle arrangeres hjemreisedager og foreldrebesøk, og det skulle gjøres tiltak for å få “barna til å sette pris på den samiske klesdrakten”.²⁴⁰ Videre skulle samisk språk og kultur få større plass i skolen, blant annet ved at samisk skulle erstatte tysk, samtidig som det ut fra “morsmålsprinsippet” skulle bli mulig å få opplæring i samisk muntlig og skriftlig alt fra barnetrinnet. Det ble derfor nødvendig å trykke opp lesebøker og lærebøker, både i flyttsamekunnskap (kun på samisk), jordbrukslære (samisk/norsk), samisk sangbok, helsespørsmål og samisk språklære. Samisk kulturhistorie skulle komme inn som obligatorisk fag på ungdomsskolen i kommuner med mer enn 20 % samisktalende befolkning, og i ungdomsskolen skulle også flyttsamebarna få mulighet til å gå på en egen reindriftslinje. Det skulle også være mulig å fortsette med samisk ved den foreslåtte samiske linja på gymnaset.

Det ble også foreslått tiltak for høyere utdanning. Komiteen foreslo flere tiltak som skulle bidra til å utdanne flere samisktalende lærere, blant annet støtteordning for utdanning av samisktalende lærerstudenter gjennom en viss lette i poengberegningen i opptaksprøven ved lærerskolen i Tromsø. Det ble også foreslått at lærere fra andre deler av landet skulle få støtte til å lære seg samisk for å undervise i samiske områder, og at lærere kunne få ett års permisjon med lønn for å studere samisk. I tillegg til disse utdanningstiltakene ble det av

238 Samekomiteens innstilling 1959: 56.

239 Ibid.

240 Ibid.: 57.

komiteen foreslått å gi utdanningsstipend for samisk ungdom som tok yrkesutdanning, allmenndannende skoler og akademisk utdanning.

Til slutt foreslo komiteen under kultur- og utdanningsavsnittet at det ble vedtatt en *ny instruks for bruken av samisk* til avløsning av fornorskningsinstruksen av 1898. Den nye instruksen som komiteen foreslo, var “instruks for bruken av samisk og norsk ved skoler og internat i samisktalende og språkblandede distrikter”. I instruksjonsforslaget ble det slått fast at “[a]lle som har med oppseding av barn å gjøre, skal i all sin gjerning vise respekt for det enkelte barns morsmål”.²⁴¹ I de første årene på skolen skulle det i rene samiske klasser foregå undervisning på samisk, og i språkblandede klasser både på samisk og norsk. Det skulle være noe ulik praksis fra fag til fag. I fag som heimstadiære og kristendomskunnskap anså komiteen det som nødvendig at morsmålet var hovedmål i alle år, mens det i matematikk skulle øves på norske tall- og regneuttrykk. Leseundervisningen skulle “fra første stund ta sikte på å lære samebarna å lese både norsk og samisk”.²⁴² I framhaldsskolen og i den kommende linjedelte ungdomsskolen skulle det gis anledning til å få opplæring i samisk muntlig og skriftlig. Avslutningsvis slo komiteen fast:

Skolen skal gjennom alt sitt arbeid prøve å elske fram språklig toleranse både hos norsktalende og samisktalende barn ved samme skole. Det legges vinn på å få de unge til å forstå verdien i å kunne mer enn ett språk, enten morsmålet er samisk eller norsk, men samtidig understrekes det tap som vil innebære dersom et språk går til grunne.²⁴³

Av andre kulturelle tiltak foreslo komiteen utvidelse av sameradiosendingene, blant annet med samisk dagsnyttssending hver morgen og spesielle sendinger for sørsamene enten på norsk eller en sørsamisk dialekt en gang i uken. Det ble også foreslått at samiske værmeldinger ble iverksatt, noe som ville være av særlig betydning for fjellsamene. Om forslagene (og da særlig punktet om dagsnyttssendinga) uttalte komiteen at tiltakene “vil gi samisk status som riksspråk”, blant annet fordi det bodde samer over hele landet, og selv om mange av disse forstod norsk, ville det gitt dem “selvtillit [ved] daglig å ha høve til å høre sitt morsmål”.²⁴⁴ Det skulle også gis statstilskudd til utgivelse av en samisk avis, et prosjekt som hadde vært forsøkt flere ganger, senest med utgivelse av *Sáгат* fra desember 1956. *Sáгат* måtte, som de fleste tidligere forsøk på en samisk avis, stanse på grunn av økonomiske forhold. Komiteen foreslo derfor å gi offentlig støtte slik at avisa kunne gis ut i minimum ti år. Avisa skulle både fungere som et opplysningsorgan og være et talerør for samenes interesser

241 Samekomiteens innstilling 1959: 58.

242 Ibid.

243 Ibid.: 59.

244 Ibid.: 60.

og krav. Videre skulle det gis støtte til innkjøp av boksamlinger på samisk og norsk og til bygging av bibliotek og lesesaler. Det ble også foreslått å opprette et samisk institutt eller akademi, et spørsmål som allerede hadde blitt reist av lærer Per Fokstad i Tana på 1920-tallet,²⁴⁵ og som senere hadde fått tilslutning i samekonferansene i Jokkmokk i 1953 og i Karasjok i 1956. Instituttets oppgaver skulle være undervisning og forskning for “å gi samene selvtillit og respekt for sin egen kultur. Det skal ta vare på den samiske kulturarv [...]. Hovedformålet må være at samene selv engasjeres i sin åndelige frigjøring og inspireres til kulturell innsats”.²⁴⁶ Instituttet skulle også skape oppmerksomhet for det samiske utad, slik at kulturen skulle bli anerkjent som likeverdig med den norske.

5.5 Oppsummering

Mandatet bak oppnevninga av Samekomiteen indikerte at myndighetene var villige til å gjøre en innsats for de dyptgående økonomiske, sosiale og kulturelle problemene i samiske områder. De tiltakene som Samekomiteen foreslo skulle gagne samene som gruppe, og det skulle bidra til å styrke den solidariteten både innad i den samiske gruppa, og den nasjonale solidariteten mellom samer og nordmenn. Mens samepolitikken i forrige århundre hadde vært preget av en assimilasjonsmodell som tok sikte på at samene skulle “blandes inn” i majoritetssamfunnet, la Samekomiteen opp til at det nye målet for samepolitikken var at samisk kultur skulle ivaretas og forsterkes.

Et viktig trekk ved innstillinga var at komiteen la opp til bruk av positiv særbehandling eller særfordeler for samene, for å bistå samene i den sosiale og økonomiske utviklingen og for å kompensere for de negative konsekvensene fornorskningen hadde påført den samiske befolkning. De nye prinsippene som ble lagt til grunn var “resultatlikhet” på etnisk grunnlag, ved at myndighetene skulle tilrettelegge for at samer skulle få samme muligheter som andre nordmenn innenfor studier og arbeidsliv. Disse tiltakene var blant annet fortrinnsrett til administrative stillinger i det samiske kjerneområdet, særlige opptaksvilkår for samiske søkere til studier i helsefag og egne stipendordninger for samiske elever. Denne formen for særfordeler skulle stimulere samene til å søke høyere utdanning, samtidig som det la opp til å ta hensyn til at en del samer på grunn av språkvanskeligheter, stilte med et dårligere utgangspunkt enn andre søkere. På denne måten betød like rettigheter ikke identiske rettigheter.

245 Jensen 2004: 215.

246 Samekomiteens innstilling 1959: 61.

Jamfør de minoritetspolitiske modellene som jeg gjennomgår i kapittel 1, lå de minoritetspolitiske grunnprinsippene i Samekomiteens innstilling tett opp mot *pluralistisk integrasjon*. Som jeg beskrev i kapittel 1, legges det med dette politiske alternativet opp til at minoritetene integreres i samfunnet uten at det skjer på bekostning av deres særegne kultur og språk, blant annet fordi minoritetskulturen anses for å være likeverdig majoritetskulturen. Det som gjør at innstillinga kan knyttes opp mot denne minoritetspolitiske modellen, er vektlegginga av gjensidig respekt og likeverdighet mellom kulturene, og at tiltakene tok utgangspunkt i at samene både skulle integreres i samfunnet, samtidig som den samiske kulturen skulle beskyttes og utvikles. En av hovedinnvendingene mot at Samekomiteens innstilling gjenspeilet en slik modell, er at det ikke var snakk om at andre etniske grupper var akseptert som likeverdige, og på denne måten var det mer snakk om et binært forhold mellom den samiske minoriteten og den norske staten. I politiske debatter hvor spørsmålet om den kvenske minoriteten ble tatt opp, virker det til å være en utbredt oppfatning om at det ikke var nødvendig å gjøre spesielle tiltak for kvenene, begrunnet både i at kvenene var et innvandret folk, i motsetning til samene, og at flere av kvenene snakket og forstod norsk. Andre innvendinger mot at innstillinga ikke gjenspeilte en pluralistisk integrasjonsmodell, er at det innenfor dette minoritetspolitiske alternativet gis rom for minoriteten til en viss grad av autonomi og indre selvstyre. Komitéinnstillinga tok bare til en viss grad opp de juridiske og demokratiske sidene ved forholdet mellom samene og staten. I hvilken grad skulle samiske områder ha indre selvstyre, og hvordan skulle samene ha mulighet for å påvirke myndighetenes beslutninger om saker som angikk dem? I spørsmålet om rådgivende organer var selv komitémedlemmene uenige, og det foreslåtte Norsk Sameråd skulle bare fungere som et rådgivende organ. Dette innebar at samene ikke hadde en avgjørende beslutningsmyndighet i sakene som angikk dem.

Komiteens grunnsyn reiste problemstillinger knyttet til minoritetspolitikken som tilsynelatende virket uløste. Det var to hensyn som skulle balanseres i utformingen av en ny samepolitikk. På den ene siden at samene skulle, økonomisk, sosialt og politisk integreres i samfunnet som likeverdige borgere, og på den andre siden skulle særtiltak for den samiske befolkningen sørge for kulturvern. Samene skulle integreres uten å assimileres, uten at komiteen drøftet forholdet mellom disse målsettingene eller presiserte hva som lå i integrasjonsbegrepet. Denne dimensjonen ble i årene som fulgte det viktigste ankepunktet i kritikken mot Samekomiteens arbeid. Komiteen ble beskyldt for å skape en reservatpolitikk for å isolere samene som gruppe, og på denne måten skille samene ut fra den økonomiske og

velferdsutviklingen som foregikk i det norske samfunnet.²⁴⁷ På den andre siden ble den beskyldt for ikke å gå langt nok i særtiltak, blant annet av den framvoksende samebevegelsen. Noe av grunnen til dette var at Samekomiteen ikke kunne utrede spørsmål som rettigheter til land og vann, men i stedet måtte foreslå dette for videre utredning.

En annen problemstilling som reiste seg, og som komiteen ikke direkte svarte på, var hvilke samiske kommuner det skulle gjøres særlige tiltak for. De forskjellige tiltakene som var rettet mot samer innenfor og utenfor det samiske kjerneområdet ble bl.a. legitimert av undersøkelsen av det samiske språkets stilling hos samebarn i de forskjellige kommunene i Finnmark.²⁴⁸ De innrapporterte tallene viste at Kautokeino hadde den største prosentvise andelen samisktalende barn, som utgjorde 84 %. Karasjok meldte om 72 % samisktalende barn, Polmak 69 %. Kistrand, Nesseby og Tanas tall var ufullstendige, og derfor ble lokalkjente spurt for å supplere spørreskjema-undersøkelsene. Disse meldte om mellom 60 og 80 % samisktalende i de tre kommunene. Hva kystkommunene angikk, rapporteres det i disse kommunene få eller ingen samisktalende barn. Dette gjaldt blant annet kommunene Båtsfjord, Berlevåg, Nordkapp, Hasvik, Måsøy, Nord-Varanger, Lebesby og Talvik. I Kvalsund og Sør-Varanger rapportertes det om at det er enkelte skolekretser med samisktalende barn, men at tallene var ufullstendige. Tall fra Alta, Loppa og Gamvik mangler. Selv om komiteen hevdet at tallene i flere kommuner trolig ikke stemte, og at det trolig var flere samisktalende barn enn det rapporterte, ble likevel Samekomiteens innstilling i stor grad formet etter denne rapporten. Fordi Samekomiteen gjorde forskjell på tiltakene rettet mot kommunene innenfor det samiske kjerneområdet, og kommunene utenfor, kan det nesten virke som om komiteen anså fornuftspolitikken som mer eller mindre gjennomført i kommunene utenfor kjerneområdet. Som tidligere nevnt hevdet komiteen selv at det samiske språket var på så kraftig tilbakegang at mange tradisjonelle samiske områder “innen kort tid måtte avskrives som samiske”.²⁴⁹ Dette fikk konsekvenser ved at en stor overvekt av tiltakene skulle iverksettes i et lite område i Finnmark, mens kommuner med samisk befolkning i resten av Finnmark, Troms, Nordland og Nord- og Sør-Trøndelag i liten grad ble berørte av forslagene.

Prioriteringen av tiltakene innenfor det samiske kjerneområdet, som var basert på den spørreundersøkelsen om skolebarnas målform, bidro til å skape et paradoks. Selv om Samekomiteen vektla at man kunne definere seg selv som “same” hvis man hadde samisk som morsmål og/eller *oppfattet* seg selv som same, var det subjektive elementet ikke vektlagt

247 Aarseth 2006: 38.

248 Samekomiteens innstilling 1959: 52-53.

249 SAMI, PA-1022, LLM, SK. Dokument: “Referat fra møte i komiteen til å utrede samespørsmål 17.-23.mars 1958”.

i spørreundersøkelsen, og derfor heller ikke i tiltakene for det samiske kjerneområdet. Det er vanskelig å si nøyaktig hvor mange som oppfattet seg som samer, men som var språklig fornorsket, utenfor dette kjerneområdet. Samtidig ble det påpekt at det i kyststrøkene fantes “samiske mennesketyper” som ikke kunne kalles samer, fordi “de språklige og kulturelle identifiseringsmerkene er borte”.²⁵⁰ I motsetning til sin egen definisjon, var disse ikke samiske fordi de ikke snakket samiske lengre. Komiteen opererte på denne måten med et tvetydig syn på etnisitet, med både konstruktivistiske og essensialistiske elementer. Den essensialistiske tilnærmingen er kjennetegnet av en oppfatning av etniske grupper som “opprinnelige” og uforanderlige kulturelle enheter, hvor kulturforskjeller oppfattes som objektive forskjeller.²⁵¹ For eksempel var påstanden om at reindriftskulturen var den *mest samiske* og eldste av alle samiske næringer et essensialistisk utsagn. Det konstruktivistiske synet på etnisitet er at de etniske grupperinger er sosiale konstruksjoner, som oppstår og skifter i interaksjon med andre. Kulturtrekk framheves og endres i samhandling med andre grupper, blant annet for å markere avstand mellom “vi” og “dem”.²⁵² Vektlegginga av etnisk tilhørighet som en subjektiv oppfatning må forstås slik, samt at samene kunne gå bort fra sin samiske identitet.

Ut fra debatten i komitémøtene og i innstillinga kan det leses en økt bevissthet rundt samiske rettighetskrav. De ble formulerte som krav til opplæring og bruk av samisk i undervisningen, samt råderett til utmarksressursene. Disse rettighetene hadde blitt diskutert i de norske sameorganisasjonene og i Nordisk Sameråd. I komitéinnstillinga ble det gitt konkrete referanser til beslutninger i SRF om at samenes bruksområder ikke hadde blitt oppfattet som “herreløs eiendom”, men at det tilhørte samene – både de som drev reindrift, men også andre former for næringsutøvelse. Rådets behandling av rettigheter til naturressursene var basert på at samene som en kollektiv enhet var i besittelse av rettigheter. Samekomiteen tok på denne måten ikke selv stilling til rettighetene, men viste til bestemmelser av SRF. Samtidig ble det anbefalt at samiske rettighetsspørsmål måtte løses ved å oppnevne en egen komité med oppdrag i å utarbeide lovutkast. Den internasjonale rettighetstenkninga som var dominerende bl.a. i FN under min undersøkelsesperiode, omhandlet *individuelle* menneskerettigheter som skulle hindre diskriminering av enkeltpersonene på grunn av etnisk, språklig eller kulturell bakgrunn. Dette bidro til at

250 Samekomiteens innstilling 1959: 32.

251 Hansen og Niemi 1999: 102.

252 Ibid.

rettsstillingen for urbefolkninger kom helt i skyggen av de generelle menneskerettighetene.²⁵³ Søkelyset på kollektive urfolksrettigheter hadde imidlertid økt, og i 1957 ble ILO-konvensjon nr. 107 til beskyttelse av stammefolk og urfolk presentert. Her ble det gitt en anerkjennelse for urfolks sedvaneskikker og det ble til en viss grad gitt beskyttelse for materielle vilkår, men hovedmålsettingen var fortsatt integrasjon.²⁵⁴ Samtidig er det lite som tyder på at det på dette tidspunkt eksisterte en forståelse av at samene som urfolk i samme kategori som de som ble inkludert i denne konvensjonen. I vurderinga av ILO-konvensjonen 107 ble det også av norske myndigheter hevdet at konvensjonen var uaktuell for samene fordi de var godt integrerte i det norske samfunnsliv.²⁵⁵

Samekomiteens arbeid var likevel viktig fordi det ble presentert konkrete økonomiske og kulturelle tiltak for den samiske befolkningen, og nye prinsipper for norsk samepolitikk. Selv om Samekomiteens innstilling i hovedsak var orientert rundt de praktiske økonomiske og kulturelle tilrådingene, ble viet en viss oppmerksomhet på de prinsipielle sidene av samespørsmålet. Gjennom den politiske behandlingen i årene som fulgte, ble det viet mindre oppmerksomhet på de prinsipielle ideene, og stadig mer på de praktiske tiltakene. Noe av forklaringen var at komitéinnstillinga skapte en sterk debatt i Finnmark. Dette satte preg både på Stortingsmeldinga, men også debatten på Stortinget. Dette er tema for kapittel 6.

253 Arnesen 1983: 52.

254 Minde 1999: 64.

255 Ibid.: 66.

Kapittel 6

Fase 4, 1959–1963: Et samepolitisk oppgjør?

Dette kapitlet vil ta for seg den politiske behandlinga av Samekomiteens innstilling. Denne prosessen inkluderer høringsrunden i finnmarkskommunene med en overveiende andel samisk befolkning, Kirke- og undervisningsdepartementets framlegg av St.meld. 21 (1962/63) *Om kulturelle og økonomiske tiltak av særlig interesse for den samisktalende befolkning*, og til slutt Stortingets behandling av saken. Før saken ble tatt opp i stortingsdebatten i mai 1963, ble den grundig forberedt av Stortingets kirke- og undervisningskomité (Innst. S. nr. 196 1962/63). Til slutt i kapitlet vil jeg summere opp og sammenlikne departementets og Stortingets innstilling til Samekomiteens forslag, og ut fra dette gi en vurdering av de ulike myndighetsorganenes holdning til de prinsipielle sidene av norsk samepolitikk.

6.1 Reaksjonene i Finnmark på Samekomiteens innstilling

I dette underkapitlet vil jeg gjennomgå den responsen Samekomiteens innstilling fikk i Finnmark. Dette ville være avgrenset til “massemøtet” i Karasjok påska 1960 og høringsuttalelsene fra det “samiske kjerneområdet”, kommunene Karasjok, Kautokeino, Nesseby, Tana, Polmak og Kistrand. Andre høringsuttalelser fra departementer, organisasjoner og offentlige organer (særlig SRF), vil kort gjennomgå i forbindelse med stortingsmeldinga i kapittel 6.2.1.

6.1.1 Massemøte i Karasjok

Ingen andre steder utløste innstillinga fra Samekomiteen så stor debatt som i Karasjok. En sentral begivenhet i motstanden var et “massemøte” av samer og nordmenn ved påsketider, og som derfor i ettertid har blitt omtalt som “påskeresolusjonen”. På møtet ble det nedskrevet en “Resolusjon til den norske regjering fra et samemøte i Karasjok 9/4–1960” (jf. Stortingsmeldingas vedlegg 1). Resolusjonen hevder innledningsvis at

oppnevnelser av den såkalte “Samekomiteen” ikke bunner i noe ønske eller krav fra majoriteten av det samiske folk. Vi føler oss som ett med landets øvrige befolkning, og vi har verken bedt om eller ønsker særrettigheter eller særforpliktelser i forhold til de øvrige innvånere i Norge.²⁵⁶

256 St. meld. 21 (1962/63): 50.

Resolusjonen var kritisk til flere av Samekomiteens forslag: For det første var det motstand mot opprettelsen av et “samisk kjerneområde”, som ble hevdet å skulle føre til isolasjon av samene fra det øvrige samfunnet. For det andre ble det tatt avstand fra opprettelse av særskilte samiske organer. Det ble derfor krevd at SRF måtte avvikles, fordi “[e]rfaringen har vist at slike organer blir brukt mot våre ønsker og interesser, og vi finner den slags formynderskap både sårende og unødvendig”.²⁵⁷ For det tredje tok resolusjonen avstand fra komiteens foreslåtte skole- og språkpolitikk, fordi mer samisk i skolen ville være “et skjebnesvangert tilbakesteg som vil tvinge utviklingen tilbake og skape store vansker for vår ungdom i deres fremtidige eksistens”.²⁵⁸ Det ble hevdet at samiskundervisningen ville skje på bekostning av undervisning i andre fag, og på denne måten ville ikke samiske barn få muligheter til lik opplæring som norske barn. I stedet ble det foreslått at den opprinnelige “fornorskningsinstruksen” av 1898 fortsatt skulle være retningslinje for språkundervisningen i skolen. De eneste av Samekomiteens tilrådinger som fikk tilslutning i resolusjonen, var forslagene for jordbruks- og reindriftsnæringen og kommunikasjonsutbygging.

Resolusjonen ble underskrevet av 87 av de 89 frammøtte. I ettertid av møtet ble det i lokalsamfunnet samlet inn underskrifter fra 430 samer til støtte for påskeresolusjonen, og 197 foreldre skrev under et krav om at bøker med samisk tekst skulle fjernes fra undervisninga.²⁵⁹ Resolusjonen gav tydelig uttrykk for motviljen mot Samekomiteens innstilling og da særlig dens grunnsyn og målsetting. Det ble i resolusjonen framhevet at samene ikke ønsket spesialbehandling, men skulle i stedet betraktes som en del av den norske befolkningen. Resolusjonen ble tatt opp i Stortingets spørretime 27. april 1960. Karl Brommestad (KrF, Rogaland) spurte kirke- og undervisningsminister Helge Sivertsen om hva som var bakgrunnen for “den oppsiktsvekkende resolusjon” fra samemøtet og hvorvidt dette ville få konsekvenser for den framtidige politikken overfor samene. Sivertsen svarte til dette at

[b]akgrunnen for resolusjonen synes å være innstillingen fra den komiteen som har hatt i oppdrag å utrede samespørsmål. [...] Departementet har [...] lagt vekt på at samenes egen oppfatning skal komme til uttrykk. Departementet vil, når disse uttalelsene er sendt inn, ta opp komiteens innstilling til vurdering, og det vil da også gjelde den uttalelse som er sendt fra møtet i Karasjok. Jeg vil gjerne legge til at jeg ser på dette som en viktig sak. Det gjelder en rett for den samiske befolkningen til å bevare og utvikle sitt kulturelle særpreg og få gode økonomiske muligheter. Og det gjelder også – og det er en viktig side av spørsmålet – å ta vare på og øke de verdier samekulturen tilfører vårt samlede kulturmiljø.²⁶⁰

257 St. meld. 21 (1962/63): 50.

258 Ibid.

259 *Finnmarken*, 21.05.1960.

260 Forhandlinger i Stortinget 1959/1960 B: 2926.

Sivertsen framhevet dermed at samenes egen oppfatning skulle komme til uttrykk, noe som kan tolkes som signaler på at de prinsipielle retningslinjene for samepolitikken skulle baseres på selvbestemmelse og frivillighetsprinsipp. Sitatet viser også en aksept for den samiske kulturen som del av det “samlede kulturmiljø”, som skulle gis mulighet for å “utvikle sitt kulturelle særpreg”. Dette gav indikasjoner på at regjeringa sidestilte den samiske kulturen med den norske, og at det skulle gjøres tiltak for å gi den samiske kulturen utviklingsmuligheter. Sivertsens uttalelse viser tydelig at fornorskningsprinsippene ikke skulle videreføres i den framtidige samepolitikken.

Debatten i Karasjok bidro til at avisene hadde en bred dekning av debatten i Finnmark fra påskeresolusjonen og fram til stortingsmeldinga og stortingsdebatten i 1963.²⁶¹ I tillegg hadde samekonsulent Hans J. Henriksen fra SRF, som hadde vært til stede på møtet, gitt et fyldig referat til avisene om hva som hadde foregått under møtet. Ifølge han var det likningssjef og arbeiderpartimann Hans Rønbeck i Karasjok som måtte betraktes som initiativtakeren bak møtet og som et “uroelementet i samespørsmålene”.²⁶² Henriksen satte spørsmålsteget ved resolusjonen som uttrykk for samenes egne meninger og hevdet at det heller var norske bakmenn og særlig Rønbeck som kom til orde. Slik han så det, hadde mange av underskriverne ikke selv lest komitéinnstillinga, men fått en forvrengt gjenfortelling av innholdet. Han hevdet at samene i Karasjok “lar seg bruke som stråmenn av Hans Rønbeck i hans aksjon mot samiske organer og samekomiteen.”²⁶³ Rønbeck ble av Henriksen anklaget for å bruke en bevisst “skremselsagitasjon” om at Samekomiteen ønsket å skape et isolert reservat i Indre Finnmark, og at bruk av samisk i skolen var del av planen om å bevare den samiske folkegruppen i et eget isolert samfunn med administrasjon, politi og rettsvesen.

I avisene fikk spørsmålet om hvorvidt det var Rønbeck som stod bak masse møtet stor oppmerksomhet. Ifølge avisa *Tromsø* mente arbeiderpartimannen Per Hætta fra Karasjok at resolusjonen på forhånd, før møtet, var laget av Rønbeck.²⁶⁴ Avisen *Nordlys* på sin side hevdet at Hans Rønbeck ikke var til stede på møtet og at han heller ikke var blant forfatterne bak resolusjonen.²⁶⁵ Til støtte for Rønbeck ble det sendt inn en klage fra Karasjok om det som ble ansett for å være “uriktige og usanne angrep” på Hans Rønbeck, signert av 21 navngitte personer fra Karasjok.²⁶⁶ Søken etter en “syndebukk” ble også tatt opp i avisene, ifølge *Finnmarken* hadde “[s]elve resolusjonen og dens innhold etter hvert kommet i bakgrunnen.

261 Faaberg 1984: 47.

262 *Finnmarksposten*, 27.04.1960.

263 Ibid.

264 *Tromsø*, 25.04.1960.

265 *Nordlys*, 21.04.1960.

266 *Finnmarksposten*, 28.04.1960.

Striden er flyttet over til å gjelde personer – i en strid som sterkt grenser opp til hets”.²⁶⁷ Rønbeck nektet selv for å ha vært til stede på møtet og kritiserte i stedet Henriksen for hans rolle i debatten. Til *Lofotposten* sa Rønbeck at “[d]et er etter min mening uhørt at en offentlig tjenestemann i en rapport fra et møte hvor han har vært observatør, i det vesentligste skal gi seg til å angripe en person som ikke var til stede på møtet, og som han verken så eller snakket med under sitt opphold i Karasjok.”²⁶⁸ Videre mente han at den egentlige forfatteren bak resolusjonen var lensmann Georg Næss, som hadde “hjulpet samene med å formulere resolusjonen”, men at han var helt enig i det som hadde blitt hevdet der.²⁶⁹ Etter Rønbecks avklaring stilnet kritikken. I resolusjonens grunnsyn og konkrete formuleringer er Rønbecks argumenter gjennomgående, men jeg mener det er irrelevant hvorvidt det var Rønbeck som formulerte resolusjonen eller ikke. Han hadde støtte hos flere sentrale offentlige personer i Karasjok, og trolig også i arbeiderpartikretser andre steder i fylket. De ideene som kom til syne gjennom resolusjonen, var ikke særegne for Rønbeck, men var et syn som ble delt av mange – selv om det var Rønbeck som talte mest om dette offentlig.

Som virkemiddel i sin politiske agitasjon benyttet Rønbeck seg av begreper som ikke hadde noen tilknytning til forholdene i Finnmark eller Samekomiteens intensjoner. Han hevdet at det samiske kjerneområdet ville bidra til å skape et samisk *reservat*. Den norske samepolitikken ble på denne måten koblet opp mot den amerikanske reservatpolitikken, der indianerne gjennom tvungen segregasjon måtte bo i egne isolerte områder med begrenset bevegelsesfrihet. Et annet begrep som ble benyttet var *apartheid-politikk*: “Med apartheidpolitikk forstår jeg at en eller flere grupper har rettigheter som andre ikke har. Og det er en slik politikk sameaktivistene vil gjennomføre”.²⁷⁰ Rønbeck gav derfor særtiltakene negative assosiasjoner til delingen av landområder i Sør-Afrika i favør av den hvite minoriteten. De begrepene som ble benyttet i debatten, ga dermed svært negative assosiasjoner, og tilstandene i Norge var fjernt fra forholdene som begrepene representerte.

Rønbecks kritikere mente at hans engasjement ikke bare handlet om komitéinnstillinga, men at den også var uttrykk for en generell motstand mot samisk språk og kultur. Det ble framhevet at Rønbecks propagandakamp startet *før* kommunevalget, og derfor ble debatten knyttet opp mot den lokalpolitiske striden i Karasjok.²⁷¹ Flere forskere har derfor

267 *Finnmarken*, 03.05.1960.

268 *Lofotposten*, 07.05.1960. Gjengitt i Meløy 1984: 108-109.

269 *Vestfinnmark Arbeiderblad*, 30.04.1960.

270 Dahl 1970: 178.

271 *Finnmarksposten* 10.05.1960

koblet Rønbecks agitasjon med et ønske om økt politisk innflytelse.²⁷² En av disse er Harald Eidheim, som har undersøkt de politiske og sosiale forholdene i Karasjok på 1950- og 60-tallet. Ifølge Eidheim lå årsaken til debatten om samiske spørsmål i to lokalpolitiske fraksjoner i Karasjok.²⁷³ I den ene fraksjonen, som mente at assimilasjonspolitikken burde ivaretas som overordnet politiske mål, var Rønbeck hovedaktør. I den andre fraksjonen, som forfektet et syn om at samepolitikken skulle bidra til å styrke samisk kultur og identitet, stod samekomitémedlem og Venstre-ordføreren i Karasjok, Lydolf Lind Meløy. Denne linja fikk støtte av flere som ikke bodde i Karasjok, blant annet Hans J. Henriksen og Gutorm Gjessing. Eidheim mener at Rønbeck bevisst brukte motstanden mot Samekomiteens innstilling i et forsøk på å øke sin politiske innflytelse i kommunen på bekostning av Meløy.²⁷⁴ Dette synet blir støttet av Ivar Bjørklund, som påpeker at Meløy var tilhenger av økt bruk av samisk i skolen, og da Samekomiteen kom med sin innstilling, kunne Rønbeck ved å gå mot denne også ramme det borgerlige flertallet i kommunestyret: “Motstand mot Samekomiteens innstilling med andre ord et egnet middel til å samle og styrke den lokalpolitiske opposisjonen”.²⁷⁵ Henry Minde trekker også fram at den store andelen samer som støttet Rønbeck ble brukt for å legitimere assimilasjonslinja, og vise at denne politikken hadde støtte hos den samiske befolkningen. Dette bidro samtidig til å svekke samebevegelsen, ved at Rønbeck kunne vise til sine tilhengere og hevde at samebevegelsen ikke representerte majoriteten av samene.²⁷⁶

Etter mitt syn er det tvilsomt at Rønbeck agiterte mot Samekomiteens innstilling hovedsakelig for å bedre egen maktposisjon, selv om det kan ha vært en medvirkende årsak. Grunnen til dette er at Rønbeck deltok i den offentlige debatten om samiske spørsmål fra midten av 1950-tallet og flere tiår framover, uavhengig av hvilke politiske partier som hadde flertall i Karasjok kommunestyre. I de uttalelsene av Rønbecks som jeg har kommet over, virker det som om hans engasjement var preget av en tilsynelatende overbevisning om at samene selv ønsket og trengte å fornorskes for å hevde seg i samfunnet, for å få utdanning og jobber slik at de fikk sin del av det sosiale og økonomiske løftet som preget det norske samfunnet i gjenreisningstida og i utviklinga av velferdsstaten. I et intervju fra 1970 hevdet Rønbeck at

272 Otnes 1970: 201, Eidheim 1972: 71, Minde 1980: 104-105, Meløy 1984: 106, Aarseth 2006: 40, Bjørklund 2011: 200.

273 Eidheim 1971: 18-19, Eidheim 1972: 71.

274 Eidheim 1971: 18-19.

275 Bjørklund 2011: 200.

276 Minde 1980: 104-105.

den samiske befolkningen har samme rett til velferdssamfunnets goder som resten av Norges befolkning. [...] skal vi løse problemene, må Indre Finnmark bli et like godt sted å leve som resten av Norge, med de samme muligheter, med gode arbeidsplasser, alt skal være tidsmessig, moderne og av høy kvalitet. [...] Det jeg driver med er økonomisk politikk. Vårt land vil kanskje bli et kulturelt fattigere land når den samiske kultur forsvinner, men ingen kan leve av kultur. Vi må se realistisk på situasjonen, finne ut hvilke muligheter vi har – og så får vi også være villig til å ofre enkelte ting som i virkeligheten er dødsdømt allerede.²⁷⁷

Det primære målet var dermed å styrke de materielle forholdene, mens en kulturell styrking ble avvist som et “luksuskrav”. Selv om Rønbecks argumentasjon ble satt på spissen, var ikke grunntankene hans radikale. Flere av ideene sammenfalt med arbeiderbevegelsens ideologi om det nasjonale fellesskapet og velferdsstatens vekst (jf. kapittel 3). Det var aksept for framgang og tiltak generelt, men ikke på særskilt samiske premisser. I arbeiderpartimiljøene i Finnmark hadde denne ideologien fått sterkt fotfeste, også i de samiske områdene. Men som jeg viste i forrige kapittel, fikk ideene i tillegg støtte av høyremannen Richard Rasmussen, slik at ideene også fantes innad i andre partimiljø. For en del samer ble tilslutning til Samekomiteens forslag, blant annet om bruk av samisk i skolen, forstått som en skillevei for framtida. Som det ble hevdet av Karasjok skolestyre: “Saken [anses] mer som et måls spørsmål enn som et lærebokspørsmål”.²⁷⁸ I valget mellom å ta del av velferdsutviklingen i det norske samfunnet eller å forbli i et isolert og fattig samisk samfunn, falt valget på det første. Alt tilsa at en norsk framtid var bedre enn den samiske fortida som de hadde bak seg. “Påskeresolusjonen”, Hans Rønbecks politiske engasjement og samenes tilslutning til hans argumenter må forstås ut fra denne konteksten, hvor et sterkt ønske om å ta del av den norske velferdsutviklingen var et av de viktigste kravene for de politiske tiltak som ble rettet mot Finnmark.

6.1.2 FN, Sør-Afrika og skolepolitikken

Interessen for “påskeresolusjonen” toppet seg da Sør-Afrikas utenriksminister Louw tok opp saken fra FNs talerstol i november 1960. På bakgrunn av at Norge hadde kritisert den sørafrikanske apartheidpolitikken ville utenriksministeren ha seg frabedt norsk innblanding ettersom Norge selv hadde sine svin på skogen.²⁷⁹ I *Dagbladet* ble det i en redaksjonell artikkel hevdet at “[v]i må se i øynene at samenes faktiske stilling i Norge i dag er preget av

277 Dahl 1970: 176.

278 RA, LD, S-1247/D, Boks L0055, Mappe 0004. Dokument: “Særutskrift av møteboka for Karasjok skolestyres møte den 30. jan. 1961”.

279 Meløy 1984: 121, Bjørklund 2011: 202.

århundrers undertrykkelse og av nedvurdering og diskriminering.”²⁸⁰ Saken ble også diskutert i Stortinget den 4. november 1960, i forbindelse med en interpellasjon fra Einar Hovedhaugen (Sp, Oppland) om opplæringen i folkeskolen i Finnmark. Dette ble gjort etter at Stortingets kirke- og undervisningskomité i 1960 hadde vært på reise i Finnmark for å drøfte samiske skolespørsmål. I stortingsdebatten ble det denne dagen derfor tatt opp to tema; for det første forhold knyttet til skolesituasjonen for samebarn og for det andre spørsmålet om diskriminering av samene i Norge. Kirke- og undervisningsminister Helge Sivertsen valgte ikke å uttale seg om diskrimineringsspørsmålet, men flere av stortingsrepresentantene tok opp temaet i debatten – samtlige avvisende til at samene ble diskriminert av den norske staten i dag. Hovedhaugen mente at “[d]et er skuldingar som ikkje hører nokon stad heime. Men det hindrar ikkje at det kan ha vore gjort urett mot samane, kanskje ofte i uforstand, og at det lokalt stundom kan ha vore øvt eit sosialt press som vi skal vere på vakt mot.”²⁸¹ Hovedhaugen påpekte at nordmennene ikke alltid hadde behandlet samene bra, men at denne tiden nå var forbi. Hans Borgen (Sp, Akershus), som hadde vært til stede under flere av FN's generalforsamlinger og kjente til forholdene i Sør-Afrika, ønsket å “nytte denne anledning til å protestere meget kraftig mot enhver beskyldning mot norske myndigheter eller mot nordmenn i det hele tatt, om at noe liknende det som har foregått i Sør-Afrika, skulle ha hendt oss. Det finnes ikke skygge av grunn til sammenlikning”.²⁸²

Hoveddelen av interpellasjonsdebatten handlet imidlertid om skolesituasjonen for samiske barn, et spørsmål som var høyaktuelt etter debatten som hadde foregått i Finnmark om Samekomiteens innstilling. Interpellanten ønsket å vite om kirke- og undervisningsministeren var oppmerksom på at opplæringen av samisktalende barn i Finnmark led av mangel på samisktalende lærere, og lurte på hva departementet ville gjøre for å gi samebarna bedre norskundervisning samtidig som det ble vist respekt for samisk språk og kultur. Hovedhaugen mente det var “ein borgarrett” for samene å få opplæring i norsk språk, men samtidig var det “ein menneskerett” at det ble vist full respekt for “deira samiske språk og det særmerkte og verdifulle i samisk kultur”.²⁸³ Han mente derfor at respekt for morsmålet skulle være et grunnleggende prinsipp for opplæringa, fordi “[m]orsmålet er ikkje noko hjelpespråk; det er sjølve språket. Ei nedvurdering av morsmålet i skulen kan ikkje føre til anna enn sjeleleg og kjenslemessig utarming”.²⁸⁴ Hovedhaugen påpekte at spørsmålet om

280 *Dagbladet*, 17.10.1960, gjengitt i Meløy 1984: 121.

281 Stortingsforhandlinger nr. 66, 1960: 521.

282 *Ibid.*: 529.

283 *Ibid.*: 522.

284 *Ibid.*: 523.

tiltakene for samene ikke bare hadde praktiske sider, men også psykologiske og kulturelle, og at tiltakene derfor ikke kunne løses rent materielt. Den ordninga man kom fram til måtte bygge på respekt for samisk språk og kultur: “Samene har krav på å bli aksepterte som samar. Dei har krav på rom og respekt for det særmerkte og verdifulle i sin særart. Berre på den måten kan dei gå inn i vårt felles norske samfunn som likeverdige borgarar.”²⁸⁵ I sitt svar påpekte Sivertsen:

Når ein talar om samespørsmål, er det viktig å halde fast på at dei som talar samisk, er nordmenn som andre vi nordmenn, og finnmarkingar som andre er finnmarkingar. Det som blir gjort i Finnmark, skjer til beste for alle språkgrupper der, og dei har alle sin del i den framgangen som skjer.²⁸⁶

Han sa seg enig i at barna måtte møtes på sitt hjemmespråk i skolen, og forklarte hvilke tiltak som var iverksatt innenfor skolesektoren. Ministeren framhevet avslutningsvis at departementet ville vektlegge det samene selv mente om problemet, og flere av stortingsrepresentantene var enige i Sivertsens argument om at samene selv måtte bestemme hvilke tiltak som skulle gjøres for dem.

Jeg tolker ordskiftet i denne debatten som signal på at stortingsrepresentantene og kirke- og undervisningsministeren var opptatt av ulike sider av tiltakene for skolesektoren i Finnmark, og til en viss grad ulike holdninger til samiske spørsmål generelt. Samtlige av stortingsrepresentantene som uttalte seg i debatten, stilte seg positive til tiltak for samene og virket samstemte i synet på at samene måtte få muligheter til språklig og kulturell framgang. Det ble av flere representanter påpekt at tiltakene var nødvendig for å bidra til å skape en følelse av likeverd og respekt for den samiske kulturens egenverdi. Innspillene kan forstås som positive signaler om at de folkevalgte ønsket å ta avstand fra fornorskningspolitikken, og rette oppmerksomheten mot en politikk som gav rom for å verne og styrke samisk språk og kultur. Men i denne debatten, hvor saksfeltet var i krysningpunktet mellom skolepolitikk i noe snever forstand og minoritetspolitikk mer allment, kommenterte ministeren hovedsakelig på det pedagogiske. Han kommenterte ikke stortingsrepresentantenes forslag for tiltak som var særlig for samiske barn, men tydeliggjorde i stedet hvilke praktiske tiltak departementet allerede hadde gjort innenfor skolesektoren for å forbedre skolesituasjonen for *alle* skolebarna – ikke bare de samiske. Av stortingsrepresentantene, og da især Hovedhaugen, ble det i tillegg til å omtale de praktiske og materielle forholdene i skolen, tatt opp problemer av sosial og psykologisk art. Her ble det lagt vekt på det særskilte og verdifulle i den samiske kulturen.

285 Stortingsforhandlinger nr. 66, 1960: 526.

286 Ibid.: 523.

Den viktigste forskjellen i holdninga til tiltak for samene, slik som jeg leser det ut fra debatten, var betydninga av å gjøre særlig tiltak for samene, som en del av stortingsrepresentantene fremmet, eller å gjøre tiltak for “alle språkgrupper der”, som Kirke- og undervisningsministeren vektla.

6.1.2 Høringsuttalelser fra finnmarkskommunene²⁸⁷

Motstanden mot Samekomiteens innstilling handlet i særlig grad om spørsmålet om et “samisk kjerneområde” for særtiltak og om bruken av samisk språk i skolen. Behandlingen av innstillinga i Karasjok vil bli grundigst gjennomgått, på grunn av den omfattende debatten nettopp her. Både i Riksarkivet og i Stortingsmelding 21 (1962/63), hvor høringsuttalelsene er gjengitt, finnes svar fra kommunene Karasjok, Kautokeino, Kistrand, Polmak, Tana og Nesseby. Dette er kommuner med en overveiende del samisk befolkning og som Samekomiteen altså omtalte som “det samiske kjerneområdet”. I St.meld. nr. 21 skrives det at innstillinga ble sendt ut til kommuner “som har samisktalende befolkning”, slik at det på denne måten burde foreligge svar fra flere enn disse seks kommunene. I de undersøkelsene som lå til grunn for stortingsmeldinga,²⁸⁸ blir det i tillegg til de nevnte kommunene rapportert inn samisktalende familier i Talvik, Sørøysund, Kvalsund, Måsøy, Lebesby, Gamvik og Sør-Varanger. Det er også verd å merke seg kategoriseringen av den “samisktalende befolkning” framfor “samer”, som avgrenset målgruppa. Min antakelse er at det bare ble forespurt uttalelse fra kommuner med en overveiende andel samisk befolkning, altså i de seks nevnte kommunene.

I arkivmaterialet til Landbruksdepartementet, sammen med høringsuttalelsene, ligger et brev fra Samekomiteens formann Asbjørn Nesheim. Nesheim skriver om “Samekomiteens prinsipper og målsetting”, og det virker som om at brevet ble sendt ut for en oppklaring av enkelte av komiteens forslag på bakgrunn av at “det i det siste har vært en livlig diskusjon om Samekomiteens innstilling”.²⁸⁹ Brevet er udatert, men ettersom det blir nevnt i enkelte av møtoreferatene, blant annet fra Kistrand kommune, kan det tyde på at det ble sendt ut i løpet av det første halvåret av 1960. Ifølge Nesheim var bakgrunnen for opprettelsen av Samekomiteen samenes problemer med tilpasning til det norske samfunn, med grunnet manglende språkkunnskaper. Løsning på problemet var, slik komiteen så det, ifølge Nesheim enten å videreføre fornorskninglinjen ved å utelukke bruken av samisk språk i skole og

287 Hovedsakelig basert på arkivmaterialet i RA – Landbruksdepartementet. Utdrag fra høringsuttalelsene er også gjengitt i St.meld. 21, og for Karasjok i Meløy 1984.

288 St.meld. nr. 21 (1962/63): 29.

289 RA, LD, S-1247/D, Boks L0055, Mappe 0004. Dokument: “Samekomiteens prinsipper og målsetting”.

administrasjon eller å gi opplæring i både samisk og norsk i skolen og bruke begge språk i administrasjonen. Komiteen anså den første linja som et brudd på demokratiske prinsipper og menneskerettighetene; dette alternativet ble derfor utelukket. Bruken av samisk språk i undervisninga skulle ikke hindre norskopplæringa, men i stedet gi bedre utbytte av undervisningen både i norsk og i andre fag. Videre tar Nesheim opp spørsmålet om et “samisk kjerneområde”, og presiserer at dette ikke innebar at samene skulle isoleres fra det norske samfunnet – som et reservat. I stedet mente Nesheim at “[u]ttrykket samisk kjerneområde betegner [...] ganske enkelt et område hvor samene er i avgjort majoritet” og hvor både samisk og norsk skulle være jamstilte administrasjonsspråk.²⁹⁰ Avslutningsvis skriver Nesheim at komiteens intensjon var å gjøre opp for “gammel urett” og stake ut veier som skulle føre til kulturell og økonomisk framgang for samene.

I Karasjok var det første av de kommunale organene til å vurdere Samekomiteens innstilling skolestyret. Som tidligere nevnt ble det etter påskeresolusjonen levert inn en signert protest underskrevet av 197 foreldre mot bruk av dobbelttekstede lærebøker og et krav om at bruken av samisk i skolen kun skulle foregå som hjelpespråk. Skolestyret tok opp protesten til behandling i et møte 20. mai 1960. Med én stemmes overvekt ble Samekomiteens forslag nedstemt, og prinsippvedtakene fra 1949 og 1957 skulle fastholdes, vedtak som tok sikte på videre fornorskning.²⁹¹ I ettertid hevdet skoledirektøren at saksbehandlinga i møtet hadde vært feil og at saken måtte tas opp på nytt. Det ble derfor nedsatt et utvalg som skulle komme med framlegg til vedtak i skolestyret. I utvalget satt Hans Rønbeck, Norvald Soleng, Randi Haugen, Paul Ryan og Per Hætta. I utvalgets innstilling vedtok flertallet, bestående av Rønbeck, Soleng og Haugen, at

[s]kolestyret er ikke enig i Samekomiteens målsetting for den samiske skolepolitikk, idet denne så vidt en forstår går inn for et meget viktig ledd i komiteens politiske målsetting, nemlig å bevare samene som en minoritet med kjerneområde i Indre Finnmark. [...] Skolestyret er imidlertid av den oppfatning at den samiske befolkning, bl.a. av næringsmessige grunner ikke kan bli bevart som en minoritet.²⁹²

Flertallet hevdet videre at Karasjok måtte være del av utviklingen ellers i samfunnet, og at den framvoksende generasjon måtte få samme kompetanse som man fikk ellers i landet. Derfor mente de at samisk kun skulle brukes som hjelpespråk i småskolen. Mindretallet i utvalget, Ryan og Hætta, sa seg enig i at skolens mål var å dyktiggjøre barn og unge på lik linje med

290 RA, LD, S-1247/D, Boks L0055, Mappe 0004. Dokument: “Samekomiteens prinsipper og målsetting”.

291 Se kapittel 4 om vedtakene fra 1949.

292 RA, LD, S-1247/D, Boks L0055, Mappe 0004. Dokument: “Særutskrift av møteboka for Karasjok skolestyres møte den 30. jan. 1961”.

annen norsk ungdom, hvor en forutsetning for dette var god kjennskap til norsk språk og norsk kultur. Men samtidig måtte de samiske barna “bli gjort kjent med sin egen kulturbakgrunn, og den verdi de eier i den samiske arv”.²⁹³ Mindretallet viste også til et annet mål, nemlig å skape gjensidig toleranse og likestilling mellom de to folkegruppene, nordmenn og samer. De vektla også at skolen hadde “ingen rett til å forsere en eventuell fornorskning, liksom lite som den har rett til å dirigere en prosamisk utvikling.”²⁹⁴ Skolens oppgave skulle være å tilrettelegge undervisningen for å skape kunnskap, selvtillit og trygghet, og dette kunne skape et grunnlag for elevene til selv å bestemme veien videre.

Da uttalelsene skulle opp til votering i skolestyret i januar 1961, fikk mindretallets uttalelse flertall. Bakgrunnen var at Høyre-representanten i skolestyret, som denne gangen ikke var Randi Haugen, men sokneprest Jo Bolstad, skiftet side i den endelige avstemmingen. Derfor ble det med én stemmes overvekt gitt en positiv uttalelse om Samekomiteens innstilling fra skolestyret. Karasjok Høyre hadde tidligere støttet “påskeresolusjonen”, men Bolstad hevdet at hans stemme var i tråd med de vedtak som hadde blitt gjort på Høyres lagsmøte i Karasjok.²⁹⁵ Dette innebar at Høyre hadde skiftet side i saken.

I oktober 1960 var det møte i Karasjok formannskap, som bestod av de tre nordmennene Lydolf Lind Meløy, Erland Madsen og Hans Rønbeck. Rønbeck utgjorde mindretallet i de fleste av avstemmingene, slik at Meløy og Madsens forslag om å slutte seg til Samekomiteens innstilling ble resultatet. De sa seg “i all hovedsak enig med Samekomiteens grunnsyn, idet en forutsetter at det ikke har vært komiteens mening å skille samene ut fra hovedsamfunnet”.²⁹⁶ Mindretallet, altså Hans Rønbeck, foreslo å slutte seg til forslagene om tiltak av økonomisk og sosial art, men mente at

såvidt kommunestyret kjenner til ønsker flertallet av samer ikke å bli bevart og skilt ut som en egen gruppe i samfunnet. Det de ønsker er at de skal kunne gli inn i det norske samfunn som likeverdige borgere. Kommunestyret gir dette ønske[t] sin fulle tilslutning, men vil samtidig peke på nødvendigheten av at denne overgangen må gjøres så smertefritt [sic.] som mulig.²⁹⁷

Formannskapet gav enstemmig oppslutning til forslagene om erstatning ved industriutbygging og vassdragsregulering, endring av jordeielloven, forslag for kommunikasjonsutvikling og de fleste av de økonomiske tiltak. Meløy og Madsen gav videre sin tilslutning til forslagene om

293 RA, LD, S-1247/D, Boks L0055, Mappe 0004. Dokument: “Særutskrift av møteboka for Karasjok skolestyres møte den 30. jan. 1961”.

294 Ibid.

295 Meløy 1984: 117.

296 RA, LD, S-1247/D, Boks L0055, Mappe: 0004. Dokument: “Særutskrift av møteboka for Karasjok formannskap 22.10.1960”.

297 Ibid.

et eget og samlet sorenskriverembete og politidistrikt i Indre Finnmark, begrunnet i et ønske om samarbeid på bakgrunn av “noenlunde likt næringsliv og et felles kulturelt grunnlag”.²⁹⁸ I forhold til tiltak av kulturell art, vektla flertallet at undervisningen både skulle gjøre barna fortrolige med norsk språk og samfunnsliv og gi dem mulighet til å ivareta sin kulturarv. Den skulle samtidig “ha som mål å utvikle den menneskelige personlighet og styrke respekten for de grunnleggende menneskerettigheter, herunder respekten for sin bakgrunn”.²⁹⁹ Rønbeck var enig i at målet for skolepolitikken var å gi samiske barn kunnskaper og ferdigheter som gjorde dem trygge i norsk språk og kultur og at “[i] overgangstiden må skolen og hjemmet søke å fremme forståelse, toleranse og vennskap mellom de to folkegrupper”.³⁰⁰ Sitatet viser at Rønbeck så for seg at den samiske kulturens skjebne var at den på et tidspunkt ville blandes inn i den norske kulturen, en utvikling han var overbevist om at samene selv ville. Myndighetenes ansvar var ikke å konservere kulturen for å bevare den på tross av den “naturlige utviklinga”, men i stedet hjelpe samene i “overgangstida”.

I oktober ble saken og formannskapets vedtak tatt opp i Karasjok kommunestyre. Ole Jens Persen (Ap) foreslo at Samekomiteens og formannskapets innstilling skulle forkastes, og i stedet gis tilslutning til “påskeresolusjonen” av 9. april 1960. Men fordi Samekomiteens innstilling enda ikke var oversatt til samisk, ble det av flyttsamerepresentant Anders Utsi foreslått å utsette saken. Saken ble derfor utsatt i over ett år, og da den kom opp på nytt den 22. desember 1961 ble Persens forslag igjen tatt opp sammen med et forslag om å tiltre formannskapets framlegg. I avstemmingen ble Persens forslag vedtatt med 8 mot 7 stemmer.

Etter at de ulike politiske organene i Karasjok hadde gitt sin uttalelse om Samekomiteens innstilling, var det tydelig at lokalsamfunnet var splittet i synet på forslagene. De to lokalpolitiske fraksjonene, som Eidheim har beskrevet, var jevnstore slik at en enkelt stemme ble utslagsgivende. Da Høyre posisjonerte seg i forhold til innstillinga, ble det avgjørende for at skolestyret stemte for forslagene i stedet for mot. Mens formannskapet med én stemmes overvekt vedtok å slutte seg til innstillinga, ble det av kommunestyret med en stemmes overvekt bestemt å avvise den. Jeg mener at avstemmingen kan tyde på at Eidheims beskrivelse av de to politiske fraksjonene stemte med den reelle maktsituasjonen i Karasjok, ettersom avstemmingene i så stor grad var todelte. Samtidig viser avstemmingen at “påskeresolusjonen” ikke tegnet et reelt bilde av situasjonen i Karasjok, og at meningene var langt mer nyanserte. Ikke alle i Karasjok var negative til Samekomiteens innstilling, og i de

298 RA, LD, S-1247/D, Boks L0055, Mappe: 0004. Dokument: “Særutskrift av møteboka for Karasjok formannskap 22.10.1960”.

299 Ibid.

300 Ibid.

politiske organene utgjorde de omtrent halvparten.

Kautokeino var den eneste kommunen som *enstemmig* fattet positivt vedtak for komitéinnstillinga. Her ble forslagene svært godt mottatt: “Kautokeino kommunestyre vil rette en takk til statsmyndighetene for de tiltak som allerede er gjort i vår kommune, samt for det initiativ de har tatt ved oppnevning av samekomiteen”.³⁰¹ Kommunestyret sa seg enig i Samekomiteens grunnsyn og målsetting. Nesten ordrett hentet fra Nesheims brev, påpekte kommunestyret at det ikke forstod det slik at komiteen ønsket å isolere samene, men at målet var at samene skulle få mulighet til å tilpasse seg samfunnet som fullverdige medlemmer. Det var enighet om forslagene av økonomisk art og i hovedsak alle tiltakene av kulturell art. Også i Kautokeino skolestyre ble innstillinga enstemmig vedtatt. Styret mente at målsettingen for samepolitikken måtte være å dyktiggjøre samene slik at de kunne hevde seg like godt på alle områder i samfunnet, som den øvrige befolkningen. Skolestyret mente at den tidligere samepolitikken hadde feilet fordi myndighetene på grunn av manglende kjennskap til samenes sosiale og økonomiske forhold hadde bidratt til å isolere samene, noe som “har bevirket en stagnasjon på alle felter sammenliknet med resten av landet”.³⁰² Løsningen skulle være heving av kunnskapsnivået hos samebarna gjennom bruk av samisk språk i skolen og en rekke tiltak for å bedre skoleforholdene.

I Polmak ble det gjort to avstemninger om Samekomiteens innstilling. Før den første avstemminga hadde formannskapet avholdt et folkemøte for å høre hva folk i bygda mente om innstillinga. Slik formannskapet oppfattet det, var flertallet av møtedeltakerne mot innstillinga, spesielt de forslagene som var rettet mot skole- og språkforhold. Formannskapet fremmet et forslag om at “[k]ommunestyret finner ikke at det er grunnlag for en utskilling av en liten del av det norske folk verken kulturelt eller økonomisk, som komitéinnstillingen går inn for med hensyn til den samiske befolkning i Finnmark”.³⁰³ Formannskapet gav tilslutning til de økonomiske tiltakene, men mente at særtiltak for de samiske områdene kunne “bidra til å vedlikeholde og kanskje øke isolasjonen av en folkegruppe både kulturelt og økonomisk, som i de senere årtier naturlig er assimilert og inngått som fullverdige borgere av det norske samfunn”.³⁰⁴ Det ble også hevdet at utvidet bruk og opplæring i samisk ville bidra til å svekke norskopplæringen. Samisk skulle brukes som hjelpespråk i de tilfellene det var nødvendig. I

301 RA, LD, S-1247/D, Boks L0055, Mappe 0004. Dokument: Særutskrift fra møte i Kautokeino formannskap 21.02.1960.

302 RA, LD, S-1247/D, Boks L0055, Mappe 0004. Dokument: “Særutskrift av Kautokeino skolestyres møtebok 09.02.1961.”

303 RA, LA, S-1247/D, Boks L0055, Mappe 0004. Dokument: “Særutskrift fra møteboken for Polmak kommunestyre 15.06.1960.”

304 Ibid.

avstemmingen i kommunestyret ble formannskapetets forslag vedtatt 8 mot 5 stemmer.

I april 1962 ble saken tatt opp på nytt i kommunestyret, etter en skriftlig utredning og forslag til vedtak av representanten Albert Johansen. I voteringa ble Johansens forslag vedtatt med 10 mot 5 stemmer, og den nye innstillinga var nå at “[k]ommunestyret er kjent med at samekomiteens grunnsyn og målsetting er blitt fortolket noe ulikt. Kommunestyret sier seg i all hovedsak enig med samekomiteens grunnsyn, idet en forutsetter at det ikke har vært komiteens mening å skille samene ut fra hovedsamfunnet”.³⁰⁵ Kommunestyret var enig i at målsettingen for samepolitikken var å dyktiggjøre samene slik at de skulle kunne hevde seg i samfunnet, og det ut fra dette var nødvendig med tiltak av økonomisk og kulturell art. Det skulle i dette arbeidet tas sikte på å utvikle respekten for grunnleggende menneskerettigheter, og det skulle legges stor vekt på toleranse for de ulike kulturbakgrunnene. Det ble videre besluttet at “det rom samisk har i kirken må bevares”, og at dobbeltekstede bøker kunne brukes i kristendomsfaget.³⁰⁶ Dette var imidlertid det eneste kommunestyret omtalte om bruken av samisk språk, og det kan derfor virke som at samisk i hovedsak bare skulle ivaretas som religiøst språk.

Kystkommunene var atskillig mer negative til skole- og språktiltakene enn innlandskommunene. I Kistrand kommune hadde formannskapet uttalt seg positivt til forslagene om tiltak for næringsliv og kommunikasjon, men avviste forslagene om bruk av samisk i skolen. Selv om en “overveiende del av kommunens befolkning har vært finsk og samisktalende”, hadde bruken av tospråklige skolebøker blitt opphevet i 1936.³⁰⁷ Det ble hevdet at denne opphevinga var gjort på bakgrunn av erfaringer om at det bare var med norsk undervisning at språkferdighetene økte. Kommunestyret påpekte at fantes språkvanskeligheter både hos den samisktalende og den finsktalende befolkningen i kommunen, og formannskapet mente derfor at det var nødvendig å utvide skoletilbudet med et tiende skoleår. Samiskundervisning ble imidlertid ansett for å være unødvendig for at barna i de “språkblandede distriktene” skulle få fullverdig undervisning. De mente likevel at det var viktig at den samisk- og finsktalende befolkningen fikk støtte fra myndighetene “for at de økonomisk og kulturelt kan komme på høyde med befolkningen i landet for øvrig – men [kommunestyret] er i tvil om bevaring av den samiske minoritet som egen folkegruppe kan føre til en heldig og naturlig utvikling i tiden framover”.³⁰⁸ Derfor frarådet formannskapet det

305 St.meld. 21 (1962/63): 35.

306 Ibid.

307 RA, LA, S-1247/D, Boks L0055, Mappe 0004. Dokument: “Innstilling fra Komitéen til å utrede samespørsmål – uttalelse”. 29.06.1960.

308 Ibid.

grunnsyn om at samene skulle gjøre den samiske minoritet til et eget “minoritetssamfunn” med samisk administrasjon og rettsvesen. Formannskapetets forslag ble vedtatt i kommunestyret med 16 mot 3 stemmer.

I Tana ble komitéinnstillinga avvist både i formannskapet og i kommunestyret fordi den ikke hadde “noen virkelig aktualitet for kommunen i dag”.³⁰⁹ Formannskapet hevdet i et møte i juli 1960 at den samiske befolkningen ikke stod i noen særstilling: “Når det ellers gjelder spørsmål av økonomisk, sosial og kulturell karakter, er disse lik for de tre befolkningsgruppene, den samiske, den finske og den norske”.³¹⁰ Det eneste problemet som særlig gjaldt samene, slik formannskapet så det, var språkproblemer. Men formannskapet mente at det ville forsvinne så snart skoletilbudet ble styrket. I kommunestyremøtet i august 1960 ble formannskapetets forslag vedtatt med 14 mot 2 stemmer.

Også Nesseby kommunestyre tok enstemmig avstand fra komiteens grunnsyn og samiske særtiltak. Kommunestyret viste til skolestyrets tidligere beslutning om ikke å bruke samisk ABC i folkeskolen. Det ble hevdet at “[k]ommunestyret kan derfor ikke støtte innstillingen når det gjelder bruk av samisk i folkeskolen, og heller ikke når det gjelder opprettelse av et samisk gymnas i Finnmark.”³¹¹ Kommunestyret tok videre avstand av det som ble omtalt som et “samisk centralområde” i Indre Finnmark, fordi dette ville skape et unaturlig skille mellom befolkningsgruppene – “[t]ross alt er jo alle sammen nordmenn (norske statsborgere) og ikke to adskilte nasjonaliteter”.³¹²

Hvis jeg skal summere opp responsen fra Finnmarkskommunene, er hovedinntrykket mitt at det var lokale forskjeller på de tiltak som ble støttet og til en viss grad også argumentasjonen som lå bak. Kravet om at samene skulle integreres i landes økonomiske og sosiale struktur var det imidlertid ingen av de seks samiske kommunene som var uenige i. Men de foreslåtte tiltakene som tok oppgjør med, og motarbeidet, assimilasjonsprosessen var det svært sterke og splittede meninger om. Samekomiteen mente at det var mulig å kombinere integrering i samfunnet samtidig som den samiske kulturens egenart ble bevart. Dette perspektivet hadde ikke tidligere vært systematisk lansert i den norske samepolitikken, og som jeg har vært inne på stilte mange seg kritisk til om dette var mulig. De fleste av kommunene påpekte at målet for samepolitikken var at samene skulle “dyktiggjøres i samfunnet”, at samene skulle “komme økonomisk og kulturelt på høyde med befolkningen for

309 RA, LA, S-1247/D, Boks L0055, Mappe 0004. Dokument: “Særutskrift av møtebok for Tana formannskap. 07.07.1960.

310 Ibid.

311 RA, LA, S-1247/D, Boks L0055, Mappe 0004. Dokument: “Særutskrift av møtebok for Nesseby kommunestyre. 16.05.1960”.

312 Ibid.

øvrig” og “tilpasse seg samfunnet som fullverdige medlemmer”. Det var enighet om dette målet både hos de som støttet Samekomiteens innstilling, og de som ikke støttet den. De tiltakene som i størst grad møtte negativ respons, var tiltakene som ville bidra til en språklig og kulturell forsterkning av det samiske, hovedsakelig gjennom bruk av samisk språk i skolen. Her var det et skille mellom innenlands- og kystkommunene: Uttalelsene fra Tana, Nesseby og Kistrand avviste kategorisk bruk av samisk i skolen. Innenlandskommunene Karasjok og Kautokeino tillot bruk av samisk i skolen. Polmak stod i en særposisjon, både ved å være den eneste kommunen som tok opp behandlingen i to ulike kommunestyremøter, og samtidig ved å bare omtale bruk av samisk språk i forbindelse med forkynnelse og kristendomsundervisning i skolen. Selv om Kautokeino støttet bruken av samisk i skolen, var formuleringene i høringsuttalelsen hovedsakelig orientert rundt et praktisk og pedagogisk syn på bruk av samisk språk. Målet for samepolitikken var, som det ble gjentatt flere ganger både av formannskapet og skolestyret, at samene skulle få mulighet til å tilpasse seg hovedsamfunnet som fullverdige medlemmer. Det er ingen formuleringer om at det samiske språket og kulturen hadde en egenverdi i seg selv, at det burde bevares, at elevene skulle gjøres kjent med sin kulturbakgrunn – i stedet skulle bruken av samisk språk i skolen lettere bidra til å gjøre samene til “fullverdige medlemmer” av samfunnet. Kautokeino-ordfører Arvid Dahl uttalte i et avisintervju at

[i]ngen er i tvil om at samene med tida vil gå opp i det norske folkesamfunn, at det om en del ættledd blir ett folk. Men det vil være av avgjørende betydning at overgangen og assimilasjonen skjer gradvis og gjennom et langt tidsrom. Da får samene de muligheter de har krav på til å få lagt om sin livsform og sine arbeidsmuligheter slik at de faller organisk inn i det nye miljø og kan finne seg til rette der. Skal man derimot gjennomføre sammensmeltingen som en omvelting – slik som påskeresolusjonen synes å peke mot – vil man få et samisk proletariat som vil ha svært vanskelig for å hevde seg i det norske samfunn.³¹³

Det som i hovedtrekk skiller Dahls argumentasjon fra Rønbecks, er tidsperspektivet og grad av frivillighet i assimilasjonsprosessen. Det blir på denne måten litt usikkert hva Kautokeino kommune egentlig så for seg at målet med samepolitikken var; den kultur- og målreisinga som Samekomiteen la opp til, eller fortsatt assimilasjonspolitik i en moderert og langsiktig utgave. Imidlertid ble det påpekt av Kautokeino kommunestyre støttet Samekomiteens grunnsyn og målsetting, så fremst det ikke innebar en isolering av samene i et eget minoritetssamfunn. Ut over dette ble ikke komiteens målsetting kommentert, i stedet ble det altså framhevet at målet var at samene skulle dyktiggjøre seg til fullverdige medborgere.

313 *Dagbladet*, 26.04.1960.

Det er vanskelig å tegne et helhetlig bilde av responsen i Finnmark. Polmak, som først avviste innstillinga, men som to år senere støttet den, framhevet i høringsuttalet at arbeidet skulle ta sikte på å utvikle respekten for menneskerettighetene og skape toleranse for kulturbakgrunnen, samtidig som det samiske språkets eneste bruksområde skulle være i kirka og i kristendomsundervisninga. Karasjok gav en respons som i hovedtrekk samsvarte med Samekomiteens tosidige mål om at samene skulle integreres samtidig som kulturen og språket skulle bevares og forsterkes. Av skolestyret ble det framhevet at målet var å skape toleranse og likestilling, og av formannskapet ble det påpekt at samene skulle gjøres “fortrolige med norsk språk og samfunnsliv” samtidig som de skulle ha mulighet til “å ivareta sin kulturarv”. Karasjok skiller seg samtidig ut fra resten av Finnmark ved i så stor grad å være splittet mellom de to politiske fraksjonene og i synet på den framtidige samepolitikken. Kistrand, Tana og Nesseby er likevel de tre kommunene som i størst grad tegner et generelt bilde av responsen i Finnmark slik jeg oppfatter den: Man aksepterer de generelle tiltakene som er del av velferdsutviklingen ellers i landet, men ikke på samiske premisser.

Med denne responsen til grunn, var det stor spenning knyttet til hvilken holdning arbeiderpartiregjeringa ville ta til Samekomiteens innstilling og til stridsspørsmålene. Skulle regjeringa støtte forslagene fra den statsoppnevnte Samekomiteen, eller gi etter for presset fra finnmarkskommunene og de engasjerte partifellene der?

6.2 Behandling i departement og på Stortinget

6.2.1 St. meld. nr. 21 1962/63

I stortingsmeldinga ble det innledningsvis avvist at målet for samepolitikken var å isolere samene i et samisk reservat, jamfør “påskeresolusjonens” anklager. Til dette hevdet KUD at “[d]ette har, så vidt departementet forstår, ikke vært Samekomiteens hensikt”.³¹⁴ I spørsmålet om samisk fortrinnsrett til stillinger innenfor det samiske kjerneområdet ble støttet av Sámi Sær‘vi (Karasjok): “Under tilnærmedesvis like vilkår må samer eller personer som er fortrolig med samisk språk og kultur få fortrinnsrett ved besettelse av stillinger i samedistrikter”.³¹⁵ KUD mente at

314 St.meld. 21 (1962/63): 4.

315 Ibid.: 6.

den samisktalende befolkning må ha de samme retter og plikter som den norsktalende befolkning. Denne jamstilling er etter departementets oppfatning en klar følge av den demokratiske samfunnsform vi har utviklet i vårt land. Samisktalende og norsktalende nordmenn skal være likestilte medlemmer av vårt statssamfunn. Dette innebærer at stat, fylke og kommune må gjøre de tiltak som er nødvendige og mulige for at samisktalende nordmenn skal ha like gode muligheter som norsktalende.³¹⁶

Dette innebar en understreking av den *formelle likheten* mellom samer og nordmenn, altså at disse folkegruppene skulle ha identiske rettighetene og pliktene. Samekomiteens forslag om positive særfordeler på etnisk grunnlag ble dermed avvist. I stedet skulle myndighetene bidra med tiltak som var “felles for alle folkegrupper”, eksemplifisert med skolereisning, sosiale trygder, helsetjeneste og sosial boligbygging. Departementet mente at økonomiske og sosiale framgangen skulle danne grunnlaget for bevaringen av den samiske kulturen, og videre at spørsmålet om bevaring “vil da stå til hver enkelt om dette skal skje”.³¹⁷ Formuleringen fikk det til å høres ut som om det var opp til enkeltindividet å skulle ta ansvar for kulturens overlevelse. I stedet var det ment at bevaringen av kulturen skulle skje etter samenes vilje: “Statssamfunnets oppgave må være å gi den samisktalende befolkning høve til å bevare sitt språk og særpregede kulturtrekk ellers, men det må skje etter den samisktalende befolknings eget ønske”.³¹⁸ Dette argumentet hadde, som vi har sett, blitt brukt av kirke- og undevisningsminister Sivertsen under interpellasjonsdebatten på Stortinget i november 1960.

Samekomiteens forslag om en egen samisk domstolsordning og et eget politidistrikt i det samiske kjerneområdet ble også avvist. Justisdepartementet stilte seg kritisk til forslaget med henvisning til at samene var spredt over flere fylker og fordi rettsapparatet ville få en begrenset arbeidsmengde. Det ble samtidig hevdet at det ville være vanskelig å få tak i sorenskriver og rettspersonale med både de faglige kvalifikasjoner og de språkkunnskaper som behøvdes. I stedet ble det av Justisdepartementet foreslått å tilsette samisk personale ved de domstolene som allerede var i samiske områder, forutsatt at kandidatene var faglig kvalifiserte. Sámi Sær’vi og SRF hadde støttet forslaget om sammenslåing av sorenskriveriembetene, men KUD valgte i stedet å slutte seg til uttalelsene fra Justisdepartementet.³¹⁹

Et av de forslagene KUD imidlertid stilte seg positiv til, var forslaget om opprettelse av Norsk Sameråd. Rådet skulle fungere som et konsultativt organ for de sentrale og regionale

316 St.meld. 21 (1962/63): 4.

317 Ibid.: 4.

318 Ibid.: 4.

319 Ibid.: 7.

myndighetene og sikre at samenes meninger kom til uttrykk.³²⁰ Videre ble det nordiske samarbeidet om samespørsmål i prinsippet støttet. I generelle ordelag ble det pekt på at “det vil være hensiktsmessig at samnordiske samemøter fortsatt blir holdt fra tid til annen for drøfting av saker av felles interesse”.³²¹ KUD gav ingen konkrete forslag for organisering eller økonomisk støtte til dette samarbeidet. Gutorm Gjessings forslag om et “samekontor” i sentraladministrasjonen, som hadde blitt avvist av Samekomiteen fordi det ble fryktet at kontoret ikke ville ha tilstrekkelig kontakt med samiske områdene og ha ensartet og begrenset arbeidsmengde, ble støttet av SRF. De mente at kontoret kunne spille en viktig rolle som sekretariat for Norsk Sameråd, og det ble også vist til at Finland i september 1960 vedtok å opprette en “samedelegasjon” underlagt Justisdepartementet (jf. vedlegg 3 i stortingsmeldinga). Justisdepartementet mente derimot at det ikke var nødvendig å legge et eventuelt samekontor under dette departementet, fordi ingen av Samekomiteens forslag gjaldt deres saksområder. KUD unnlot å kommentere og ta stilling til forslaget om et “samekontor”.

I spørsmålet om rett til erstatning ved industriområder og rett til naturressurser hadde Samekomiteen vist til utredninger som Nordisk Sameråd hadde utført. Det ville undersøke om “denne gruppe i egenskap av urbefolkning bør tilkjennes særskilt rett til naturressursene”, hvor det ble vist til at reineierne i Sverige og Norge var tilkjent rettigheter til mer eller mindre avgrensede områder. Også NRL og Sámi Sær’vi mente det var nødvendig å klargjøre rettsprinsippene, Sámi Sær’vi mente at det var “et faktum – enten man vil ta hensyn til det eller ikke – at samene ofte betrakter seg som eiere eller i hvert fall som de som har førsteretten til disse naturherlighetene”.³²² SRF sa seg enig i dette, men mente det kunne være vanskelig å avgrense et “eget” samisk rettighetsområde hvor “samene – qua urbefolkning – kunne pårope seg rettigheter innenfor”.³²³ KUD kommenterte ikke rettsspørsmålet, men viste i stedet til uttalelsene og Samekomiteens innstilling. Om Stortinget gav sin tilslutning til dem, mente departementet at fagadministrasjonen burde sørge for å samordne tiltakene for Sverige, Norge og Finland.

Spørsmål om egne “urfolksrettigheter” var også tema i et av stortingsmeldingas tre vedlegg. Dette var et nedskrevet foredrag av høyesterettsjustitiarius Terje Wold, holdt ved Nordisk Samekongress i Kiruna august 1962. Wold viste til den Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen av 1950, som likestilte minoritetsgrupper rettslig og juridisk med landet øvrige befolkning. Han pekte på at dette ofte ikke var nok for å bevare

320 St.meld. 21 (1962/63): 15.

321 Ibid.: 15.

322 Ibid.: 9.

323 Ibid.

minoritetenes språk og kultur, men at det i tillegg var behov for tiltak som bruk av eget språk i undervisning, administrasjon, domstolene og kirken. Wold mente at *urbefolkninger*, som var “av en annen rase enn flertallet i landet, taler et annet språk og ikke har gått opp i landets øvrige befolkning”, hadde krav på en viss grad av særrettigheter for å bevare den kulturelle egenart.³²⁴ Samene falt inn under denne kategorien, og Wold mente derfor at samene som gruppe burde få særrettigheter. Dette mente han stod i motsetning til “den del av befolkningen i Finnmark som er av finsk herkomst”, altså kvenene, fordi de selv hadde valgt å forlate Finland. De måtte i stedet betraktes som utvandrere og deres rett kunne ikke gå lengre enn til full likestilling med andre norske borgere, mente han.³²⁵

Som jeg var inne på i kapittel 6.1.2, stilte de samiske kommunene i Finnmark seg positive til de fleste av de foreslåtte tiltakene av økonomisk art. Landbruksdepartementets uttalelse var hovedsakelig en orientering om de tilskudd som allerede var blitt gitt til Samekomiteens forslag. Enkelte spørsmål, blant annet om nye områder for reindrifta, forslaget om deling av Finnmark til to lappfegddistrikt og opprettelse av en driftskredittkasse, skulle bli utredet videre. For reindrifta ble forslaget om å utrede og revidere lov om reindrifta av 1933 imøtekommet, og det ble derfor oppnevnt en komité ved kongelig resolusjon 29. april 1960 med mandat om å gjennomgå gjeldende lovgivning for reindrifta og komme med forslag til endringer.³²⁶

I forhold til det komiteen omtalte som “andre næringer”, altså ferskvannsfiske, jakt, fangst og bærplukking, ble det av Direktoratet for statens skoger hevdet at det måtte utarbeides klare lover om rettigheter til disse ressursene. Det ble videre hevdet at en ikke burde gi reinsamene særfordeler i forhold til disse rettighetene, og “[s]kal det gis særfordeler utover dette, bør disse fordeler også gis til befolkningen innen vedkommende herred”.³²⁷ Dette betød i praksis at rettighetene ikke skulle baseres på etnisitet, men at hele befolkningen i et område skulle ha like rettigheter uansett etnisk tilhørighet.

Hovedinntrykket mitt av de økonomiske tiltakene er at det i stor grad var enighet om Samekomiteens forslag, at de fleste forslagene ble imøtekommet og at tiltakene hadde høy prioritet både hos kommunene, i de berørte departementene og andre parter som hadde avgitt høringsuttalelser. En plausibel forklaring på dette er at de økonomiske tiltakene ikke var kontroversielle, men at det hersket enighet om at de samiske områdene behøvde en økonomisk og næringsmessig utvikling.

324 St.meld. 21 (1962/63): 56.

325 Ibid.: 57.

326 Ibid.: 19.

327 Ibid.: 25.

Når det gjaldt de skolepolitiske tiltak, sluttet de sakkyndige uttalelsene seg til komiteens prinsipielle syn.³²⁸ Særlig gjaldt dette bruken av morsmål i undervisningen. Lærerskolerådet pekte på undersøkelser i andre land som viste at undervisningen best fungerte på morsmål og hvor videre opplæring var avhengig av en grunnleggende morsmålsopplæring. Det ble også påpekt at barna måtte få selvtillit og interesse for skolen for å danne grunnlaget til skolearbeidet. I denne sammenheng stod bruken av morsmål sentralt. Lærerskolerådet anbefalte derfor at undervisning i tospråklige områder i Norge og i andre land burde undersøkes grundigere og danne grunnlaget for en tilrettelagt undervisning for samebarna. Disse anbefalingene ble støttet av skoledirektøren i Finnmark, som i tillegg vektla at samiske elever i ungdomsskolen burde få anledning til skriftlig samiskopplæring.³²⁹ Også SRF og Sámi Sær'vi sluttet seg stort sett til komiteens innstilling. KUD gjentok poenget om at den samisktalende befolkningen måtte ha de samme rettigheter og plikter som den norsktalende befolkningen. Det ble hevdet at

[f]ull likestilling som medlemmer av vårt statssamfunn uansett språklig bakgrunn, innebærer mulighet for den samisktalende befolkning til å bevare samisk kultur i vårt land. Forholdene må derfor legges til rette for en slik likestilling, og det blir da en sak for den enkelte samisktalende å nytte det høve som her gis til å bevare sitt språk og særpregede kulturtrekk ellers.³³⁰

Departementet mente at det skulle iverksettes både generelle og spesielle tiltak i skolesektoren, hvor de generelle tiltakene var felles for skolesektoren i hele landet. Disse var bl.a. utbygging av den 9-årige enhetsskolen og tiltak for å gi like muligheter til å ta videregående utdanning i gymnas, folkehøgskole, yrkesskole og fagskole. Departementet mente her at den 9-årige skolen ville bidra til å få elevene opp på samme faglige nivå som ellers i landet, til tross for at flere barn og unge ville få en tospråklig undervisning i norsk og samisk. De tiltak som skulle gjøres spesielt for samene ble begrunnet ut fra den språklige situasjonen. Flere steder ville det være aktuelt å bygge ut med et "styrkeår" i førsteklasse og et frivillig tiende skoleår, noe som var i tråd med Samekomiteens forslag. Det skulle i tillegg gjøres andre tiltak for å effektivisere skolegangen, som oppheving av turskoleordningen, utvidelse av undervisningstiden og lavere antall elever i klassene for å ha mulighet til individuell språkopplæring.³³¹ De tiltakene som skulle iverksettes i Finnmark, skulle også gjelde i samiske områder andre steder i landet. Etersom samisk språk og kultur skulle få en

328 St.meld. 21 (1962/63): 32.

329 Ibid.: 33.

330 Ibid.: 37.

331 Ibid.: 39.

forsterket stilling i skolen, mente departementet at de dobbeltekstede lærebøkene burde erstattes med bøker på samisk og med samisk stoff. Siden samisk i tillegg kunne erstatte sidemålskravet i ungdomsskolen, gav dette mulighet for å ha undervisning i samisk språk gjennom hele den niårige skolen og til eksamen artium.³³² Samisk skulle her ikke være hovedmålet, men erstatte ulike former for sidemål og fremmedspråkopplæring. Fordi skoleloven av 1959 hadde tillatt bruk av samisk og finsk i skolen anså departementet det som unødvendig formelt å fjerne fornorskningsinstruksen av 1898, den måtte anses som bortfalt. Det viktigste prinsippet var likevel vektleggingen av *valgfrihet*, om at foreldrene fritt kunne bestemme om barna skulle lære seg samisk eller ikke.

Komiteen hadde foreslått en særskilt stipendordning for samisk ungdom, men KUD mente at all norsk ungdom skulle stille likt ved tildeling av stipend, da også annen ungdom måtte reise langt og bo borte under skolegangen.³³³ Videre støttet KUD forslagene om et skoleråd for Indre Finnmark, skolepsykolog i samiske distrikter og bedring av læremiddelsituasjonen. Departementet var med andre ord positiv til flere av de kulturelle tiltakene Samekomiteen hadde foreslått, men fulgte ikke opp alle de forslagene som særbehandlet samene på etnisk grunnlag, for eksempel gjennom egne stipendordninger. Heller ikke Sosialdepartementet støttet fortrinnsrett for samisktalende studenter ved opptak til medisinske studier, begrunnet i at “språkvanskene neppe har særlig betydning for kvaliteten av legetjenesten i de indre Finnmarks-kommuner”.³³⁴

Blant andre kulturelle tiltak var spørsmålet om utvidelse av de samiske radiosendingene. Dette fikk ikke støtte hos NRK på grunn av praktiske utfordringer med å skaffe medarbeidere og stoff. I forhold til forslaget om en daglig timinutters dagsnyttssending på samisk, som ifølge Samekomiteen ville bidra til å gjøre samisk til et “riksspråk”, uttalte Kringkastingsrådet at

[e]in må vere samd med komitéen om dette, og dermed er det sagt at kringkastinga ikkje utan vidare kan setja denne planen i verk. Å gje eit språk offisiell status er eit statsrettsleg spørsmål av stor rekkevidd, ikkje berre for kringkastinga, men for skolen, rettsstellet, all offentleg og kommunal administrasjon o.a. [...] I staden for den godvilje for samene som ein no kan merke alle stader og som Norsk Rikskringkasting har prøvd å styrkje, er det fare for at ein slik demonstrasjon ville utløyse likesæle og irritasjon. [...] Norsk Rikskringkasting viser til desse formelle og praktiske innvendingane og vil seie ifrå at ein ikkje finn grunn til å setje i gang slike sendingar.³³⁵

332 St.meld. 21 (1962/63): 39.

333 Ibid.: 41.

334 Ibid.: 49.

335 Ibid.: 42.

Det ble derfor av Kringkastingsrådet anbefalt ikke å sende dagsnyttssendinger på samisk hver dag. Det ble likevel foreslått å ha en sending i uka med særskilte sendinger for samer i Trøndelagsområdet og for samene i Indre Finnmark. Kringkastingsrådet påpekte at forslagene for sendingene ikke var tenkt å forsterke utviklinga mot et tospråklig samfunn, men at det kun tok hensyn til den “faktiske situasjonen” og ønsket om at alle norske borgere skulle ha mulighet til å få del av radiosendingene. KUD, på sin side, mente at man så langt det var teknisk og programmessig mulig burde imøtekomme ønskene om samiske sendinger. Fordi mellombølgesenderne i Finnmark hadde blitt utbygd etter Kringkastingsrådets uttalelse, mente KUD at etterspørselen nå kunne etterkommes.

Jeg mistenker at kringkastingssjef Kaare Fostervoll personlig stod bak avvisninga av utvidelser av sameradiosendingene, med bakgrunn i at han flere ganger hadde uttalt seg negativt om utvidelsen av sendingene og om Samekomiteens forslag – særlig omtalen om samisk som riksspråk. Som han sa i en sammenheng: “I norsk rettsstell og i offentlig administrasjon er det i dag berre bokmål og nynorsk som er riksspråk”.³³⁶ Ifølge Odd Mathis Hætta, falt kringkastingssjefens uttalelser i samme kategori som “Rønbeck-linja”, nemlig at skolen og kringkastinga skulle følge samme *fornorskninglinje*. Hætta hevder at kringkastingsrådets behandling av Samekomiteens innstilling “gir kanskje mer enn noen annen enkeltsak innsikt om hvordan de toneangivende organer og personer, så på samiske spørsmål og i særdeleshet de samiske sendingene”.³³⁷

Av andre forslag for kulturelle tiltak, ble Samekomiteens forslag om opprettelse av et sentralbibliotek for indre Finnmark støttet av SRF, som påpekte at det fantes lite litteratur og informasjon på samisk. Forslaget fikk også støtte av Statens bibliotektilsyn. Videre ble det av KUD gitt støtte til forslaget om et samisk institutt, som skulle arbeide for vern av samisk kultur og utvikling av samiske næringer, og departementet mente at den foreslåtte institusjon for høyere utdanning og forskning i Tromsø (jf. St.meld. nr 91. for 1961/62) måtte ses i sammenheng med planen om instituttet, fordi “forholdene i Tromsø ligger vel rette for fagområdet samisk språk og kultur”.³³⁸ Ut fra den korte kommentaren KUD gav om forslaget, er det uklart hvorvidt dette instituttet skulle være del av det planlagte universitetet, eller om det skulle være en selvstendig enhet som samarbeidet med universitetet. Departementet støttet videre forslaget om vern av samiske tradisjoner og kulturminner, og at det på statsbudsjettet for 1962 og for 1963 skulle det bevilges penger for til sammen fire stillinger til dette arbeidet.

336 Hætta 1984: 159.

337 Hætta 1984: 155-156.

338 St.meld. 21 (1962/63): 47.

6.2.2 Innst. S. nr 196 (1962/63)

Stortinget kirke- og undervisningskomité (heretter “Stortingskomiteen”) gjorde en grundig forberedelse av saken for Stortinget med sin innstilling nr. 196. Innstillinga følger i hovedsak oppsettet og forslagene fra St. meld. 21, men hadde avvikende vurderinger i noen saker. Nye saksområder ble også trukket inn, som turistnæring, elektrisitetsforsyning og bergverk. Ut over dette sa Stortingskomiteen seg “enig med departementet i det grunnsyn som meldingen skisserer og vil legge dette til grunn for behandlingen av de enkelte avsnitt i meldingen”.³³⁹ Likevel var det flere tilfeller hvor Stortingskomiteens uttalelser i større grad sammenfalt med Samekomiteens forslag enn departementets. Et eksempel var forslaget om å styrke bruken av samisk språk i administrasjonen i “det samiske kjerneområdet” ved å gi fortrinnsrett til samisktalende søkere. Mens Justisdepartementet og KUD ikke støttet forslaget, stilte Stortingskomiteen seg positive til forslaget under forutsetning av at kandidatene stilte på ellers like vilkår som andre søkende. Samtidig ble det uttalt at

[e]vnerik samisk ungdom bør spesielt stimuleres til å søke en utdanning som gjør dem skikket til å ta embeter og stillinger i rettsvesenet og i administrasjonen – uansett hvor i landet – men først og fremst i de samiske områder, der deres kunnskaper i samisk og deres samhørighet med sine egne vil være av den største verdi for den samiske kultur og dens utfoldelse.”³⁴⁰

Begrunnelsen for støtten var at henvendelser på samisk skulle kunne besvares på samisk: “I distrikter der en større eller mindre del av befolkningen er samisktalende, må det være et krav om at alle offentlige kunngjøringer skjer både på samisk og norsk.”³⁴¹

I spørsmålet om opprettelse av et felles sorenskriveri og politidistrikt for det samiske området, var Stortingskomiteen enig med Justisdepartementet om at det på det daværende tidspunktet ikke var aktuelt med et eget sorenskriveri og eget politidistrikt for innlandskommunene i Finnmark.³⁴² Men etter fullføringen av byggingen av indre riksvei mente Stortingskomiteen at spørsmålet måtte tas opp til ny drøfting. Komiteen sa seg ikke enig i Justisdepartementets argument om at ordningen kom til å bli dyr og lite hensiktsmessig. I stedet ble det påpekt at “[v]ed at det blir ett sorenskriveri og ett politidistrikt, vil adgangen til å få samisktalende tjenestemenn til den offentlige administrasjon og til rettsvesenet bli atskillig lettere, og ordningen med rettstolker vil bli vesentlig forenklet”.³⁴³

339 Innst. S. 196 (1962-63): 471.

340 Ibid.: 472.

341 Ibid.

342 Ibid.: 473.

343 Ibid.

Under avsnittet “Samenes rett til erstatning ved industrireising” og forslagene for tiltak av økonomisk art, hadde Samekomiteen kommet inn på spørsmålet om rettigheter til land og vann. Både NRL, Sámi Sær’vi og SRF hadde pekt på behovet for en utredning av rettighetsspørsmål i samiske områder, og organisasjonene mente at samene i lys av å være “urbefolkning” burde ha førsterett til ressursene.³⁴⁴ KUD hadde ikke kommentert rettighetsspørsmålene. Stortingskomiteen sa seg “enig i de synsmåter som er hevdet av Samekomiteen og vil understreke det viktige i at disse spørsmål blir utredet så snart som råd er”.³⁴⁵ Stortingskomiteen påpekte at samene i uminnelige tider hadde vært avhengig av fiske i elver og vann, drevet jakt og fangst og ellers høstet av naturen, og den mente at “[d]isse rettigheter bør flyttsamene fortsatt får beholde.”³⁴⁶ Stortingskomiteen la seg derfor på en linje med NRL og Sámi Sær’vi som mente at samene hadde en historisk tilstedeværelse og hadde spesielle rettigheter til land og vann. Stortingskomiteen viste til Samekomiteens forslag om en egen lovkomité til å utrede spørsmålene, som burde bestå av minst tre representanter for samene, ble det foreslått av Stortingskomiteen.

Stortingskomiteen var grundigere i sin behandling av de nasjonale og nordiske organisasjonene enn det KUD var. Departementet var positiv til Norsk Sameråd som et “konsultativt organ for de sentrale og regionale myndigheter”, som skulle være knyttet til sentraladministrasjonen.³⁴⁷ Stortingskomiteen mente på sin side at medlemmene skulle foreslås av NRL og Sámi Sær’vi og at rådet skulle plasseres i Finnmark. Det ble framhevet at rådet skulle være et bindeledd mellom samene og administrasjonen og at det var viktig at kontakten med samene og deres organisasjoner var tett. Dette samsvarte med Samekomiteens oppfatning, og i forhold til St.meld. 21 ble det tydeligvis lagt vekt på at samene selv skulle ha medbestemmelse over rådet ved at organisasjonene bestemte medlemmene. Videre mente Stortingskomiteen at det var viktig “at det samarbeide[t] som er etablert mellom Finland, Sverige og Norge for gjennom Nordisk Sameråd å ivareta samenes felles interesser i de tre land bør fortsette”.³⁴⁸ Det ble videre foreslått å gi statsstøtte til kost- og reisegodtgjørelse for rådets medlemmer, samt tilskudd til virksomhet. Komiteen foreslo også rådets sammensetning, med fem representanter fra Norge, fire fra Sverige og tre fra Finland.

Både departementet og Stortingskomiteen hadde en mer restriktiv holdning til samisk språk enn Samekomiteen. Dette hadde trolig sammenheng med den opphetede debatten

344 Begrepet bruk av SRF, av NRL: “landets eldste innbyggere”. I dag: “urfolk”.

345 Innst. S. 196 (1962/63): 474.

346 Ibid.: 483.

347 St. meld. Nr. 21 (1962/63): 15.

348 Innst. S. 196 (1962-63): 475.

spørsmålet hadde skapt i Finnmark og den negative responsen kommunene hadde gitt til bruk av samisk språk i skole og administrasjon. Stortingskomiteen vektla i likhet med KUD at det skulle være foreldrene som skulle bestemme om barna deres skulle ha samiskopplæring i skolen, samtidig som komiteen pekte på viktigheten av å lære seg det norske språket: “Bare ved å beherske også dette språk kan samene oppnå likestilling med landets øvrige borgere”.³⁴⁹ Ut over det sa Stortingskomiteen seg enig i de fleste av KUDs forslag, men komiteen gikk lengre enn KUD i å peke på at samiske barn hadde rett på å få undervisning i samisk muntlig og skriftlig, helt fra barneskolen og ut videregående opplæring. I spørsmålet om opprettelse av et eget samisk gymnas gikk Stortingskomiteen mot departementets forslag om å legge dette til Alta, fordi det ville være flere søkere om gymnaset lå i et samisk område. Komiteen sa seg i prinsippet enig med KUD om at samisk og norsk ungdom skulle stille likt ved tildelingen av stipend, men fordi mange samiske kommuner med svak økonomi ikke kunne gi stipend til ungdom ble det åpnet for at samisk ungdom skulle kunne få tilgang til en særskilt stipendordning. Det ble foreslått at dette kunne gis gjennom opprettelse av et samefond, et forslag som skulle bli utredet.³⁵⁰ I tillegg ble det pekt på at samer skulle stimuleres til å søke visse utdannelser. Dette gjaldt blant annet landbruksutdanning og helsefaglig utdanning.

I spørsmålet om vern og innsamling av samiske kulturminner fremmet Stortingskomiteen en større vektlegging av lokale samlinger, som skulle “være tilgjengelige for den befolkning som ikke har muligheter for å besøke museene i Tromsø og Oslo”.³⁵¹ Det ble påpekt at også sørsamene burde få mulighet til å ta vare på sine kulturminner og tradisjoner, og komiteen ba derfor departementet se med velvilje på de anstrengelser som ble gjort lokalt for å bevare kulturminnene. Stortingskomiteen gikk samtidig lengre enn departementet i forslagene om kringkastingen ved å fremme et forslag om at de tre nordiske landene burde samarbeide om de samiske sendingene, et forslag som ble anbefalt å utredes videre. Samtidig skulle det samarbeides med svenske og finske myndigheter for realiseringa av et samisk institutt, som ble foreslått lagt til Tromsø.³⁵²

6.2.3 Stortingsdebatten: 27. mai 1963

Kirke- og undervisningskomiteens innstilling nr. 196 ble drøftet i Stortinget i mai 1963. I Stortingsdebatten deltok 20 representanter. Ordskiftet bekreftet i stor grad at det på sentralt politisk hold hadde skjedd en mentalitetsendring overfor samene, med økt velvilje overfor

349 Innst. S. 196 (1962-63): 490.

350 Ibid.: 492.

351 Ibid.: 495.

352 Ibid.: 494.

samisk språk og kultur. Hovedvekten i debatten lå imidlertid på det som kan oppfattes som “distriktpolitiske virkemidler” for økonomisk og sosial likestilling av samene, hvor det hersket enighet om at det trengtes et krafttak for å hjelpe samene i denne utviklinga. Men flere tok i tillegg opp temaer av en mer prinsipiell minoritetspolitisk karakter, og det er særlig disse som vil vektlegges i denne gjennomgangen. I debatten ble både Samekomiteen, KUD og Kirke- og undervisningskomiteen berømmet for å ha gjort et grundig og sakkyndig arbeid, og Einar Hovedhaugen (Sp, Oppland) fikk allmenn tilslutning da han karakteriserte dagen som en “historisk dag”.³⁵³ Hovedhaugen påpekte som flere andre at det i historia hadde blitt gjort “synder og feilgrep” overfor samene, og at det nå måtte ordnes opp:

Vi har ingen ting å vere stolte av. Det er ikkje samane som står i gjeld til samfunnet. Gjeldsposten er på vår side. Det vi i dag står overfor, er eit forsøk på å betale tilbake litt av den gjelda og den skulden vi har dynga over vore hovud når det gjeld den samiske folkegruppe.³⁵⁴

Ifølge ham hadde det norske samfunn en moralsk plikt til å løse problemene i samiske distrikt, et ansvarsforhold som ble påpekt også av andre representanter. Trygve Bull (Ap, Oslo) mente at staten måtte derfor gjøre opp for den urett som hadde blitt gjort:

La oss da nå når vi har fått et velferdssamfunn her i vårt eget norske samfunn [...], sørge for at det ikke står på lumpne 10 000 eller 100 000 kroner å gjøre godt igjen den urett som er gjort mot dette lille folk – som bare representerer en halv promille av vårt eget folk, men som er et folk innen vårt eget, med sitt særpreg og sine eiendommeligheter.³⁵⁵

Hovedhaugen og Bull var de to representantene i debatten som i størst grad uttale seg i tråd med Samekomiteens argumenter om den samiske kulturens egenverdi og om respekt og solidaritet innenfor et pluralistisk kultursyn. Hovedpoenget var at selv små minoritetsgrupper hadde krav på respekt og rettigheter. De økonomiske, sosiale og kulturelle tiltak som skulle gjøre samene likestilte, måtte skje på samenes egne premisser, de skulle selv danne vilkårene for bevaring og selv bestemme om barna deres skulle lære samisk på skolen. Denne frivilligheten ble særlig påpekt av kirke- og undervisningsminister Helge Sivertsen: “Det er ikkje gjennom tvang eller velmeint formaning samisktalende folk kjem til å ta vare på sitt språk og sin kultur, men ved sin eigen styrke og vilje.”³⁵⁶ Det viktigste prinsippet mente han likevel var at det skulle være full likestilling “mellom dei som har samisk språkbakgrunn, og

353 Stortingsforhandlinger nr. 432, 1963: 3438.

354 Ibid.: 3438.

355 Ibid.: 3444.

356 Ibid.: 3448.

dei som har norsk. Alle er likestilte medlemmer av det norske statssamfunnet.”³⁵⁷ Tydeliggjøringa av frivillighet ble trukket fram av flere av talerne, blant andre Erling Norvik (H, Finnmark). Han påpekte at debatten om Samekomiteens innstilling hadde lagt seg etter hvert som det ble klart at samene skulle være medbestemmende i utformingen av tiltak, og spesielt etter avklaringa om at det var foreldrene som skulle bestemme valg av undervisningsspråk. Men denne valgfriheten ble også problematisert. Asbjørn Holm (Sf, Nordland) påpekte at fornorskningspolitikken hadde gjort at samene “er blitt tvunget til å betrakte det ikke-samiske som det verdifulle, og følgelig trakter de etter det. På denne bakgrunn kan vi ikke plutselig kreve et dyptgripende valg av den enkelte same. Vi har allerede ødelagt valgets reelle innhold.” Han mente derfor at valget av målform måtte komme gradvis, og ikke “settes på spissen”. Samtidig etterlyste han en vurdering av fornorskningspolitikken “og de skadelige følgende den har fått”.³⁵⁸

I stortingsdebatten viste flere representanter et prinsipielt syn på samepolitikken som lå nærmere Samekomiteens innstilling enn stortingsmeldinga. Flere stilte seg positive til særrettigheter på etnisk grunnlag gjennom fortrinnsrett til stillinger og egne stipend for samisk ungdom. Trygve Bull var blant den som var positiv til forslaget om særstipendordninger for samisk ungdom. Han mente dette ville gjøre at samer lettere kunne utdanne seg til en rekke yrker, blant annet filologer, realister og jurister. Bull begrunnet dette med at samene stod i en vanskelig særstilling og at dette måtte tas hensyn til.³⁵⁹ Hanna Berg Angell (Ap, Troms) mente at samisk ungdom måtte stimuleres til å søke høyere utdanning, og at dette best kunne gjøres ved en særskilt samisk støtteordning. Samtidig støttet hun andre kulturelle tiltak og vektla verdien av morsmålsundervisning fordi “den samiske kulturen er så særmerkt og verdifull at vi har all grunn til å gje han det rom han treng, og til å ta vare på han for komande slekter”.³⁶⁰ Torkell Tande (V, Telemark) mente at samene skulle ha fortrinnsrett til administrative stillinger i områder hvor store deler av befolkningen var samisk.³⁶¹

Samtidig var flere positiv til at samene skulle ha en spesiell rett til land og vann og at det burde nedsettes en komité til å utrede disse rettighetene. Guttorm Hansen (Ap, Nord-Trøndelag) hevdet at “man bør reservere samene enkelte vatn og vassdrag til fiske, dersom ikke deres gamle rett til fiske skal bli helt illusorisk”.³⁶² Også Helge Jakobsen (V, Troms) hevdet at samenes rett til multer, fiske, skog og jord skulle beskyttes.

357 Stortingsforhandlinger nr. 432, 1963: 3447.

358 Ibid.: 3451.

359 Ibid.: 3443.

360 Ibid.: 3453.

361 Ibid.: 3449.

362 Ibid.: 3438.

I forhold til tiltak av kulturell art, ble forslaget om et samisk gymnas støttet av flere representanter. Trygve Bull mente at det var sameungdommens sak å avgjøre om de ønsket at dette skulle ligge i Karasjok, eller om de ville gå sammen med elever fra andre deler av Finnmark på gymnaset i Alta. Fordi Finnemisjonen hadde en samisk ungdomsskole i Karasjok, mente Bull at det allerede eksisterte et miljø der, med lærere som kunne benyttes.³⁶³ Forslaget om å legge gymnaset til Karasjok ble i tillegg støttet av Einar Hovedhaugen. Også SRFs forslag om en tilsynsmann for opplæringen av samebarn ble støttet. Asbjørn Holm pekte på at tilsynsmannen skulle ha ansvar for å koordinere tiltakene i skolesektoren og ha et oppsyn med praktiseringen av skole- og kulturarbeidet hos samene.³⁶⁴ Samtidig ble det vist til behov for i større grad å utrede situasjonen for samene *utenfor* Finnmark. Guttorm Hansen mente at situasjonen for sørsamene hadde kommet lite fram i Samekomiteens innstilling og i stortingsmeldinga. Han mente samene i fjellområdene hadde en “eldgammel rett som ingen med noen som helst anstendighetsfølelse bør kreve fratatt dem”.³⁶⁵ Men spredningen av jordbruksarealer, teknisk utvikling og økt turisme var i ferd med å ta fra samene fjellområdene. Trygve Bull påpekte nødvendigheten av å gjøre tiltak for en sørsamisk kulturreising, fordi “det sørsamiske språket er i ferd med å dø ut”.³⁶⁶ Blant annet hevdet han at litteratur og religiøse tekster og salmer burde trykkes på sørsamisk. Også Asbjørn Holm etterlyste tiltak innenfor skolesektoren andre steder enn i Finnmark, da han mente at alle de positive tiltakene som hadde blitt diskutert i liten grad berørte samer i områder hvor de virkelig var tallmessig en minoritet. Særlig viktig var spørsmålet om undervisningsspråk.

Forslaget om et Norsk Sameråd ble støttet av flere representanter, men det var uenighet om hvor sekretariatet skulle plasseres og om hvilket departement samerådet skulle ligge under. Einar Hovedhaugen mente det burde lokaliseres til Finnmark for å ha tett kontakt med det samiske kjerneområdet, og at KUD burde være koordinerende departement. Dette ble støttet av Jon Leirfall (Sp, Nord-Trøndelag), begrunnet med at det var dette departementet som fra før av hadde særlig arbeidet med samiske spørsmål. Leirfall mente i tillegg at administrasjonen for Norsk Sameråd burde plasseres i Oslo i nærheten av departementene, for lettest å få gjennomført saker: “Det er jo diverre slik at det som er langt borte, ofte blir gløymt”.³⁶⁷ Erling Engan (Sp, Nordland) var enig i at sekretariatet ikke burde legges til Finnmark fordi rådet skulle representere alle norske samer fra Finnmark, til Hedmark. I stedet

363 Stortingsforhandlinger nr. 432, 1963: 3444.

364 Ibid.: 3452.

365 Ibid.: 3437.

366 Ibid.: 3443.

367 Ibid.: 3456.

mente han at administrasjonen burde legges til Tromsø, i forbindelse med framtidig bygging av universitet og institutt for samisk språk og kultur.

Av de 20 som deltok i debatten, var det åtte fra Arbeiderpartiet, tre fra KrF, to fra Høyre, fire fra Senterpartiet, en fra Sosialistisk Folkeparti og to fra Venstre, hvor alle uttrykte seg positive til tiltak for samene. Debatten viste dermed en bred tverrpolitisk støtte for å styrke myndighetenes tiltak overfor den samiske befolkningen. Flere som deltok viste tydelig at de hadde satt seg godt inn i saken, med kjennskap til den historiske utviklingen så vel som til dagsaktuelle problemstillinger, dette gjaldt i særlig grad Einar Hovedhaugen og Trygve Bull. Men også andre representanter talte med stor faglig autoritet, blant andre Guttorm Hansen, Asbjørn Holm og Hanne Berg Angell. Av de representantene som var fra Finnmark, tok tre av de fire representantene (Erling Norvik, H, Harry Klippenvåg, Ap og Johannes Olai Olsen, Ap) i all hovedsak opp kun praktiske og økonomiske spørsmål og ikke om kulturpolitikk eller prinsipper for den framtidige samepolitikken.³⁶⁸ Unntaket var Harald Samuelsberg, som blant annet tok opp skole- og kulturproblem i Finnmark. Likevel støttet alle de fire representantene komitéinnstillinga. Heller ikke kirke- og undervisningsminister Sivertsen tok opp kontroversielle spørsmål eller andre tema hvor det var uenighet mellom Storting og regjering, men fokuserte på det prinsipielle grunnsyn for stortingsmeldinga.

6.3 Oppsummering

Som jeg har vært inne på, støttet St.meld. 21 (1962/63) en rekke av de økonomiske- og kulturelle tiltakene som Samekomiteen foreslo, noe som signaliserte at regjeringa var villig til å gjøre store bevilgninger for å iverksette tiltak for den samiske befolkningen. Det ble lagt vekt på tiltak innenfor skoleverket, som baserte seg på nye pedagogiske linjer i språkopplæringa så vel som en mer pluralistisk holdning til samisk språk og kultur. Det framgikk ut fra tiltakene at staten skulle tilrettelegge for at samene kunne bevare sitt språk og særpregede kultur, og et av de viktigste forslagene for dette var at det skulle gis anledning til å få undervisning i samisk gjennom hele grunnskolen og i særlige samiske linjer ved gymnaset. Undervisninga av samene i det "samiske kjerneområdet" skulle gjøres med bruk av samiske bøker, slik at det ble satt punktum for bruken av dobbeltekstede lese- og lærebøker. Regjeringa tok et viktig prinsipielt standpunkt gjennom disse forslagene, samtidig som flere av Samekomiteens prinsipielle forslag som baserte seg på en etnisk særstatus og konsolidering av et samisk kulturområde, ikke ble støttet. For meg virker det som om

368 Aarseth 1983:12, Meløy 1984: 130, Aarseth 2006: 62.

regjeringas grunnsyn var at den samiske minoriteten skulle gis vilkår for å kunne, sosialt og økonomisk, likestilles med hovedbefolkningen, der de “samisktalende nordmenn” var formelt likestilt med “norsktalende nordmenn”. I den grad det ble åpnet for egne tiltak rettet mot samene var dette språklige tiltak, hovedsakelig i skolen. Den løsninga som ble presentert gjennom Stortingsmeldinga, la ikke opp til den grundige og planfaste tiltaksordningen for de samiske områdene som Samekomiteen ønsket, men problemene ble i stedet “nedjusterte” til kun språklige problemer hos samene. De forslag som innebar særrettigheter knyttet til gruppestatus ikke ble støttet, sammen med de forslagene som kunne bidra til å skille ut samene fra majoritetsbefolkninga. Avvisninga av disse forslagene var i tråd med momenter fra Karasjokresolusjonen om at samene ville være “ett med landets øvrige befolkning”.

I Stortingets behandling av Samekomiteens innstilling, gjennom kirke- og undervisningskomiteens Innst. S. nr. 196 (1962/63) og stortingsdebatten i mai 1963, lå flere av forslagene og innspillene nærmere de tiltak Samekomiteen hadde foreslått, sett i forhold til Stortingsmeldinga. Dette gjaldt blant annet spørsmål om rett til erstatning ved inngrep i samiske bruksområder, mulighetene for særbehandling på etnisk grunnlag gjennom fortrinnsrett og stipendordninger og forslag om opprettelse av et samefond. Det ble også åpnet for at det kunne opprettes et eget samisk sorenskriveri og et eget politidistrikt i det samiske kjerneområdet. Gjennom Stortingets behandling ble det også gitt mer konkrete forslag til støtte for ulike tiltak, for eksempel forslag til medlemssammensetninga av Nordisk Sameråd og av komiteen til å utrede samiske rettigheter til land og vann. Det ble også, især gjennom stortingsdebatten, tatt opp at tiltakene både i Samekomiteens innstilling og stortingsmeldinga var hovedsakelig rettet mot et “samisk kjerneområde”, og ikke samene ellers i landet. Det ble her framhevet at de foreslåtte tiltakene i liten grad ville komme samene i Trøndelag og i Nordland særlig til gode.

Stortinget og regjeringa viste på flere områder en ulik innstilling til Samekomiteens forslag, og det kan tolkes som om at den generelle holdninga til samiske spørsmål var ulik. Slik jeg ser det, var regjeringas holdning til samepolitikken grunnprinsipper mer restriktiv og mindre radikal enn Samekomiteen, mens det i Stortingets behandling av saken var en viss tilbakevending til Samekomiteens prinsipielle ståsted og konkrete forslag til tiltak. Knyttet opp mot de ulike minoritetspolitiske alternativene, innebar Samekomiteen og Stortingets holdning til tiltakene at den assimilerende politikken skulle erstattes med en samepolitikk basert på pluralistisk integrasjon, hvor samene økonomisk og sosialt sett skulle inkluderes i samfunnet, men hvor det samtidig ble gitt muligheter for bevaring og styrking av samisk språk og kultur. Stortingsmeldingas grunnholdning brøt også med assimileringspolitikken, og

forslag om vern av den samiske kulturen og språket ble støttet, men i forhold til både Samekomiteen og Stortinget ble det av regjeringa tatt atskillig mer forsiktig standpunkt til viktige prinsipielle bestemmelser. I denne sammenlikninga var stortingsmeldinga langt mer pragmatisk, fordi det ut fra stortingsmeldinga ble gitt formuleringer som ville bidra til å skape en samepolitikk basert på en pluralistisk integrasjonsmodell. Eksempler på slike formuleringer blant annet at “[I]ikestilling og framgang økonomisk og i sosial trygghet, vil gjøre det mulig for den samisktalende befolkning å bevare samisk kultur i vårt land”.³⁶⁹ Likevel ble ikke de pluralistiske ideene konsekvent fulgt opp i de tiltakene som ble gjennomgått i meldinga. Som jeg allerede har vært inne på, ble en rekke av de sentrale prinsipielle forslagene som Samekomiteen foreslo, ikke støttet eller tatt stilling til i stortingsmeldinga. På denne måten fikk de praktiske kulturelle- og økonomiske tiltakene den største vektlegginga. For eksempel ble det ikke tatt stilling til samene som etnisk minoritetsgruppe, og det var ingen referanser til rettigheter, arealvern og politisk representasjon ut fra etnisk tilhørighet. Dette var til forskjell for Samekomiteen som omtalte samene som en egen etnisk gruppe, pekte på deres historiske rettigheter og statens minoritetspolitiske forpliktelser knyttet til denne statusen. Samekomiteens vektlegging av folkegruppens gjensidige respekt og solidaritet ble heller ikke nevnt. De positive særfordelene for samene som gruppe ble avvist, og samenes problemer ble marginalisert som “språklige problemer”.

Hvordan kan regjeringas og Stortingets ulike holdning til Samekomiteens innstilling forklares? En av årsakene var trolig den sterke opposisjonen i Finnmark. Denne forklaringa har blitt framhevet av Henry Minde. Han har pekt på at de politiske forholdene i Arbeiderpartiet gjorde at retningslinjene for samepolitikken fra 1960-tallet var preget av et kompromiss, mellom de motstridende syn som eksisterte i Arbeiderpartiet på sentralt og lokalt hold.³⁷⁰ Minde har fått støtte av andre historikere og forskere for dette synet, om at stortingsmeldingas manglende oppslutning om Samekomiteens prinsipielle grunnsyn må ses i sammenheng med motstanden mot Samekomiteens innstilling i Finnmark.³⁷¹ Jeg er også av denne oppfatninga. Ettersom sentrale arbeiderpartipolitikere i Finnmark gikk så kraftig ut mot Samekomiteens innstilling, påvirket dette utvilsomt arbeiderpartiregjeringa. Det som taler for denne forklaringsmodellen er at flere av “påskeresolusjonens” argumenter kan sies å prege stortingsmeldinga. Dette er blant annet avvisinga av samiske særrettigheter og opprettelsen

369 St.meld. 21 (1962/63): 4.

370 Minde 1980: 108.

371 Minde 1980: 108, Faaberg 1984: 76, Bratrein og Niemi 1994: 203-204.

av et “samisk kjerneområde”. At det i stortingsmeldinga så tydelig ble vektlagt at foreldrene skulle bestemme om barna skulle ha samiskopplæring, må også ses i denne sammenhengen.

En annen årsak til regjeringa og Stortingets ulike holdning til Samekomiteens innstilling, som ikke nødvendigvis utelukker forrige forklaringsmodell, er den innflytelsen andre aktører hadde på de politiske maktorganene. I Landbruksdepartementets arkiv har jeg funnet en uttalelse fra SRF til stortingsmelding nr. 21, som ble sendt til kirke- og undervisningskomiteen under arbeidet med Innst. S. nr. 196. SRF hadde fra før av gitt sin uttalelse før stortingsmeldinga, og den formelle høringsrunden var over. Ekstrauttalelsen ble den andre uttalelsen fra rådet, som en særlig kommentar til stortingsmeldinga. I brevet står det at SRF i et rådsmøte i Alta mars 1963 “besluttet å legge fram for Stortingets kirke- og skolekomité [undervisningskomité] merknader til stortingsmelding nr. 21 (1962–63) innen meldingen blir behandlet i Stortinget”.³⁷² Det er ikke umulig at rådet, i lys av å være et konsultativt organ for samiske spørsmål, ble forespurt en uttalelse av KUD eller av Stortinget. Men ut fra at det verken i arkivmaterialet eller i forskningslitteraturen nevnes en slik forespørsel kan det tyde på at SRF selv tok initiativ til uttalelsen.

Både i Innst. S. nr. 196 og i stortingsdebatten vises det til og siteres konkrete uttalelser som var skrevet i brevet fra SRF. En rekke av de forslagene som ble fremmet her er lik de innvendingene SRF kom med mot stortingsmeldinga. Dette var blant annet at forslaget om at det samiske gymnaset skulle ligge i samiske distrikt (ikke i Alta), og at det foreslåtte samiske instituttet skulle samarbeide med Sverige og Finland. Videre var det forslaget om en tilsynsmann som skulle koordinere tiltak i samisk skole- og kulturarbeid, samt behovet for tiltak og utredning av samiske forhold *utenfor* Finnmark. Også flere av de forslagene som la opp til visse særrettigheter for samene, som egne stipendordninger for samisk ungdom og at rettspersonalet var samiskspråklig med kjennskap til samisk rettsoppfatning (noe som innebar fortrinnsrett for samiskspråklige søkere), ble tatt opp av SRF. Dette gjaldt også forslaget om en komité “hvor samene er godt representert” som skulle utrede samenes rettigheter til land og vann, tilbakevendinga til forslaget om et samekontor i sentraladministrasjonen, og forslaget om at KUD skulle ha ansvar for samiske spørsmål. Det siste som SRF foreslo, og som ble tatt opp på Stortinget, var opprettelsen av et samefond.³⁷³

I tillegg til at SRF i sitt brev fremmet disse forslagene for Stortinget, ble det også i brevet tatt opp at fornorskningspolitikken hadde skapt en nedvurdering og uvilje mot samisk

372 RA, LD, S-1247/D, Boks L0055, Mappe 0004. Dokument: “Uttalelse om st.meld. nr. 21 (1962-63)”, datert 23.04.1963.

373 Ibid.

språk, noe som ifølge SRF bidro til å skape “strid med frivillighetsprinsippet at den samiske befolkning eventuelt uttaler seg i samsvar med det som samfunnsinstitusjonen skolen har påvirket dem til å mene og majoritetsopinionen av ikke-samer også nu tvinger dem til”.³⁷⁴ Dette mente rådet kunne få konsekvenser for foreldre som skulle bestemme om barna skulle bruke samisk i undervisninga, slik at dette valget ble gjort på grunnlag av gamle fordommer. Denne innvendinga ble, som jeg har vist, tatt opp av Asbjørn Holm i stortingsdebatten, og da siterte han deler av SRFs uttalelse. Det kan virke som om SRF gikk utenom de vanlige kanalene for påvirkning (ettersom høringsperioden var ferdig) for å legge føringer på den framtidige samepolitikken som lå i støpeskjeen. I alle fall synes uttalelsen å ha hatt innvirkning på Stortingets innstilling, ettersom så mange av tiltakene SRF foreslo senere ble tatt opp på Stortinget. Dette kan bidra til å forklare Stortingets og regjeringas ulike innstillinger, og hvorfor det med Stortingets behandling av saken skjedde en viss tilbakevending til Samekomiteens ideer og forslag. Igjen vil jeg påpeke at det er vanskelig å vite dette med sikkerhet, men at samsvaret i SRFs brev og Stortingets forslag er påfallende.

Brevet fra SRF til Stortingets kirke- og undervisningskomité viser viktigheta av aktørenes rolle i utforminga de samepolitiske prinsippene i denne perioden. Rådet, som var besatt av to av de mest engasjerte samene innenfor samepolitiske spørsmål, Per Fokstad og Hans J. Henriksen, spilte en viktig rolle med å påvirke sentralmyndighetene i en periode hvor framtidige samepolitiske prinsipper ble tatt opp til debatt. At det på Stortinget tilsynelatende ble vist gehør for Fokstad og Henriksens radikale ideer, signaliserer også et viktig prinsipielt tidsskifte for politikken. Flere av de forslagene som ble tatt opp og debattert på Stortinget, var fremmet av to samer. I tillegg gjorde personkoblingene, blant annet at Fokstad både satt i Samekomiteen og i SRF, at enkeltaktørene var sentrale premissleverandører for politikken.

Likevel, de samepolitiske tiltakene som ble foreslått og diskutert i Samekomiteen, i regjeringa (gjennom St.meld.21 1962/63) og på Stortinget, ble bare til en viss grad satt ut i virke. Dette tas opp i neste kapittel.

374 RA, LD, S-1247/D, Boks L0055, Mappe 0004. Dokument: “Uttalelse om st.meld. nr. 21 (1962-63)”, datert 23.04.1963.

Kapittel 7

Konklusjon

Temaet for denne oppgaven er norsk samepolitikk i perioden fra 1945 til 1963. Problemstillingen har på den ene siden vært å undersøke ulike samepolitiske tiltak som ble planlagt og forsøkt gjennomført i perioden, hvor jeg særlig har lagt vekt på de tiltakene som ble foreslåtte av Samordningsnemda for skoleverket, nedsatt i 1947, og Samekomiteen, nedsatt i 1956, og den politiske behandlingen av disse forslagene. På den andre siden har jeg forsøkt å kartlegge holdningene til de reformtiltak sentralmyndighetene hadde planer om. Her har jeg satt søkelyset på kommuner i Finnmark med en betydelig andel samisktalende befolkning, og særlig Karasjok, hvor debatten var størst. Ut fra denne gjennomgangen har jeg pekt på at det kom fram ulike holdninger til reformtiltakene på ulike lokale og sentrale politiske nivå. Sentralmyndighetene viste en mer positiv innstilling til å skulle ta et grunnleggende oppgjør med fornorskningspolitikken, men de planlagte tiltakene som skulle bidra til dette oppgjøret ble motarbeidet av politiske maktkonstellasjoner i Finnmark, og til dels samiske holdninger.

7.1 Oppsummering

I første fase, 1945–1946, viste jeg hvordan det like etter andre verdenskrig var tegn på et positivt holdningsskifte overfor samisk språk og kultur. Denne tendensen hadde begynt å vise seg alt på 1930-tallet, ved at det i Skoleloven av 1936 ble åpnet opp for at samisk igjen kunne brukes som hjelpespråk i skolen. Dette stod i motsetning til den kvenske minoriteten, som ikke fikk anledning til å bruke finsk som hjelpespråk i undervisninga. Det ble fra dette tidspunkt skapt et formelt skille i den minoritetspolitiske behandlinga av samene og kvenene. Den ulike statlige holdninga til kvenene og samene skulle etter krigen bli enda tydeligere. Selv om det innenfor sikkerhetspolitiske kretser ble uttrykt skepsis mot begge minoritetene – de ble beskyldt for å være “svakt nasjonalt befestede” – var det kvenene og finlendere som særlig ble oppfattet for å utgjøre en potensiell sikkerhetsrisiko. I denne første fasen var det i stedet flere signaler på at offentlige etater og aktører viste en mer positiv innstilling til samisk egenart. I ulike politiske debatter ble det trukket fram at samene måtte betraktes som en “nasjonalt minoritet”, som landets eldste befolkning, og videre at samene hadde vist en pålitelig holdning til staten under krigen. Enkeltaktører spilte samtidig en viktig rolle for samisk språk- og kulturreisning. Her har jeg trukket fram Per Fokstad og NRKs

programsekretær, Lars Normann Sørensen, som sterke pådrivere.

Til tross for at det var enkeltaktører som arbeidet for en samisk kulturreisning, var det ikke alle samer som ønsket disse tiltakene. I kapittel 3 satte jeg derfor søkelys på holdningsendringer innad i samiske miljø, endringsprosesser som vanskelig lar seg stadfeste til konkrete årstall, men som kan sies å ha blitt påskyndet av at Nord-Troms og Finnmark ble lagt i grus i 1944. I forskningen har det at mange samer skiftet etnisk tilhørighet blitt forklart ved henvisning til moderniseringsprosesser, hvor samisk identitet har blitt forbundet med fattigdom, konsekvenser fra negative holdninger fra generasjoner med fornorskning, samt arbeiderbevegelsens vektlegging av det nasjonale fellesskapet. Krigen bidro til å fjerne de siste materielle bevisene på etnisitet, samtidig som gjenreisningshjelpa bidro til å bygge opp et samfunn som var likt for alle, med standardiserte boligformer og teknologi som gav lite rom for kulturell variasjon. Den lave statusen bidro trolig til å prege reaksjonene på de tiltak som sentralmyndighetene forsøkte å gjøre for de samiske områdene i etterkrigstida.

I andre fase, 1947–1956, ble det gjennom arbeidet i Samordningsnemda for skoleverket lagt opp til tiltak som skulle forbedre undervisningen for samiske skolebarn. Målet skulle fortsatt være å sørge for at samene fikk gode norskkunnskaper slik at de kunne nå samme mål for opplæringa som norske barn. Skolen skulle bidra til at samene fikk de nødvendige kunnskaper og ferdigheter til å kunne delta i det norske arbeids- og samfunnsliv. Innstillinga fra nemda representerte likevel nye politiske synspunkter om samepolitikken, ved at det skulle tas pedagogiske hensyn i tilretteleggingen av undervisning, skolemiljø og internatordning. Lærebøkene skulle være dobbeltekstede med samisk og norsk språk, og læremidler og undervisning skulle bygge på samisk kultur og levemåte. Flere steder i innstillinga ble det vektlagt at samenes kulturelle særtrekk skulle verdsettes og bevares. I gjennomgangen av Samordningsnemdas innstilling har jeg slått fast at det ikke lå i nemdas mandat at det skulle utrede samenes skoleforhold, men i stedet var det nordnorske forhold som var den offisielle oppgaven. Ut fra dette har jeg konkludert med at de tiltakene som ble foreslått, og som skulle bidra til en samisk språk- og kulturreisning, måtte ses som resultat av enkelte prosamisk innstilte personers engasjement, og da især personene i “det nordnorske utvalget”, fagpersonene i rådleggingsmøtet i Tromsø i august 1947 og ekspedisjonssjef i KUD, Einar Boyesen.

I løpet av denne fasen vokste det etnopolitiske engasjementet, gjennom etableringa av NRL (1947), Sámi Sær’vi (1948) og Nordisk Sameråd (1956). Disse organisasjonene spilte en helt sentral rolle i å fremme samiske interesser. I tillegg ble det i denne perioden oppnevnt et Samisk Råd for Finnmark, under Fylkesmannen i Finnmark, som hadde i oppgave å være et

rådgivende og konsultativt organ for samene og for myndighetene, på lokalt og sentralt hold. Dette rådet skulle i årene som fulgte spille en helt sentral rolle for å bevare og forsterke den samiske kulturen og det samiske språket, og gjennom utstrakt korrespondanse med sentrale aktører og offentlige instanser bidro rådet til å legge press på myndighetene for å ta opp samepolitikken på bredt grunnlag.

Andre fase bar preg av å være en overgangstid fra fornorskningspolitikken, i en periode hvor nye prinsipper for samepolitikken ble tatt opp til debatt. Fortsatt var det flere som forsvarte fornorskningspolitikken, overbevist om at dette var noe samene selv ønsket og var tjent med. I den utviklingsoptimismen som hersket i etterkrigstida var grunntanken økonomisk framgang og likebehandling, og i denne konteksten fikk spørsmål om etnisitet og kultur en nedjustert verdi for enkelte, særlig innenfor arbeiderbevegelsen. I Finnmark uttrykte flere av skolestyrene i samiske kommuner seg negative til bruk av samisk i undervisningen, og til å skille de samiske og norske barna i ulike klasser. Av Samordningsnemndas forslag ble det iverksatt trykking av dobbeltektede lese- og lærebøker og opplysnings skrifter, det ble opprettet en stipendordning for samiske ungdom som søkte skoleplass ved lærerskolen, og det ble gitt lønnstillegg for lærere som lærte seg samisk. Det ble også startet en heimeyrkeskole for samer i Kautokeino. Det var imidlertid flere hindre for iverksettelsen av forslagene, som mangel på samisktalende lærere og samiske lærebøker, i tillegg til at en del lokale skolepolitiske organer var usikker på om bruk av samisk i skoleverket var nødvendig og ønskelig.

I tredje fase, 1956–1959, ble “Komité til å utrede samespørsmål”, offisielt omtalt som Samekomiteen, nedsatt for å utrede de prinsipielle sidene av de samfunnsspørsmål som knytta seg til samene og for å foreslå økonomiske og kulturelle tiltak som skulle gjøre det mulig for samene å dyktiggjøre seg i samfunnet. Bak denne opprettelsen lå trolig en erkjennelse av at samenes situasjon i det norske samfunnet ikke var tilfredsstillende, verken økonomisk eller sosialt. Samekomiteen hadde en bred medlemssammensetning av fagpersoner med språklig og kulturhistorisk ekspertise, også fremstående samer var representert, blant annet Per Fokstad. Flere av medlemmene, især Fokstad og Gutorm Gjessing, ønsket en radikal omlegging av norsk samepolitikk. Sentralt for Samekomiteen var tiltak som kunne bidra til å løse de sammensatte sosiale og økonomiske problemene samene slet med. Men i tillegg tok Samekomiteen opp prinsipielle spørsmål i forholdet mellom samene og staten. Komiteen foreslo at det måtte arbeides for å styrke solidariteten og den gjensidige respekten mellom den samiske og den norske folkegruppen, og at det måtte brukes positive særfordeler for samene blant annet gjennom egne stipendordninger, kvoteringer til studier og fortrinnsrett til stillinger

innenfor det de omtalte som det “samiske kjerneområdet”. I dette området foreslo komiteen at det i særlig grad måtte tas hensyn til samisk språk, sedvane og samfunnsform, at bruken av norsk og samisk i privat og offentlig administrasjon måtte sidestilles, og det ble foreslått opprettelse av et eget samisk politidistrikt og et eget sorenskriveri. Samekomiteens vektlegging av forslag til tiltak innenfor dette “kjerneområdet” ble begrunnet ved at samene i dette området var en språklig majoritet. I min drøftning av vektlegginga har jeg satt spørsmålstegn ved om dette innebar at andre samiske områder ble “ofret” – at slaget sto om den samiske kulturens i siste skanse, det samiske kjerneområdet i Indre Finnmark og i de indre fjordstrøk i fylket.

I fjerde fase, 1959–1963, fulgtes Samekomiteens forslag opp gjennom høringsuttalelsene fra kommunene i “det samiske kjerneområdet” og den videre politiske behandlinga i departement og på Stortinget. I Finnmark ble det i flere av kommunene uttrykt sterk misnøye mot forslagene, og særlig var det forslagene for skoleverket som ble opponert mot. I Karasjok ble det våren 1960 nedskrevet en “påskeresolusjon” hvor det ble tatt avstand mot det som ble beskyldt for å være “reservatpolitikk” overfor samene. Her ble det hevdet at oppnevningen av Samekomiteen ikke bunnet i et ønske fra det samiske folket, at det ikke var nødvendig med særrettigheter for samene eller egne administrasjonsordninger og organer for å representere samene. Responsen til Samekomiteens innstilling i Finnmark fikk konsekvenser for den videre politiske behandlinga av forslagene. I Stortingsmelding nr. 21 (1962/63) ble det tydelig vektlagt at det var foreldrene som skulle bestemme om barna skulle ha samiskopplæring. Stortingsmeldingens generelle holdning til samisk språk- og kulturreising var på mange måter positiv, men flere av Samekomiteens viktigste ideer ble enten ikke kommentert, avvist eller henvist til videre utredning. På denne måten ble det av departementet i flere tilfeller unngått å ta stilling til kontroversielle spørsmål. Da saken ble behandlet på Stortinget, av Kirke- og undervisningskomiteen (Innst. S. nr. 196 1962/63) og i stortingsdebatten, ble flere saker grundigere behandlet og det ble tydeligere tatt stilling til Samekomiteens forslag. Nye saksområder ble introdusert, blant annet forslag om turistnæring, elektrisk kraft og bergverk. På Stortinget ble det gitt tilslutning til en del av de forslagene som Samekomiteen hadde tatt opp og som departementet ikke hadde støttet i Stortingsmeldinga. Dette gjaldt blant annet spørsmål om rett til erstatning ved inngrep i samiske bruksområder, mulighetene for særbehandling på etnisk grunnlag gjennom fortrinnsrett og stipendordninger samt forslag om opprettelse av et samefond. Stortinget løsrev seg mer fra høringsuttalelsene, og vendte i stedet tilbake til flere av Samekomiteens opprinnelige forslag. Denne tilbakevendinga til Samekomiteens opprinnelige forslag har jeg satt i sammenheng med den

aktive rollen som Samisk Råd i Finnmark tok for å påvirke Stortinget og utforminga av de samepolitiske prinsippene.

7.2 Aktørenes rolle i politikken

I undersøkelsesperioden 1945–1963, spilte enkeltaktører en fundamental rolle i arbeidet med å ta opp samiske spørsmål til debatt. Fremst av disse var Per Fokstad. Etter å ha tatt med ideer fra samebevegelsens første periode før krigen, fortsatte han sitt engasjement etter krigen ved å være medlem i både Samordningsnemda for skoleverket og Samekomiteen, samtidig som han var formann i Samisk Råd for Finnmark, i tillegg til at han var Ap-politiker, bl.a. med verv som ordfører i hjemkommunen Tana. Denne omfattende deltakelsen i flere sammenhenger bidro trolig til at han fikk flere muligheter enn de fleste andre enkeltpersoner til å bidra til initiativtaking og utredning av forslag til tiltak. Sammen med en av de andre samiske aktørene, Hans J. Henriksen, deltok han i SRF, som trolig ble det viktigste organet for samiske spørsmål i perioden, ved at det fungerte som talerør for samiske interesser overfor myndighetene, både regionalt og nasjonalt. Som jeg har pekt på i kapittel 6, bidro rådets uttalelse om St.meld. 21 til at Stortinget i stor grad tilpasset sin innstilling etter denne, og saker som ble tatt opp av SRF i brevet ble ført videre i Innst. S. nr. 196 og i stortingsdebatten. Rådet ble på denne måten en viktig premissleverandør for samepolitiske forslag. Videre var det viktig for arbeidet med samepolitiske spørsmål at det fantes viktige støttespillere i embetsverket. Særlig ble ekspedisjonssjef Einar Boyesen en viktig støttespiller for samiske tiltak da Samordningsnemda for skoleverket ble satt ned. Han engasjerte seg for å drøfte samiske skole spørsmål med de fremste fagpersonene under rådleggingsmøtet i Tromsø, som jeg har vist fikk stor innflytelse på den innstillinga Samordningsnemda la fram. Hans vektlegging av at samene hadde vist seg nasjonalt pålitelige under krigen, og at samepolitikken måtte balanseres mellom hensynene til samfunnet og til beskyttelsen av den samiske kulturens særpreg, var viktige prinsipper som skulle tas opp igjen i flere sammenhenger. Særlig i begynnelsen av perioden var enkeltaktørene sentrale, mot slutten av 1950-tallet bidro i større grad de samiske organisasjonene med å overta oppgaven med å være pådrivere for å fremme samenes interesser ovenfor myndighetene.

7.3 Linjene i samepolitikken, 1945–1963

Samepolitikken mellom 1945 til 1963 har ikke vært preget av en strømlinjeformet utvikling. Det er i tillegg flere utfordringer ved å oppsummere en slik utviklingsprosess. For det første er det vanskelig å skille mellom de tiltak som var generelle velferdstiltak og de som var spesielle

tiltak for samene. For det andre ble det i denne perioden iverksatt flere enkeltprosjekter og tiltak som tilsynelatende virket spredte og tilfeldige, uten en samlet og gjennomtenkt plan for oppfølging og utvikling. For det tredje er det vanskelig å peke på en offisielt klargjort samepolitikk. Den *formelle* statusen for norsk samepolitikk fram til Stortingets behandling av Samekomiteens innstilling var assimileringpolitikk. Gjennom Stortingets behandling ble det formelt gått bort fra denne politikken, ved at den gamle “fornorskningsinstruksen” (Wexelsensplakaten) ble avviklet. Men de nye holdningene fikk ingen begrepsklargjøring. En oppsummering av utviklingen av samepolitikken må det derfor gjøres ut fra de tiltakene som ble foreslått og iverksatt.

Gjennom innstillinga til Samordningsnemda for skoleverket ble det slått fast at den samiske kulturen ble oppfattet å ha en verdi i seg selv, og det ble gitt større rom for tilpasning av undervisningen rettet mot mer inkludering av elementer fra samisk miljø og kultur, til tross for at et overordnet mål for undervisningen fortsatt var at samene skulle lære seg norsk. I Samordningsnemdas innstilling ble det ikke gjort tiltak som tok hensyn til den kvenske minoriteten. Det kan virke som om det innenfor politiske miljø var en utbredt oppfatning om at samene kunne aksepteres som etnisk minoritetsgruppe i det norske samfunn, men at en ekstra minoritet ville være for ressurskrevende og dels kanskje sikkerhetspolitisk farlig. Et eksempel på at samene og kvenene ble oppfattet ulikt ble det gitt uttrykk for i diskusjonene om NRKs samiske radiosendinger. Det ble fryktet at også kvenene kunne kreve egne sendinger. Kvenske særtiltak ble ikke støttet, og de tiltakene som ble foreslått og gjort for minoritetsbefolkningen i perioden 1945–1963 tok bare hensyn til den samiske minoriteten.

Samtidig er det i Samordningsnemdas innstilling et språk mellom de prinsipielle formuleringer og de foreslåtte tiltak. Mens førstnevnte la seg opp til en pluralistisk minoritetspolitisk modell, som verdsatte den særegne samiske kulturen og språket, bar sistnevnte, altså iverksettelsen av tiltakene, preg av å bli praktisk-pedagogiske undervisningstiltak. Selv om de iverksatte tiltakene brøt med den målrettede assimileringspolitikken før krigen, tok de mer eller mindre form av en akkulturasjonsprosess, altså en utvikling mot at minoritetskulturen suges inn i majoritetskulturen, men uten bruk av press eller virkemidler for å bidra til at kulturtrekk viskes ut. Det ble ikke viet tilstrekkelig oppmerksomhet til beskyttelse og utvikling av samisk språk og kultur, samtidig som det av flere ble uttrykt en oppfatning om at den samiske kulturen over tid ville gli inn i den norske. Denne holdninga ble særlig uttrykt av motstanderne mot en samisk kulturreisning, for eksempel samene og avisdebattanten Henrik Ravna fra Tana.

Samekomiteens forslag representerte i hovedtrekk den pluralistiske integrasjonsmodellen. I innstillinga ble det vektlagt at den samiske og den norske folkegruppen skulle respektere hverandres egenart, i skoleverket skulle samisk og norsk språk være likeverdige ved at det ble gitt rom for undervisning også på samisk, og det ble foreslått en rekke tiltak som skulle bevare det samiske kjerneområdets språklige og kulturelle karakter. Dette ble blant annet begrunnet i at Norge “som et demokratisk land” var forpliktet til å legge forholdene til rette for at samene skulle få mulighet til å bevare sitt særpreg, samtidig som samene økonomisk sett skulle integreres i den norske stat. At Samekomiteens forslag la opp til en pluralistisk integrasjon av samene, var fundamentert i nettopp at samene skulle integreres i samfunnet uten at det gikk på bekostning av deres særegne kultur. Men siden Samekomiteen ikke hadde andre folkegrupper for øye enn samene og nordmenn, var innstillingen mer binær enn pluralistisk. Samtidig ble det gjennom iverksettinga av forslagene et absolutt tyngdepunkt på de praktiske “distriktpolitiske” tiltakene, mens de prinsipielle forslagene i mindre grad ble fulgt opp. Dette er tema for epilogen.

7.4 Epilog

Det ideologiske grunnlaget for “påskeresolusjonen”, med avvisning av særtiltak og med målsetting om at samene skulle være “ett med landets øvrige befolkning”, fikk konsekvenser for de tiltakene som ble iverksatt etter St.meld. nr. 21 (1962/63). Det er tydelig at reaksjonen i Finnmark satte spor i stortingsmeldinga. Oppfølgingen av forslagene hadde karakter av en “distriktpakke” av økonomiske og sosiale tiltak, uten samordning. Det ideologiske grunnlag og de minoritetspolitiske prinsippene fra Samekomiteens innstilling, ble ikke fulgt opp. Det som kjennetegner oppfølginga av tiltakene, og som flere forskere har påpekt, er at tiltakene tok lang tid og at myndighetenes innsats var tilsynelatende spredt og tilfeldig, preget av ad hoc-løsninger.³⁷⁵ Tregheten kan forklares ut fra flere forhold. Det manglet et administrativt organ som skulle ha ansvar for koordinering og oppfølging av tiltak. Arbeidet med samiske spørsmål var spredt over flere fagområder og departement. Tiltaksplanene var ikke samordnet, og mangelen på fagfolk og administrative organer var et hinder for oppfølginga. Samtidig var det i liten grad press fra lokale myndigheter og fra foreldregruppene for samiskspråklige tiltak, slik Bjørn Aarseth påpeker.³⁷⁶

Likevel økte den offentlige innsatsen betydelig. I årene som fulgte ble det iverksatt utredningsarbeid for flere av de områdene Samekomiteen ikke selv kunne ta opp. Eksempler

375 Aarseth 1983: 13, NOU 1985: 14, Minde 2003: 92, Aarseth 2006: 71-72.

376 Aarseth 2006: 74.

er Innstilling om gymnas med samisk (KUD 1968), Innstilling om samisk husflid (Kommunaldepartementet 1970), St. meld. Nr 108 (1972–73): Om et utbyggingsprogram for Nord-Norge, St. meld. Nr. 8 (1973–74): Om organisering og finansiering av kulturarbeid, St. meld. Nr. 52 (1973–74): Ny kulturpolitikk, St. meld. Nr. 13 (1974–75): Om en aksjonsplan for de sentrale samiske bosetningsområder, samt Innstilling om lærerutdanning for skoledistriktene (Lærerutdanningsrådet 1973). Sistnevnte var i tillegg til landsdelsplanen det som kan betegnes som Samekomiteens oppfølger, med forsøk på å gi forholdsvis helhetlige drøftinger av samespørsmålene.³⁷⁷

Hovedvekten av tiltakene som ble gjort for samene i årene etter 1963 var en del av nasjonale velferdstiltak, men også flere særtiltak for samene ble satt i verk, blant annet gjennom boligtiltak, voksenopplæring og yrkesveiledning, veiutbygging i Finnmark og tiltak innenfor skole- og kultursektoren.³⁷⁸ Det ble etablert samiske institusjoner som Samisk gymnas i Karasjok (1969), De Samiske Samlinger i Karasjok (1972) og Nordisk Samisk Institutt i Kautokeino (1973). Det har blitt gitt ut stipend til lærere for etterutdanning og studiereiser.³⁷⁹ Begynnerundervisning i samisk ble innført fra 1967, og samisk ble tilbydd som fag gjennom grunnskolen i de samiske kommunene. Det ble laget en ettårig samiskutdannelse ved Tromsø offentlige lærerskole, som var i gang fra 1970. Fra 1967–68 ble det innført utdanningsstønad fra KUD til ungdom fra Indre Finnmark som drev med reindrift. Det ble bevilget penger til en rekke kulturelle tiltak, blant annet kulturvern, innkjøp av samisk litteratur, til billed- og brukskunst, tidsskrifter osv.³⁸⁰ Forslaget om særopptak av samiske medisinstudenter ble gjennomført på Universitetet i Bergen (1967). De samiske radiosendingene økte, og i 1966 ble det opprettet et eget samisk programråd.

Av de forslagene som ikke ble fulgt opp, var det i all hovedsak de mer omfattende tiltakene som departementene hadde gått i mot. Dette var blant annet opprettelse av et eget samisk sorenskriveri og politidistrikt i Indre Finnmark, og at samisk språk skulle få en sterkere plass i administrasjonen i samiske kommuner.³⁸¹ Også minoritetsspørsmålet om rettigheter til land og vann i Finnmark ble utsatt i flere tiår, samtidig som en del forslag for tiltak av økonomisk art ikke ble fulgt opp.

Ett at de viktigste av Samekomiteens forslag som ble gjennomført, var opprettelsen av et Norsk Sameråd i 1964 som et “rådgivende og konsultativt organ for de regionale og

377 Aarseth 1978b: 243.

378 Jeg vil avgrense med tiltak iverksatt i løpet av de første femten årene etter Samekomiteens innstilling.

379 RA, KUD, S-6145/D/Da, Boks L0074, Mappe 0001. Dokument: “Stortingsmelding om gjennomføringen av Stortingsmeldingen om samekomiteens innstilling”. 06.10.1969.

380 Ibid.

381 Aarseth 1978b: 250.

sentrale myndigheter i økonomiske, sosiale og kulturelle spørsmål som særlig gjelder for den samiske befolkning”.³⁸² Sekretariatet skulle ha sete i Karasjok og ha åtte medlemmer. Den første formannen i rådet ble saksordføreren fra stortingsbehandlingen av Samekomiteens innstilling, Harald Samuelsen.

Den manglende tilslutningen til Samekomiteens prinsipielle idégrunnlag og oppfølgingen av tiltak gjør det relevant å spørre seg hvorvidt det skjedde et reelt ideologisk skifte i sentralmyndighetenes holdning til samene. I forskningslitteraturen har det vært to perspektiver på dette. Enkelte forfattere har vist til en kontinuitet i fornuftspolitikkens, blant annet ved at myndighetene lot være å drøfte prinsipielle spørsmål, og ikke tok tilstrekkelig hensyn til samene som folkegruppe.³⁸³ En av dem som har forfektet dette synet, er Per Otnes, som hevder at Samekomiteens innstilling i sum gav et ”tilbakeslag for samesaka”. Ifølge Otnes var myndighetenes ytre engasjement kun en overflattisk velvillighet mens fornuftspolitikkens levde videre – “det gamle, forstokka synet på samepolitikken hadde overvintra i administrasjonen”.³⁸⁴ Andre igjen har vektlagt at det økte etnopolitiske engasjementet, støtta til samiske krav og særtiltak, samt stortingsdebatten, dannet et brudd med fornuftspolitikkens.³⁸⁵ Einar Niemi og Helge Salvesen hevder at Samekomiteens innstilling representerte et tydelig brudd med fornuftspolitikkens, ved at en “lang rekke tiltak, grundig begrunnet både kulturpolitisk og ut fra praktiske vurderinger, var radikale sett i forhold til den tidligere politikk og var det første klare signal om en ny politikk på et gjennomført kulturpluralistisk grunnlag”.³⁸⁶ Men det pekes samtidig på at få av forslagene fra komitéinnstillinga ble fulgt opp i en konkret politikk, og at samiske spørsmål mer eller mindre forsvant ut av den offentlige debatten fram til 1970-tallet. Dette blir også påpekt av Hallvard Tjelmeland, som mener at det med komitéinnstillinga

var det teke eit kraftig oppgjær med fornuftspolitikkens på eit kulturpluralistisk grunnlag. [...] Det var endå eit langt stykke å gå, men prinsippet om at samane hadde rett til å vedlikehalda sin kultur byrja så smått å få eit gjennomslag i denne fasen – sjølv om det først var dei prosessane som vart utløyst av Alta-konflikten ved inngangen til 1980-talet som ga det endelege gjennomslaget for ei ny rettstenkning og ei ny samepolitikk.”³⁸⁷

382 RA, JD, S-4250/D, Boks L0133, Mappe 0002. Dokument: “Kongelig resolusjon bifalt 26. juni 1964”.

383 Minde 2003: 89. Minde refererer her til Otnes 1970: 203-204.

384 Otnes 1970: 204.

385 Minde 2003: 89. Minde refererer her til Minde 1980: 109, NOU 1980: 59: 21, Eriksen og Niemi 1981: 349, NOU 1985: 14: 58, Niemi og Salvesen 1987: 81.

386 Niemi og Salvesen 1987: 81.

387 Tjelmeland 2003: 124-125.

Forklaringa på at det kulturpluralistiske gjennomslaget først skjedde etter Alta-konflikten, blir av Henry Minde knyttet til det “politiske segmentet”, som var maktstrukturen i de ulike organene og informasjonskanalene for samesaker, og som bidro til å hindre gjennomføringen av mer radikale reformer i samepolitikken helt fram til Alta-saken.³⁸⁸ I dette segmentet spilte Arbeiderpartiet på både kommunalt- og fylkesnivå i Finnmark, sammen med Reindriftskontoret i Landbruksdepartementet og NRK, en fundamental rolle som premissleverandør for politikkkutformingene på sentralt hold. Segmentet var preget av innarbeidede holdninger til samene fra fornorskningstida og var så sterkt at det satte stopper for det grundige reformarbeidet og styrkinga av samisk kultur og språk som Samekomiteen hadde intensjoner om. Dette gjorde at det endelige gjennombruddet for en helhetlig og offisielt erklært kulturpluralistisk samepolitikk ikke skjedde før etter Altasaken, da det også var et gjennombrudd for den offentlige debatten og for utredningsarbeid om samiske rettigheter til land og vann.

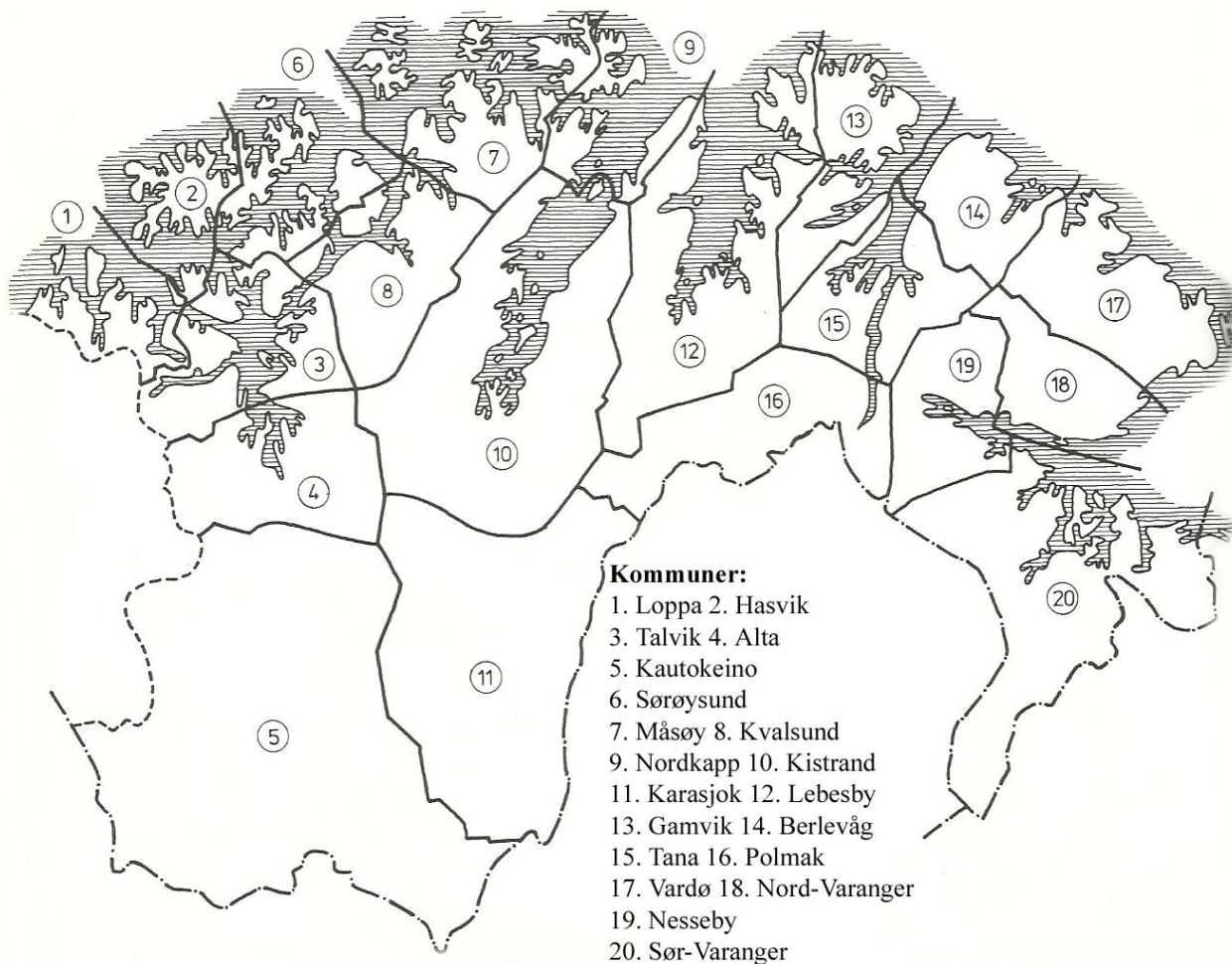
Etter min mening er forklaringen av “det politiske segmentet” en sannhet med modifikasjoner. For det første fordi Samekomiteens innstilling, og den politiske behandlinga av den, bidro til å danne grunnlaget for den framtidige samepolitikken. Samekomiteen la opp til en politikk basert på pluralistisk integrasjon, hvor samene sosialt og økonomisk skulle likestilles med andre norske borgere og *samtidig* få muligheter til å ivareta og styrke sitt språk og sin kultur. I tillegg viste opprettelsen av Samekomiteen, og den politiske behandlinga av Samekomiteens innstilling, en politisk vilje til nyorientering og mer positive holdninger hos sentralmyndighetene til den samiske minoriteten. Selv om prinsippene bare til en viss grad ble fulgt opp i stortingsmeldinga og ble satt ut i live, var ideene lanserte. På grunn av presset som sameorganisasjonene og den framvoksende urfolksbevegelsen fra 1960-tallet la på myndighetene for formelt å lovfeste ideene, var det ingen vei tilbake. For det andre ble flere viktige tiltak gjennomførte, blant annet etableringa av Samisk Institutt og de Samiske samlinger. Det samepolitiske oppgjøret forsvant derfor ikke i sin helhet, men rettighetsdiskusjonen, og den prinsipielle formuleringa på en ny samepolitikk, forsvant midlertidig ut av den offentlige debatten. På denne måten bidro “det politiske segmentet” til å fjerne enkelte viktige prinsipielle debatter og formuleringer i reformarbeidet, samtidig som grunnlaget ble lagt og hvor mange viktige tiltak faktisk ble gjennomført.

Min avhandling har vist at sentralmyndighetene i perioden mellom 1945 og 1963 diskuterte og gjennomførte flere samepolitiske tiltak som brøt med fornorskningspolitikken.

388 Minde 2003: 96.

Ett av de viktigste funnene jeg har gjort i oppgaven, er at jeg gjennom arkivmaterialet har funnet belegg for at de radikale samiske enkeltaktørene i det fylkeskommunale organet Samisk Råd for Finnmark, la press på myndighetene for å skape nye prinsipper for samepolitikken, og som myndighetene viste seg lydhøre for. På denne måten fikk to samer fra Finnmark, Fokstad og Henriksen, stor innflytelse på Stortingets innstilling til stortingsmeldinga, og for å danne grunnlaget for de samepolitiske prinsippene som skulle tas opp igjen omtrent tjue år senere.

Vedlegg 1: Kart over kommuneinndeling i Finnmark

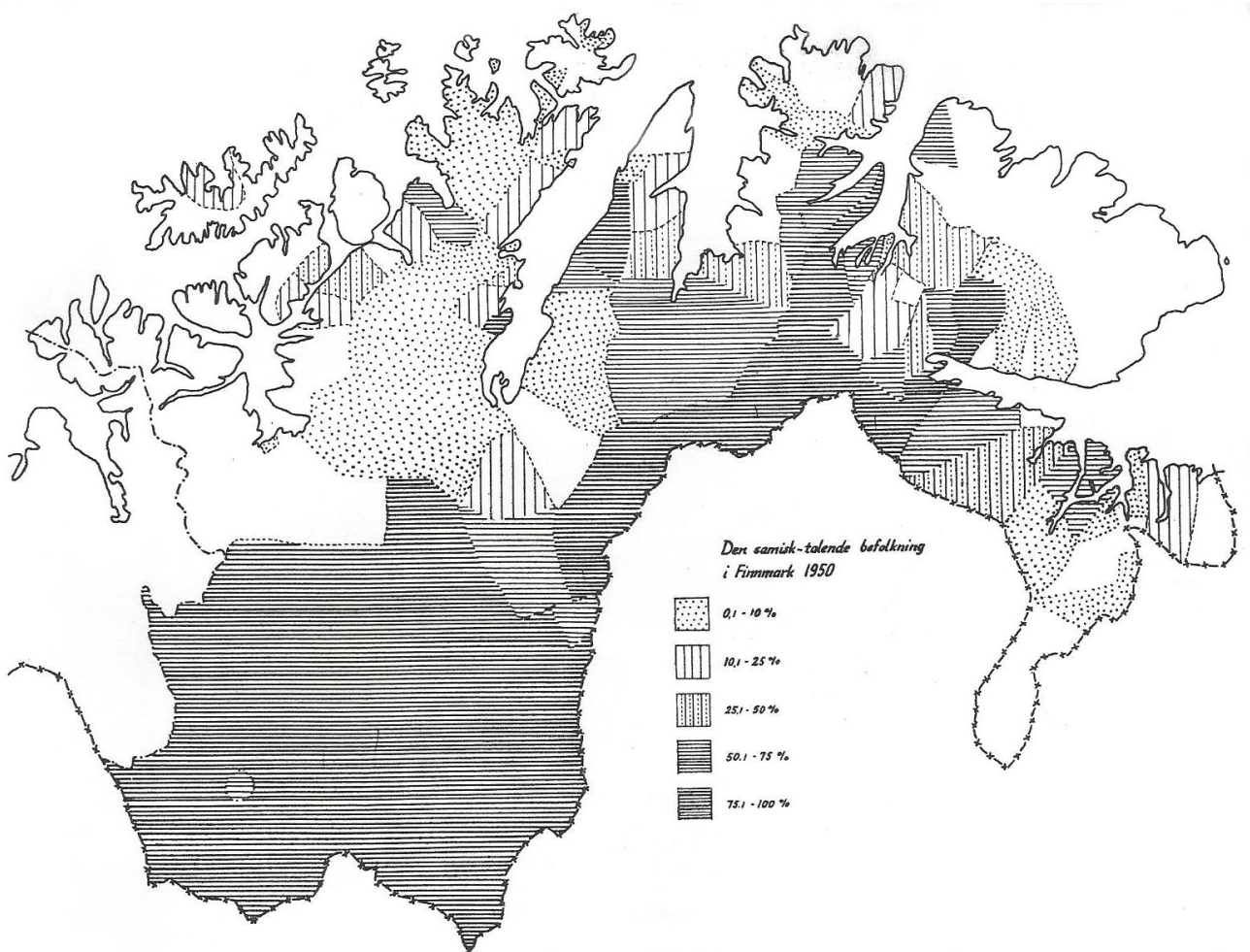
Kart 1: Kommuneinndeling i Finnmark

Kartet viser kommuneinndelingen i min undersøkelsesperiode, 1945-1963. I 1964 ble Polmak slått sammen med Tana, Talvik med Alta og Nord-Varanger med Vadsø. I tillegg var det endringer av enkelte kommunegrenser. Kistrand skiftet navn til Porsanger. En del av Sørøysund ble overført til Hammerfest. I 1992 ble Sørøysund slått sammen med Hammerfest kommune.

Kilde: Bottolfsen, Øystein: *Finnmark fylkeskommunes historie 1840-1990*.

Finnmark Fylkeskommune, 1990.

Vedlegg 2: Kart over den samisktalende befolkning i Finnmark

Kart 2: Den samisktalende befolkning i Finnmark 1950

Kartlegging av den samisktalende befolkningen i Finnmark, som ble benyttet av Samekomiteen. I det mørkt skraverte området telte den samisktalende befolkningen mer enn 75 % av totalbefolkningen.³⁸⁹ Befolknings sammensetningen bidro til å danne grunnlag for tiltakene i “det samiske kjerneområdet” (jf. Kapittel 5).

Kilde: Kirke- og undervisningsdepartementet 1959: *Innstilling fra Komiteen til å utrede samespørsmål*. Vedlegg 8: Kart over den samisk-talende befolkning i Finnmark 1950.

389 Samekomiteens innstilling 1959: 23.

Litteratur og trykte kilder

Litteratur

- Arnesen, Arne G. (1983): "Samenes stilling i folkeretten". I *Dieđut* 4/1983.
- Berg, Bård A. (2000): "Mot en korporativ reindrift. Samisk reindrift i Norge i det 20. århundre – eksemplifisert gjennom studier av reindriften på Helgeland". *Dieđut* 3/2000.
Doktorgradsavhandling ved Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.
- Berg, Trond og Knut Einar Eriksen (1998): *Den hemmelige krigen. Overvåkning i Norge 1914–1997*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag. Bind 1 og 2.
- Bjørklund, Ivar (1985): *Fjordfolket i Kvænangen: Fra samisk samfunn til norsk utkant 1550–1980*. Tromsø: Universitetsforlaget.
- Bjørklund, Ivar (1986): "Gjenreising og fornorskning". I *Ottar* 1/1986.
- Bjørklund, Ivar (2011): "Påskeresolusjonen i 1960 – Karasjoks etnopolitiske oppgjør". I *Heimen* 3/ 2011.
- Bones, Stian (2007): *I oppdemningspolitikken grenseland. Nord-Norge i den kalde krigen 1947–70*. Doktorgradsavhandling i historie, Universitetet i Tromsø.
- Boyesen, Einar (1958): "Norsk skolepolitikk og samene". I *Sameliv – Samisk Selskaps Årbok*. 1959–60.
- Bratrein, Håvard Dahl og Einar Niemi (1994): "Inn i riket. Politisk og økonomisk integrasjon gjennom tusen år". I Einar-Arne Drivenes, Marit Anne Hauan og Helge A. Wold *Nordnorsk kulturhistorie. Det gjenstridige landet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Dahl, Tor Edvin (1970): *Samene i dag- og i morgen. En rapport*. Oslo: Gyldendal norsk forlag.
- Drivenes, Einar Arne og Regnor Jernsletten (1994): "Det gjenstridige Nord-Norge. Religiøs, politisk og etnisk mobilisering 1850–1990". I Einar-Arne Drivenes, Marit Anne Hauan og Helge A. Wold *Nordnorsk kulturhistorie. Det gjenstridige landet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Eidheim, Harald (1971): *Aspects of the Lappish Minority Situation*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eidheim, Harald (1972): "Entrepreneurship in Politics". I Fredrik Barth (red.): *The Role of the Entrepreneur in Social Change in Northern Norway*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eriksen, Knut Einar og Einar Niemi (1981): *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetpolitikk i nord 1860–1940*. Oslo-Bergen-Tromsø: Universitetsforlaget.
- Eriksen, Knut Einar (2001): "Det farefulle nord. Trusler og trusseloppfatninger knyttet til Nord-Norge gjennom tusen år". I *Speculum Boreale* 1/ 2001.

- Faaberg, Anne Berit (1984): *Norsk minoritetspolitikk. Trekk frå 1960– og 70-åras utvikling i samiske spørsmål*. Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo.
- Furre, Berge (2000): *Norsk historie 1914–2000*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Grimen, Harald (2004): *Samfunnsvitenskapelige tenkemåter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hansen, Lars Ivar og Einar Niemi(1999): “Etnisitet”. I Imsen, Steinar og Harald Winge (red.) (1999): *Norsk historisk leksikon*. 2. utg. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Hauglid, Ole Anders (1986): “Gjenreisinga i et rikspolitisk perspektiv”. I *Ottar* 1/1986.
- Heatta, Nils Johan (2000): “Framveksten av samiske media”. I *Ottar* 4/ 2000.
- Höem, Anton (1986): “Samebarns oppvekstvilkår før”. I Reidar Erke og Asle Høgmø (red.) *Identitet og livsutfoldelse. En artikkel om flerfolkelige samfunn med vekt på samenes situasjon*. Tromsø–Oslo–Bergen–Stavanger: Universitetsforlaget.
- Hætta, Odd Mathis (1984): *NRKs samiske sendinger 1946–84*. Hovedfagsoppgave, Institutt for språk og litteratur, Universitetet i Tromsø.
- Jensen, Eivind Bråstad (1991): *Fra fornorskningpolitikk mot kulturelt mangfold*. Bodø: Nordkalott- Forlaget.
- Jensen, Eivind Bråstad (2004): “Per Pavelsen Fokstad – en stridsmann for samisk utdanning, språk og kultur. I Harald Thuen og Sveinung Vaage (red.): *Pedagogiske profiler. Norsk utdanningstenkning fra Holberg til Hernes*. Oslo: Abstrakt Forlag.
- Jensen, Eivind Bråstad (2005): “Skoleverket og de tre stammers møte”. *Eureka* 7/ 2005.
- Jernsletten, Regnor (1986): *Samebevegelsen i Norge. Ide og strategi 1900–1940*. Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Tromsø.
- Kaldal, Ingar (2002): *Frå sosialhistorie til nyare kulturhistorie*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Kaldal, Ingar (2003): *Historisk forskning, forståing og forteljing*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Lye, Jorunn (1999): *Samemisjonens utvikling 1888–1925*. Hovedfagsoppgave i historie. Institutt for historie, det samfunnsvitenskapelige fakultet. Universitetet i Tromsø.
- Meløy, Lydolf Lind (1984): *Finnmark – slik eg opplevde landet og folket*. Sarpsborg.
- Minde, Henry (1980): “Samebevegelsen, Det norske Arbeiderparti og samiske rettigheter”. I Trond Thuen (red.) *Samene – urbefolkning og minoritet*. Oslo–Tromsø–Bergen: Universitetsforlaget.
- Minde, Henry (1986): “Samebevegelsen og offentlig politikk – historisk tilbakeblikk”. I Reidar Erke og Asle Høgmø (red.) *Identitet og livsutfoldelse. En artikkel om flerfolkelige samfunn med vekt på samenes situasjon*. Tromsø–Oslo–Bergen–Stavanger: Universitetsforlaget.
- Minde, Henry (1994): “Samenes historie som etterkrigshistorisk forskningsfelt”.

Etterkrigshistorisk Register nr. 18. Bergen.

- Minde, Henry (1996): “Læstadianismen – samisk religion for et samisk samfunn?” I Finstad, Hansen, Minde, Niemi og Tjelmeland (red.) *Stat, religion, etnisitet*. Skriftserie nr. 4, Senter for samiske studier. Rapport fra Skibotn-konferansen, mai 1996.
- Minde, Henry (1999): “Mot rasediskriminering, for urfolksretter – to sider av samme sak? Et historisk perspektiv på samiske rettsspørsmål” i Harald Eidheim (red.) *Samer og nordmenn. Temaer i jus, historie og sosialantropologi*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Minde, Henry (2003): “Urfolksoffensiv, folkerettsfokus og styringskrise: Kampen for en ny samepolitikk 1960–1990”. I Bjørn Bjerkli og Per Selle (red.) *Samer, makt og demokrati*. Oslo: Gyldendal Akademisk Forlag.
- Minde, Henry (2005): “Fornorskninga av samene – hvorfor, hvordan og hvilke følger?” *Galdu čala* 3/2005.
- Mörkenstam, Ulf (2000): “Rennäring är förutsättning för samisk kultur. Föreställningar om samishet i offentlig svensk samepolitikk 1952–1977”. I Peter Sköld og Patrik Lantto (red.): *Den komplexa kontinenten. Staterna på Nordkaotten och samerna i ett historiskt perspektiv*. Umeå: Institutionen för historiska studier.
- Nesheim, Asbjørn (red.): *Sameliv*. Samisk Selskaps Årbok 1953–1955.
- Nesheim, Asbjørn (red.): *Sameliv*. Samisk Selskaps Årbok 1956–1958.
- Nickul, Karl (1977): *The Lappish Nation. Citizens of Four Countries*. Bloomington: Indiana University Publications.
- Niemi, Einar og Helge Salvesen (1987): “Samene og kvenene/finnene i minoritetspolitisk perspektiv”. I Gunnar Karlsson (red.): *Nationale og etniske minoriteter i Norden i 1800- og 1900-tallet*. Rapporter til den 20. nordiske historikerkongress. Reykjavik: Ritsafn Sagnfrædistofnunar.
- Niemi, Einar (1995): “History and minorities: The sami and the kvens”. I Hubbard, Myhre, Nordby og Sogner (red.) *Making a historical culture in norway*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Niemi, Einar (2001): “Stat og etnisitet i nord. Territorium, grenser og rettigheter, et historisk og nåtidig overblikk”. I Lars-Göran Tedebrand og Lars-Erik Edlund (red.) *Tre kulturer i möte*. Umeå: Kulturgräns Norr.
- Niemi, Einar (2006): “Ethnic groups, naming and minority policy”, i Elenius og Karlsson (eds.) *Cross-Cultural Communication and Ethnic Identities*. Luleå University of Technology.

- Otnes, Per (1970): *Den samiske nasjon*. Oslo: Pax Forlag.
- Pavel, Hjalmar (1955): “Jokkmokk-konferansen og det som har fulgt i dens spor”. I *Sameliv*, Samisk Selskaps Årbok 1953–1955.
- Sjölin, Rolf (2002): “En studie i ickemakt. Samer och samefrågor i svensk politik”. *Dieđut* 3/2003.
- Stordahl, Vigdis (1982): *Samer sier nei til kongen? En analyse av Norske Samers Riksforbunds utvikling og vilkår som etnopolitisk organisasjon*. Hovedoppgave i samiske studier, Institutt for samfunnsvitenskap. Universitetet i Tromsø.
- Tjelmeland, Hallvard (2003): “Del 1. 1940–1975”. I Kjeldstadli, Tjelmeland og Brochmann *Norsk innvandringshistorie. I globaliseringens tid 1914–2000*. Oslo: Pax Forlag.
- Vorren, Ørnulv (1956): *Samene i Norge. En utredning i tilknytning til Norsk rikskringkastings sendinger på samisk*. Oslo: Norsk Rikskringkasting.
- Wigdehl, Aksel Helmer (1972): *Nordisk Sameråd: En oversikt over det nordisk-samiske Organisasjonsarbeidet historie*. Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Bergen.
- Zachariassen, Ketil (2004): “Vegen til modernisering”. I Gørill Nilsen (red.) *Kultur møter i Nord-Troms*. Jubileumbok for Nord-Troms Museum 1978–2003. Sørkjosen.
- Aarseth, Bjørn (1978a): “Sameorganisasjoner i Norge”. I *Ottar* 105/1978.
- Aarseth, Bjørn (1978b): “Samekomitéen av 1956”. I *Kultur på karrig jord. Festskrift til Asbjørn Nesheim*. Oslo: Norsk Folkemuseum.
- Aarseth, Bjørn (1983): “Hvilke tiltak av generell og spesiell karakter er gjort for den samiske befolkning? Hvilke begrensninger finnes for den kystsamiske befolkning?”. *Dieđut* 1/1983.
- Aarseth, Bjørn (2006): *Om norsk samepolitikk 1945–1990*. Oslo: Norsk Folkemuseum og Forlaget Vett & Viten AS.

Offentlige utredninger, innstillinger, meldinger og forhandlinger

- Forhandlinger i Stortinget 1959/60 B. Den 104. ordentlige Storting. Side 2926.
- Forhandlinger i Stortinget nr. 66, 1960. Side 521-534.
- Forhandlinger i Stortinget nr. 432, 1963: *Kulturelle og økonomiske tiltak av særlig interesse for den samisktalende befolkning*. Side 3428-3461.
- Innst. S. nr. 196 (1962/63): *Innstilling fra kirke- og undervisningskomiteen om kulturelle og økonomiske tiltak av særlig interesse for den samisktalende befolkning*. Oslo.
- Kirke- og undervisningsdepartementet (1948). *Tilråding III. Samiske skole- og opplysnings spørsmål*. Samordningsnemda for skoleverket, oppnevnt ved kgl. Res. 7.

mars 1947.

Kirke- og undervisningsdepartementet (1959): *Innstilling fra Komiteen til å utrede samespørsmål*. Oppnevnt 3. august 1956, avgitt 13. august 1959. Oslo.

Kirke- og undervisningsdepartementet (1962): St.meld. nr. 21 (1962/63) *Om kulturelle og økonomiske tiltak av særlig interesse for den samisktalende befolkning*. Oslo.

NOU 1985: 14: *Samisk kultur og utdanning*. Avgitt til Kultur- og vitenskapsdepartementet 7. juni 1985.

Avisklipp (kronologisk)

Finnmark Tidende (09.11.1949): "Samene i Karasjok krever samme sproglige opplæring for sine barn som de norske".

Finnmark Tidende (30.11.1949): "Også Tana skolestyre imot særskilte klasser for samebarn".

Dagbladet (18.04.1951): "Sámiid Sär'vi i ny utgave".

Morgenbladet (23.04.1951): "Samisk Selskap søker kontakt med interesserte".

Finnmarken (09.05.1951): "Sámiid Sær'vi enda en gang".

Nordlys (21.04.1960): "Striden om sameproblemene blusser opp".

Tromsø (25.04.1960): "Rønbeck-resolusjonen får hard medfart av Ap-organ".

Dagbladet (26.04.1960): "Vi vil ikke ha et sameproletariat".

Finnmarksposten (27.04.1960): "Rønbeck benytter seg av uhyggelige midler".

Finnmarksposten (28.04.1960): "Nu får det være nok!"

Vestfinnmark Arbeiderblad (30.04.1960): "Sameekspertene' hevder et syn overfor folket og et helt annet overfor myndighetene".

Finnmarken (03.05.1960): "Påskeresolusjonen' fra Karasjok har satt sinnene voldsomt i kok".

Finnmarksposten (10.05.1960): "Underskriverne av Rønbeck-forsvaret helt ute på jordet".

Finnmarken (21.05.1960): "Stadig flere samer støtter opp om resolusjonen fra Karasjok"

Utrykte kilder/ arkivalia

Riksarkivet, Oslo

Justisdepartementet:

S-4250/D, Boks L0133, Mappe 0002. Om opprettelsen av Norsk Sameråd.

Kirke- og undervisningsdepartementet:

S-1025/D. Boks L0003, Mappe 0009. Om Samekomiteens opprettelse, mandat m.m.

S-1026/D. Boks L0022, Mappe 0002. Om samiskopplæring i Finnmark. Brev fra skoledirektør Lyder Aarseth og David Stubseid til KUD.

S-1146/A, Boks L0002 (forhandlingsprotokoll) og D, Boks. L0001, Mappe 0001. Arkivmaterialet etter Samordningsnemda for skoleverket. Møteprotokoll, korrespondanse m.m.

S-6145/D/Da, Boks L0074, Mappe 0001. Om gjennomføring av St.meld. nr. 21.

Landbruksdepartementet:

S-1247/D. Boks L0055, Mappe 0004. Høringsuttalelser til Samekomiteens innstilling.

Statsarkivet, Tromsø

Fylkesmannen i Finnmark:

Fylkesmann Holt og Gabrielsens arkiv, Boks 3413. Korrespondanse, Per Fokstad.

HVC. Yrkesopplæring og samisk råd. Boks 1657 (Mappe: Samisk råd, 1948–1970) og Boks 1658 (Mappe: Samisk Råd 1953–1963) om Samisk Råd for Finnmark.

Skoledirektøren i Finnmark:

De: Korrespondanse og saksdokumenter, 1940-1992. Boks 323, Mappe 04. Om rådleggingsmøtet i Tromsø, 1947. Om samiske skole spørsmål.

Dea: Korrespondanse og saksdokumenter, 1940-1988. Boks 717, mappe 01 og 02. Om samiske lese- og lærebøker. Boks 719, mappe 03. Om samespørsmål, og undervisning for samiske barn.

Samisk arkiv, Kautokeino

Henriksen, Hans J.: Arkivstykke nr. 3 i "Korrespondanse og sakspapirer". Korrespondanse mellom Samisk Råd for Finnmark og rikskringkastinga.

Meløy, Lydolf Lind:

Perm: Samekomiteen (Usortert). Møteprotokoller og korrespondanse fra

Samekomiteens arbeid. Har i etterkant av mitt besøk blitt kategorisert, med plassering SAMI, PA-1022/Y, Boks L0005.

Perm: Samiske spørsmål (usortert). Kopi av møteprotokoll for SRF og resolusjon fra

Nordisk Sameråd. Er også sortert i ettertid av mitt besøk, arkivnøkkel er SAMI, PA-1022/E, Boks L0008.

E- Saksarkiv: Skole og kultur 1877–1982. Boks: L0004, Mappe 0002. Møtereferat fra

Karasjok skolestyre, 20.05.1960.

Aarseth, Bjørn: Serie G, Boks L0002, Mappe 0008. Diverse artikler i samepolitikken,

hovedsakelig avisutklipp.